بسم اللہ الرحمن الرحیم

چہ زہرہ خاک مسکیں را کہ توحید خدا گوید … بدیں آلودگی ذات مقدس را ثنا گوید

اگر ہر دم صفات صنع او گوید بداں ماند … کہ چون دریا فتد مورے حدیث آشنا گوید

حمد وافر ذی الکرامے راست کہ کمال ہر اہل کمال پرتو از کمال اوست و شکر متکاثر ذو الجلالے است کہ فضل ہر اہل افضال عکسے از فضل اوست۔ زہے مالکہ یکے را تاج عزت بر سر نہد لقد کرمنا بنی آدم فرماید و دیگرے را طوق لعنت در گردن کند ان علیک لعنتی الی یوم الدین حکم سازد۔ سبحان اللہ عجب کارساز است کہ کار نالش را بہانہ بے سبب است و طرفہ امر پرداز است کہ بہ موجودات قدرتش علم و عقل بحیرت و عجب است چون خواست کہ از گنج پنہانے کنت کنزا مخفیا۔ نشان دہد مخترع قدرتش ایں فرش صندلین را القدوم مبارک انبیا و مرسلان زیب کرامت فرمود و ایں تختہ بسیط را بوجود فیض آمود اولیا و اصفیا شرافت کونین عطا نمود و ادراک ذات او از فہوم کروبیان عالم بالا برتر و مبراست و عقول جبروتیان و ملاء اعلی از دریافت عظمت و جلال او متحیر و معرا است محبتش تاراج کروب اصفیاست و عشقش معراج قلوب اولیاست وحدتش بظہور کثرت اظہر و مبدا و اسرار خفیش باظہار اعیان جلوہ نما۔

شجرہ چشتیہ بمسئلہ وحدت وجود

اگرچہ در ہر رنگ براو رنگ اظہار آمدی … بے تناسم گرچہ قبا لبس با صد انداز آمدی

از خرابات احدیت چون بخلوت آمدی … طرفہ ایں خلوت کہ با از سو بنا ناز آمدی

وہ چہ شور انداختی اندر زمین و آسمان
اشتیاق کنت کنزاً بردت از خلوت علا
آمدی اول بوحدت زیب او در گمب وجود
خویشتن را چون درا عیان شیر و پیر دل دیدہ
در نگنجد حسن مطلق در مقید ہیچ جا
گرچہ زیبد واحدیت بر قد زیبائے تو
ہر کسے نکشود سر حکمت کاندر قلیل
در جہانا باد دل ہر تحفت بلیغ معرفت
از سعادت اے سدید الدین بکثرت اندرم
کے خلد خار تعرض زیر پائے حکم تو
گہہ بدوش خود فگندے خرقہ ممشاد علو
چون ابی احمد شدی اے طرفہ آمد واعجب
گاہ از کنعان احدیت بسیر مصر چشت
از وداد چشتیان پس در شبہ محمود چشت
از دوام احرام حج در گذشتن زین وجود
قلقل ضیائے عرفان آتش اندر زد درزد
از لب دین چون شنیدی الضعاف از جوئے ضعفا
از پئے ہر تلخ کامے زہر شیرین معصیت
رشک صد یوسف شدہ اے رشک خوبان جہان
وہ سبکدستی نصرت در ہجوم یاس دین
طرفہ اعجاز است با اطلاق دین سر شیرین
ما سراج دین بہ اطلاقت رسد کے تیرگی
آفتاب دین طلوع از اوج اعلائیت محمود
ہر زبان محمود گویندت ہمہ جا روز و شب
شستہ نور جمالت خیزد از سیمائے دین

چون بسوز چشتیان خود را طلبگار آمدی
پس بسیر جملہ اسما گرم رفتار آمدی
یعنی احمد مصطفیٰ شاہ جہاندار آمدی
زین علی شیر خدا نادیدہ کرار آمدی
در حسن بصری چسان با حسن اطوار آمدی
لیک عبد الواحدا ہنجا بہر گفتار آمدی
افضل و مفضال خلق دور دوار آمدی
بادشاہ قرب ابراہیم سالار آمدی
دین واحد را بکثرت چون ممہد ار آمدی
زین امین الدین بحکم خویش مختار آمدی
گہہ بصحن چشت تو اسحاق سرشار آمدی
پس عجب در بو محمد چون دگر بار آمدی
در ابی یوسف عزیز جملہ ابرار آمدی
قطب عالم ہمچو مرکز بہر پرکار آمدی
در جہان حاجی شریف اے قبلہ پرکار آمدی
چون بعثمان ہمنشین بزم اسرار آمدی
در معین الدین شہنشاہ و مددگار آمدی
کسوت گنج شکر پوشیدہ غفار آمدی
چون بمحبوب الٰہی گرم بازار آمدی
چون نصیر الدین چراغ جملہ انصار آمدی
تا کمال الدین بہر موطن تو دیندار آمدی
در سموم آباد کثرت گرچہ صد بار آمدی
پس ازان با علم علم الدین علمدار آمدی
شیخ و زاہد اے بجرم و دیر دیندار آمدی
نے جمال الدین کہ زیب تو رسن دار آمدی

آمدی حسن محمد ہم محمد خود توئی
در عبارات تلفظ گرچہ دو بار آمدی

در مدینہ قلب عارف کردۂ یحییٰ لقب
کے بمیرد ہم کنارش چوں تو ای یار آمدی

دل زحسرت پر زغم بودت بطور اندر ولی
در کلیم اللہ ثانی محو دیدار آمدی

بلبل بیضائے دیں از نغمہ عشرت سرود
مرحبا گلگر و نظام الدیں دل افگار آمدی

گہہ بفخر الدین والملۃ بدہلی قطب وقت
منبع نور محمد غوث ہر نزار آمدی

بود از نور محمد بد وایں آمد شدن
وہ چہ رجعت چوں مہار اندر بانوار آمدی

گہہ بسر تاج مرصع قرب بر تخت عروج
در سلیماں سجدہ گاہے نور تا مار آمدی

جز تراوف نیست در اسمائے پیران عظام
چوں بہر جا بر قع بر رخ کردہ عیار آمدی

تاں پئے دیدار اسمار و صفات خود بخویش
در مرات قید اے مطلق نمودار آمدی

مردہ ام در حسرت جویت اے عکس نمود رخ
گرچہ اندر خار و گلشن خود بدیدار آمدی

از کجا پرسم مقامت اے بہر جا جلوہ گر
برتر از وہم و قیاس عقل تیار آمدی

امابعد حمد حضرت ایزد پاک پروردگار جل شانہ وعم نوالہ تحفۂ صلوۃ زاکیات و درود نامعدود نثار عتبۂ والا رتبہ حضرت سید الکونین رسول الثقلین شفیع المذنبین رحمۃ للعالمین باد کہ ذات پاکش مظہر اسرار خفیہ الٰہیست و روح فتوحش مہبط انوار نامتناہی خلیفہ ہژدہ ہزار عالم اوست سلالہ اولاد آدم اوست قاب قوسین او ادنیٰ مقام او وما ینطق عن الھوی ان ہو الا وحی یوحی کلام او مطلع انوار سبحان الذی اسریٰ است و مہبط اسرار فاوحی الی عبدہ ما اوحی است۔ رباعی

عالم نمے از رشحۂ بحر کرم اوست
آدم کف خاک زغبار قدم اوست

ہر بندہ کہ دارد خط از آزادی دوزخ
آں بندہ غلام وے وآں خط رقم اوست

اگر ذات شریفش بمنصہ وجود جلوہ ظہور ننمودے ہیچکس نبودے لولاک لما خلقت الافلاک بایں ناطق است واگر آں آفتاب ہدایت طلوع اقبال نکردے جہان از تیرگی عدم نیاسودے لولاک لما اظہرت ربوبیت بایں شاہد است اَللّٰھُمَّ صَلِّ عَلٰی سَیِّدِنَا مُحَمَّدِ النَّبِیِّ کَانَ عَلِیًّا فِیْ دَرَجَاتِہٖ حَسَنًا فِیْ صِفَاتِہٖ وَاحِدًا فِیْ تَجَلِّیَاتِہٖ اَبَا الْفَضْلِ فِیْ اِفَادَتِہٖ اِبْرَاھِیْمَ فِیْ تَسْلِیْمِہٖ

سدید الدین فی صحبته امین الدین فی شریعته علاء الدین فی معارفه
ابا اسحاق فی حقیقته قدوة الدین فی رسالته ناصح الدین
فی ولایته ابا یوسف فی وجاهته مودودًا فی خلقه شریفًا فی نسبه
مقتدی اهل عرفان فی معرفته معین الدین فی حل ذاته
قطب الدین فی احکامه فرید الدین فی انواره نظام الدین فی اسراره
نصیر الدین فی ابراره کمال الدین فی تعظیمه سراج الدین فی اضاءته
علی الدین فی هدایته محمودًا فی اخلاقه جمال الدین فی حسناته حسنا
فی خلقه وخلقه محمدًا فی احواله یحیی فی احیائه القلوب کلیم الله
فی القلوب نظام الدین فی سلسلته محمدًا فخر الدین فی خلقه وحبه
نور محمدًا فی انواره محمد سلیمان فی سلطنته وصلی الله علی خیر
خلقه محمد وآله واصحابه اجمعین برحمتک یا ارحم الراحمین

اما بعد حمد ایزد پاک و نعت صاحب لولاک بر ارباب فهم و ادراک پوشیده ومخفی نماند که این کمترین بی بضاعت لاشی فی التحقیق ناشناس هیچمدان سراپا عصیان غلام محمد خان ججری ستر الله عیوبه وغفر الله ذنوبه بعد تحصیل بعض کتب فارسی و چندی از عربی اکثر مطالعه کتب تصوف و سلوک میداشت و بباعث برکت ازین ذکر دلنشین از لبیب شائق ملازمت حضرات مشائخ ذوی الکرام و علمای والا مقام میماند و حکایات فرح بخش آن صحیح لقمان مهر توامان از هر صادر و وارد استفسار میکرد تا آنکه حال اوقات مبارک حضرت غوث الاعظم قطب العالم قبلة العارفین کعبة الکاملین تاج الاولیا برهان الاصفیا خواجه خواجگان شیخ المشائخ حضرت خواجه محمد سلیمان چشتی تونسوی سلمه الله تعالی از آیندگان ضلع پنجاب بگوش این ضعیف رسید ببرکت استماع آن از خواب غفلت بهوش آمد و تخم محبت آن قبلهٔ عالمیان بمزرعهٔ دل خود کشت و همواره مشتاق عتبه بوسی آستان فیض نشان میبود من بعد بوساطت زبدة العلما قدوة الفضلا مولانا داد ار بخش صاحب احمد حسنی مفصل و مبین بشرف فصاحت بیان دلنشین و ذکر متین آن شمس العارفین مشرف گردید اشتیاقی که بود مضاعف شد و عزم جبین سائی و ناصیه فرسائی آن جناب

ملائک تاب مصمم و مقرر نمود چنانکه بتوجہات گرامی آں غریب نواز عالم سرافراز بشهر محرم سنه یکہزار و دو صد و پنجاه و پنج ۱۲۵۵ باتفاق صحبت بعض احبائے صدق موافقت کیش و حضرت مخدومی سید فضل علی شاه جهجری بحصول دولت سرمدی و سعادت ابدی موصول گردید یعنی بمقام تاج سرور شریف مشرف بتشریف آستانه بوسی آں سپهر اجلال شد و سر عجز و انکسار بذریعه بیعت والا بآسمان عزت و اعتبار برافراشت بحلقه ارادتمندان آنجناب آمد و بسلک مریدان جناب خواجه منسلک گشت احوالات شنیده که آوازه گوش بود سرمه چشم هوش شد و بنظر رویت اوقات مبارک از مجاهدات کامله و ریاضات شاقه و حق پرستی و پاک بازی و فیض رسانی بخاص و عام و اتباع طریقه حضرت خیر الانام افتخار یافت و احوال کرامات عالیه و مقامات عالیه از ثقات معتبر بے واسطه بشنید بخاطر فاطر این نیازمند چندان مقرر گشت که سعادت دارینی خود به تبیان بعض احوال آں خواجه انام حاصل نماید تا باعث هدایت دیگران نیز گردد بعد از علوم دینی بهترین بیان جز احوالات حضرات اولیاء الله نیست که حدیث علماء امتی کانبیاء بنی اسرائیل لبشان الشان ها است و کلام ما من نبی الا وله نظیر من امتی بیان آنها است شیر مردانند که بگوشه چشم دنیا و دوق را لمحے ببینند و سر بحور و غلمان و قصور و رضوان فرو نمے آرند گوشه نشینان خانقاه عدم اند و مصرع نفخت فیه من روحی سوار اند جرعه از شراب الست نوشیده اند و بنجار عجز بلی و قالوا بلی در خروش اند ابیات

بسودائے جاناں بجاں مشتغل	بذکر حبیب از جهاں بے شغل
بیاد حق از خلق بگریخته	چناں مست ساقی که مے ریخته
الست از ازل همچناں شاں بگوش	بنعره قالوا بلی در خروش
بهریک بنعره کوبے ز جا بر کنند	بهریک ناله شهرے بهم برزنند
شب و روز در بند سودا و سوز	نه انند ز آشفتگی شب نه روز

منقول است که شنیدن احوال بزرگان نامرد را مرد کند و مرد را بدرجه شیر مرد الله رسانند و نیز استماع حال شاں اثر محبت آنها دارد و دوستی آنها که فی الحقیقت محبت آنهاست زیاده کنند بنا بر غلبه این کمترین با وجه و کم مقدوری

خود کمر ہمت بر بست و بیان ایں احوال خیر شمال را ذریعه دارین و وسیله کونین خود ساخت
و بتالیف ایں رساله مبارک که موسوم بمناقب سلیمانی است در سنه الف و مائتین
خمس و خمسین پرداخت و مرتب نمود بریک مقدمه و پنج باب امید که ہر صاحب
بصیرت برایں نظر انداز دایں نحیف را بدعاء خیر یاد آرد، و از خامی عبارت اغماض
فرمایند که ایں نحیف را عبارت آرائی منظور نبوده است مقدمه به بیان بعض
اصطلاحات که دریں رساله مذکور شده۔

باب اول در بیان حال اوقات و عادات و اخلاق مبارک حضرت خواجهٔ راستان
باب دویم متضمن احوال کرامات و خرق عادات جناب عالمیان باب سیوم
مشعر به تشریح بعض ملفوظات و مجالس شریف باب چهارم به بیان حالات
خلفاء اربعه که مخصوصیتے دیگر دارند باب پنجم تسطیر احوال بعضے از خلفائے نامدار

مقدمه به بیان بعض اصطلاحات که دریں رساله مذکور شده اند بدانکه دریں
رساله لفظ شہید عشق کنایت از اسم مبارک خواجهٔ خواجگان برہان چشتیان
حضرت خواجه قطب الدین بختیار کاکی اوشی چشتی است رضی الله تعالیٰ عنه
که بخواجه بادشاه و ولی الہند معروف است و حضرت محب النبی از جناب قدوة
العارفین عمدة العاشقین شیخ المشائخ حضرت خواجه محمد فخر الدین دہلوی است
رحمة الله علیه و لفظ حضرت قبله عالم کنایت است از اسم فخر المتقدمین قدوة
المتاخرین خواجه خواجگان حضرت خواجه نور محمد چشتی مہاروی رضی الله عنه و
لفظ حضرت صاحب و ختم المشائخ و خواجهٔ راستان و حضرت خواجه ما و غیرہم
اشاره است باسم میمون حضرت غوث العالم قطب الاعظم سلطان الاولیا برہان
الاصفیا خواجه خواجگان حضرت شیخ المشائخ خواجه محمد سلیمان چشتی تونسوی سلمه الله
تعالیٰ و لفظ خلیفه صاحب دال است بر ذات شریف کامل الریاضات و المجاہدات
شمس العلماء بدر العرفا حضرت خلیفه محمد یاراں صاحب رضی الله عنه و لفظ جناب
صاحبزاده اشاره است باولاد حضرت محب النبی و حضرت صاحبزادگان
باولاد حضرت قبله عالم و جناب صاحبزاده مخدوم باولاد حضرت خواجه راستان
اما تلوین عبارت است از تغیر و تقلب از حال بحالی و تمکین عبارت از دوام

یعنی حضرت خواجه تاج الدین محب الدین چشتی رحمة الله

اطمینان واقامتست در محل کمال و درجهٔ اعلی اهل تمکین از صحبت دل بصحبت حق تعالی
رسیده اند و با وصاف او متصف شده و وقت وقتیست که بنده از ماضی و
مستقبل فارغ شود و در کشف آن آنچه گذشته و نامده است او را یاد نباید و
حال واردیست از حق تعالی بر وقت که او را مزین کند چنانکه روح مر جسد را پس
وقت محتاج باشد بحال که صفائی و قوامش بدانست چون بر بنده آید جمیع
سرور و شرور دنیوی و اخروی از وے دور کند و بلا و نعمت بر وے یکسان باشد و
مقام مراد است از قیام طالب باداے حقوق مطلوب بصحت نیت پس درجهٔ طالب
باعتبار مقدار کشائش در حضرت حق تعالی از جملهٔ اعمال و مکاسب است چنانکه
اول مقام توبه آنگاه انابت آنگاه زهد آنگاه توکل وغیر ذلک نامند و بنده
طالب بر هر یک گذر کند بر یکے از انجمله که در جبلت او باشد ثابت شود
چنانکه و ما منا الا وله مقام معلوم مبرهن است و سکر عبارتست از فرط شوق و غلبه
محبت و صحو عبارت از صحت حال باشد با مطلوب و حصول مراد است و ولایت
عبارت است از اتباع طریقهٔ خاص حضرت خیر البریه از حال و قال آے برادر
فرصت امروز غنیمت دانسته دل خود را از مکائد دنیوی فارغ کن برائے دوستی
حق تعالی و دنیا و عقبی و ماسوی را در دل خود راه مده و رگ دل خود را متوجه باو
دار و در تحت اوامر و نواهی وے صبر کن چون این صفات در تو موجود باشند
ولی باشی اما علم فنا و بقا آنست که دنیا و اهل آن فانی اند و عقبی و حق تعالی
و صفات وے باقی است و حال فنا و بقا آنست که بنده چون از جهل بحق تعالی
فانی شود بعلم وے باقی گردد و چون بغفلت از وے فانی شود بذکر وے باقی
گردد و خاصان حق تعالی فنا و بقا را بجز در درجهٔ کمال اهل ولایت استعمال نکنند
اذا فنی العبد عن اوصافه ادرک البقا تماما شعر فنیت فنا وی بفقد سوائی
فصار سوائی فی الامور سواک فافهم و ادرک آما مشاهده دیدار دل است که
بدل حق تعالی را ببیند در خلا و ملا بیچون و بیچگون مشاهده بر دو گونه است
از صحت الیقین و دیگر از غلبهٔ محبت بدرجهٔ میرسد که کلیهٔ وے همه حدیث دوست
گردد جز و سرا نه بیند یکے گوید ما رایت شیئا قط الا الله و یکے گوید ما رایت شیئا

الا و رایت اللہ فیہ یعنی لصحۃ الیقین و اگر تفصیل اصطلاحات صوفیہ نوشتہ آید خود کتابے
دیگر باید **باب اول** بہ بیان حال اوقات و عادات و اخلاق مبارک حضرت خواجہ
راستاں۔ بدانکہ ترقیم حالات و تسوید مقامات حضرت خواجہ ما بیرون از
احاطہ تحریر است کسیکہ از صفات خود فانی گشتہ بصفات احد باقی گردیدہ باشد
دیگر یرا چہ مجال است بحقائق حالاتش رسیدن و ماہیت احوال و مقاماتش
ادراک ساختن فاما آنچہ بقدر حوصلہ خود گوید سعادت دو جہانی گویندہ است
و نیز آنچہ این نحیف از ثقات معتبر بیان کرامات حضرت خواجہ شنیدہ و از اوقات
مبارک بچشم خود دیدہ آنرا ہم برشتہ تحریر کشیدن شرحی طویل دارد فاما بحکم
اینکہ ان ما لا یدرک کلہ لا یترک کلہ عمل نمودہ بیان بعض از صفات ملیح و مقامات
رفیع آں قبلۃ العارفین را باعث نجات دارین خود تصور دیدہ شرف یاب بہ تسطیر
آں میگردد اللہم احفظنی من کتابۃ الزیادۃ و النقصان و ایں باب مشتمل است
بر چند فصل **فصل** بہ بیان نبذے از احوال حین تولد و صغر سنی آنحضرت
نقاست وقتیکہ آں ماہ اوج کمال و خورشید برج افضال طلوع اقبال
فرمودہ چشم جہانیاں را روشن ساخت و بطلعت نورانی خود عالم را منور گردانید
ہماں روز بہجت افروز درویشے از اہل اللہ بموضع گرگوجی متعلقہ درگ کہ محل تولد
حضرت خواجہ است وارد شد و از ہر وضیع و شریف استفسار مینمود کہ آیا ایں
بقعہ مبارک از قدوم میمنت لزوم غوث الاعظم قطب العالم روشن شدہ است
سکان آنجا از بسکہ جاہل مطلق و امی محض بودند فہم سخن درویش نکردند پس آں
درویش بحکم اینکہ کلموا الناس علی قدر عقولہم از ایشاں پرسید چہ درین ولا بخانہ
از احدے شما فرزند ارجمند تولد شدہ است گفتند بلی و اشارۃ بجناب والد حضرت
نمودند کہ محمود زکریا نام داشتند من بعد آں صبیح نفس بمکان تولد جناب خواجہ
رفتہ بشرف رویت لقائے مبارک آں فخر الاولیاء مشرف شد و جسم اطہر را بلب
ادب میبوسید و میگفت اینست غوث الاعظم اینست قطب العالم اینست منبع
انوار رحمانی اینست مصدر اسرار سبحانی۔ حکیم محمد بخش اجودھنی گوید **غزل**۔

بعالم جلوہ گر شد صورت اسرار رحمانی بایں فخر و بایں نور و بایں شان سلیمانی

تعالی الله زہے شان کہ ذاتش او دارد	نمیدانم کہ سبحانی و یا محبوب سبحانی
جہاں پر شور چوں فرہاد از گفتار شیرینش	ہزاراں خسرو آمد بندۂ ایں بزم سلطانی
لب و دائے زلیخا عالمے را نقد جاں در کف	ز ہر سو گرمی بازار حسن یوسف ثانی
نگردد قطرۂ کم از محیط قلزم رحمت	کہ ایں لب تشنہ را از تلخکامے باز رہانی

واضح باد کہ موضع کرگوجی متعلقہ درگ از کوہستان سنگھڑ از نواح خراسان است و توسہ شریف کہ حالا جناب عالمیان تشریف میدارند بضلع سنگھڑ از تعلقات ڈیرہ غازی خاں آنسوئے دریائے سندھ زیر دامن کوہ واقع است و قوم حضرت خواجہ قبیلہ جعفر است کہ از صنادید زئیات افغانست۔

نقل است کہ عمر شریف ہنوز بنہایت صغیر بود بعبدہ یتیمی کہ ارث نبوی است رسیدند و ہم در خورد سالگی آں دُرِّ یتیم بے پدر ماند و بخانہ حضرت عسرت کمال بود والدہ آنحضرت دو مادہ گاؤ آنحضرت را خریدہ داد و گفت آنہا را ببادیہ بچراں آنچہ کہ شیر آنان خواہد بود و چیزے غلہ اضافہ نمودہ بصرف قوت لایموت آوردہ خواہد شد۔ پس حضرت صاحب روزانہ گاواں را در بادیہ میچرانیدند و بہ شب بخانہ مے آوردند گویند ہمدراں ایام حضرت خواجہ را ستان بدل مبارک اندیشیدند کہ تحصیل علم باید کرد وازیں کارہائے شباناں چہ بر مے آید پس خود بدولت از کوہستان بیروں تشریف آوردہ بہمیں مکان توسہ شریف از میان حسن علی معلم قرآن شریف خواندند و بعد آں بموضع دیگر ہم در ضلع سنگھڑ علم فقہ خواندند و پس ازاں بہ کوٹ مٹھن شریف بردہ از مولوی احمد علی صاحب علم صرف و نحو و معانی و دیگر علوم تحصیل فرمودند۔

نقل است از میاں عبدالرحمان خاں صاحب کہ برادر خالہ زاد ایں نخیف اند و چند سال بخدمت مبارک قیام داشتہ اند میگفتند حضرت خواجہ چنانکہ سخاوت ذاتی میداشتند ہم در عمر صغر باخفائے والدہ ماجدہ خود بسیارے از روغن زرد بمسکینے عطا فرمودند و بباعث آنکہ بنا شد کہ والدہ ماجدہ خفا شوند بتوسہ شریف تشریف آوردہ مصروف بہ تحصیل علم شدند۔

فصل در ذکر بیعت مبارک۔ نقل است از مولوی دادا بخش صاحب کہ

از من محمد الیاس مینفرمودند که من در ابتدای از مولوی غلام حسین صاحب بہاولپوری
تحصیل علم مے کردم و حضرت فخر المتقدمین قدوة المتاخرین حضرت قبلۂ عالم خواجہ
نور محمد رضی اللہ عنہ ہر سال ازاں راہ بسندھ تشریف میبردند اُستادم مولوی
غلام حسین صاحب عرض نمیساختند باعث چیست کہ جناب خواجہ ہر سال ازین راہ
بملک سندھ تشریف فرما میشوند در جواب ارشاد ساختند کہ ہر دم مرا القا میشد
کہ شاہبازی مقام لاہوت از دلایت آمدہ در ضلع سندھ بدام ما خواہد افتاد برائے
آں شاہباز باعث رفتنم بملک سندھ بود الحمد للہ شاہباز موصوف بدام من افتاد
یعنی مرید من شد حالا خود بخواہد رسید مرا باز بانیصوب کارے نماندہ و آں شاہباز
حضرت صاحب اند کما لا یخفیٰ علیکم ۔ کیفیت بیعت مبارک مولوی دادار بخش صاحب
مے فرمودند کہ من از معتبرے شنیدہ ام کہ در اوائل حال حضرت خواجہ از مولوی
احمد علی صاحب رحمۃ اللہ علیہ تحصیل علم مے فرمودند دراں ایام حضرت قبلۂ عالم
بتقریبیکہ سابق گفتہ آمد دراں ضلع تشریف بردند روزے دراوچہ بخانقاہ
حضرت مخدوم جہانیاں مجلس سماع کنانیدہ بودند و حضرت قبلۂ عالم نیز با ازدحام صوفی
صاحب حال و یاران ذوقی وجد و ذوق دراں محل تشریف مے داشتند و دردانشان
وقت خوش بود ازانجا کہ حضرت خواجہ را تا آن طالب علمے تاسی شریعت نبوی
از حد ملحوظ بود و از سماع و سرود اجتناب کلی میداشتند بارادۂ امتناع سماع
در مجلس تشریف آوردند چوں انوار محل منکشف شد در زاویہ بادب تمام ایستادند
ہر گاہے کہ نظر قبلۂ عالم بر حضرت خواجہ افتاد نزد خود طلبید و فرمود کہ بیعت خواہی
شد جواب داد زہے سعادت پس در روضۂ مخدوم جہانیاں بردہ بشرف بیعت
مشرف ساختند و ہم از حضرت خواجہ نقلست کہ چوں از حضرت قبلہ عالم حصول
بیعت نمودم خدمت الشیخ مرا چیزے وظیفہ تعلیم فرمودند نزد من تسبیحے نبود۔ پس
خشتے را کوبیدہ سنگریزہ ہا ساختم و براں سنگریزہ ہا شمار اعداد مے کردم بعد ازاں
ہم دراں ایام ترک تحصیل علم کردہ بخدمت شیخ حاضر آمدم و وقتے باشارۂ حضرت
خواجہ خود برائے حصول قدمبوسی حضرت محب النبی مولانا در دہلی آمدم حضرت مولانا
بوصال محبوب حقیقی فائز گردیدہ بودند لہذا بزیارت حضرت شہید عشق خواجہ قطب الملۃ

والدین رفتم چہل روز در انجا معتکف بودم روزی شرف کہ مرا باجسم ظاہری از حضرت خواجہ وحضرت مولانا قدمبوسی حصول نشد وہرگاہ کہ قدمبوسی میکردم این بیت ارشاد میفرمودند بیت مرا زندہ پندار چون خویشتن ٭ من آیم بجان گر تو آئی بتن ٭ بعد ازاں سفارش حضرت ممدوح بجناب شیخ آوردہ حاضر خدمت خواجہ خود شدم آنگاہ کارم تمام شد

نقل است از مولوی دادا بخش صاحب از خواجہ نور احمد صاحب رحمۃ اللہ علیہ کہ در مرض موت حضرت والدم جناب قبلۂ عالم خواجہ نور محمد رضی اللہ عنہ خلفائے اکابر خود مثل قاضی محمد عاقل وحافظ جمال محمد ملتانی وغیرہم را طلب ساختہ ارشاد فرمود کہ جوان ولائتی را بیارید اوشان عرض ساختند محل اقامت او معلوم نیست تدبیر تجسس چگونہ نمودہ آید پس روز دیگر وقت ظہر باز بزبان فیض ترجمان گذرانیدند کہ ای حافظ صاحب جوان ولائتی را بیارید اوشان عرض ساختند اگر خاکسار را حکم شود خود در تلاش کردہ حاضر آرم فرمودند الا ماشاء اللہ واز حضرت خواجہ راستان

نقل است بروایت مولوی دادا بخش صاحب کہ فرمودند آن زمان مرا استیلائے جوش خروش کہ طاری بود بمکانے مقید ساختہ بودند روزے در دل من اشتیاق قدمبوسی حضرت قبلہ عالم پیدا شد نیم شبان از دیوار جست زدہ بیرون افتادم وجور خار وجفائے خندق را روا نداشتہ انا بخار روان شدم در اثنائے راہ بسرعت تمام میرفتم کہ پایم بر فرق کہنہ رسید ازان فرق آواز آمد بیت دور دار از من قدم اے باخبر ٭ گرچہ خاکم لیک عشقم سر بسر ٭ دانستم کہ این فرق از عارف است پس آنرا تکفین نمودہ دفن ساختم و در سہ روز مسافت بعیدہ قطع کردہ وقت غروب آفتاب بر دریائے ستلج رسیدم آنجا ملاحے ونہ زورقے موجود نبود از عبور آن در دل متفکر بودم کہ ناگاہ شخصے کشتی آوردہ مرا گفت کہ اے درویش اگر عبور میخواہی سوار شو پس سوار شدہ از دریا عبور کردم وروان شدم وبروز دیگر وقت دوپہر بشرف قدمبوسی حضرت قبلہ عالم سرافراز شدم

نقل است بروایت مولوی دادا بخش صاحب از خواجہ نور احمد صاحب کہ چون جناب قبلۂ عالم تشریف آوری حضرت خواجہ را استماع فرمودہ نہایت شاد شدند واوشان را طلب ساختہ بسینۂ مبارک ضم نمود ومرا پس پشت

خود هر وقت نشانده نشستند حضرت خواجه ما ستان را رو بروی خود نشاندند و توجه بحال
او شان مبذول فرمود رنگ چهره مبارک گاهی سرخ و گاهی زرد و بعد ازان فرمود برو مشغول
شو آنحضرت ازانجا برخاسته اندرون مسجد مشغول شدند و حضرت قبلهٔ عالم بوصال محبوب
حقیقی واصل گردیدند که تاریخ سیوم ماه ذی الحجه بود رضی الله عنه

فصل در بیان اخلاق و عادات و اوقات شریفه حضرت خواجه بدانکه اوصاف حمیده
و اخلاق پسندیده آن مجمع حسنات منبع برکات بیرون ازانست که بمیزان تحریر سنجد
یا بمیان تقریر گنجد اما چونکه نبذی از احوال ابتداء حضرت شنیدی اکنون مستمع باش
که بزمان سلف حضرت قدوة العرفاء والعلماء جناب وزارت مآب نواب غازی الدین خان
رحمة الله علیه که از خلفای حضرت محب النبی بوده اند کتاب فخر المناقب ارقام ساخته
است **نقل است** از فخر المناقب حضرت شاه سلیمان پسر افغان اکنون بعمر هیجده ساله
است همه مراتب عاشقیت و معشوقیت طی کرده هر کس که زنده خواهد ماند او را خواهد دید
انتهی پس من بیچاره را به بیان اوصاف شریف شان چه طاقت گفتار است
هر کس که خواهد بیند اللهم متع المسلمین بطول بقائه اما رجوع بذکر **نقلست** از
حضرت صاحبزاده میان غلام مصطفی صاحب که حضرت خواجه ما ستان بسن شانزده
سالگی بیعت از حضرت قبلهٔ عالم نموده بودند و شش سال از خدمت سراپا
برکت افادت یافتند و اکنون بوصال حضرت قبلهٔ عالم عرصهٔ پنجاه و شش سال
شده باین تفصیل عمر شریف حضرت خواجه هفتاد و هشت سال است و درین عمر
آنچه که مجاهدات و ریاضات شاقه فرموده اند از حیطهٔ تقریر و تحریر زیاده است
و گاهی سری از اسرار الهی اظهار نفرموده و آنچه که لمعات انوار بر قلب
شریف تافته اند شمه ازان کشف نموده و گاهی از ازدیاد وجدان و محبت
الهی آهی یا اُف برزبان مبارک نیامده **نقل است** در اوائل حال چون محبت
الهی بر ذات اقدس استیلا پیدا فت جذب آن سفر مودند تا آنکه ریم و خون از
چشمهای مبارک جاری میگردید و بعض دفعه تا دو دو پاس جان در قالب
شریف نمیماند و نبض از حرکت ساقط میشد چون ازان حالت بعالم صحو می
آمدند آهی یا اف برزبان مبارک نفرموده گویند در ان ایام کسی شخص ذکر

منصور حلاج علیه الرحمة روبروی حضرت خواجه نمود فرمود خیر منصور از یک قطره
آب مست و مدهوش شده نعرهٔ انا الحق بزد اینجا کسی است که دریاهائے نوش
کرد و هنوز هل من مزید ترانه است و ازان نشانی پیدا نه اکنون عمر شریف قریب
هشتاد سال که سن شیخوخیت است و مراتب تکمیل و انتهای سلوک طے فرموده
لاکن در مجاهده و ریاضت فائق از شائق مبتدی اند آنچه اوقات و اوراد
مبارک مقرر نموده ازان یک مو تفاوت و تجاوز نیست - **اوقات مبارک ایشان**
بعد ادائے نماز فجر با جماعت دروازه هائے بنگله شریف مسدود میشوند و حضرت
خواجه در خلوت میباشند احدی آنوقت رفتن نمیتوانند - چون شش گهڑی
روز بر مے آمد یک دروازه وا میشود و هر کسے را که عرض حال نمودن باشد
یک کس برود و گذارش حال سازد همچنین یک یک کس مستفیض خدمت عالی میشوند
و عرض حالات مینمایند و درینوقت دو کس متفق بخدمت نتوانند رفت الا اگر
حاجت شان امر واحد باشد **نقل است** شاه شجاع الملک جهت قدمبوسی
جناب آمده بود و میخواست که خدمتگار را همراه خود بخلوت ببرد ضرب آستانه
بر سر خدمتگار چنان رسید که بازپس بیهوش افتاد و همراهش رفتن نتوانست
و چون نیم پاس نهار بالا میشود حضور عالی از خلوت برآمد میشوند و بتعلیم علوم
دینی بطالب علمان میفرمایند و اگر در تاج سرور باشند بزیارت حضرت قبله
عالم تشریف مے برند بعده بتعلیم طالب علمان مصروف میگردند تا نصف نهار شود
آنوقت طعام تناول فرموده قیلوله مے کنند چون اذان نماز ظهر شود برخاسته و
تجدید وضو ساخته صلواة ظهر با جماعت ادا فرموده منزلے بشوق از قرآن
شریف ناظرا تلاوت مے فرمایند بعد آن بمکان نشستگاه تشریف فرما باشند
و هر کس درینوقت خواهد بمجلس مبارک شرف یاب گردد و نیز درینوقت عرائض وغیره
کار حاجات دینی و دنیوی مردمان گذارش میسازند و بمراد خود فائز می گردند بعد
ادائے عصر اگر در تاج سرور تشریف داشته باشند بزیارت حضرت قبله عالم تشریف
مے برند و تا وقت مغرب رونق افروز مجلس میگردند بعد ادائے مغرب با جماعت
باز دروازه ها مسدود میشوند و حضرت خواجه بادار صلواة اوابین و دیگر نفلها

مصروف میباشند تا سه گھڑی شب گذشته بعد آں مستورات شہر بزیارت
حضور می آیند و فیضیاب خدمت شده میروند تا قریب یکپاس شب گذشته
آنوقت طعام تناول فرموده بر بوریائے دراز میشوند و بعض مردان آنوقت
حاضر آمده پائے کوبی مینمایند و بشرف مکالمات شریف مشرف میگردند چوں
یکنیم پاس شب صلوة عشا باجماعت ادا میفرمایند پس مردماں میروند و حضرت
خواجه باد آں صلوة نفل مستغرق میگردند چنانکه صد نفل مابین سنت عشا و واجب
اللیل ادا میکنند و باقی بعد آں و تہجد تا صبح صادق طلوع شود آنوقت بر چہار
پائی آرام مے کنند و چوں اذان صلوة فجر شد مستعد بادائے آں میشوند این است
اوقات شبانه روزی که دراں یک مو تفاوت نیست و بعد عشا احدی بخدمت
نمیرود از محمد اکرم نقلست که روزی بوقت تہجد در حجره حضرت خواجه رفتم چه ضعیفیم
که اندرون حجره شیری نشسته است   واپس آمدم و چوں باز رفتم دیدم
که حضرت صاحب و قبله تشریف میداشتند از میاں خدا بخش که روزی بوقت
دو سه گھڑی شب باقی مانده بحجره خاص حضرت خواجه رفتم دیدم که تمامی حجره
از جسم مبارک پر بود ہراس بر من استیلا یافت باز آمدم و از بعض ثقات
که بعد تہجد دیدیم که در خلوت بخدمت حضرت خواجه خیل و حشم جنات مے آیند
و بشرف بیعت مبارک مشرف شده میروند از کتب تواریخ سلف معلوم است
که اکثر مشائخ سابق رحمة الله علیهم اسم ذات را در شبانه روز بست چہار ہزار
بار میخواندند چه ہمیں قدر نفسہا در تمام شبانه روزے بر می آیند پس بر ہر یک نفسے
شکر واجب است و حضرت خواجه ما الصمد را بر اسم ذات مضاعف ساخته
الله الصمد را در شبانه روز بست چہار ہزار بار میخوانند و بعد صبح سلسله
عالیه و بعد اشراق دلائل الخیرات و درود مستغاث و دیگر ادعیات ماثوره و بعد
نماز ظهر منزل نمی بشوق از کلام الہی تلاوت میفرمایند و صلوة تہجد و اشراق و
چاشت و ضحی و فی الزوال و بست رکعت بعد صلوة مغرب با جمیع ادعیات
ادا مے کنند و صد رکعت مابین سنت عشا و واجب اللیل از مشائخ متقدمین
ہم اضافه نموده اند و آنحضرت را تمام شب بادائے نوافل بصرف میشود و حضرت

خواجہ را عارضہ قطرہ بول لاحق است تاہم بآب مخلط بے وضو میماندند و بعض روز اتفاق وضو ساختن چہل بار یا زیادہ ازاں میگردد و بعد ہر وضو تحیۃ الوضو گذاردن آنحضرت را ضروری است چہ تمامی وظائف آں قبلۃ العارفین سلطان الاولیا چندان است کہ شب و روز از و کوتاہ است و ذکر قلبی و روحی و ذکر سری و غیب الغیب علاوہ ازین است طاقت بشر کجاست کہ اوصاف حمیدہ آن برہان الاصفیا بیان سازد اگر تمامی عمر در مناقب عالیہ خوض نماید بعجز خود معترف آید بدانکہ بمجلس عام سہ وقت رونق افروز مے گردند اول یک نیم پاس روز برآمدہ تا دو پہر آنوقت بتعلیم طالب علمان مصروف میباشند دویم بعد تلاوت کلام مجید تا وقت عصر آنوقت عرائض وغیرہ ملتمسہائے مردمان استماع مے فرمایند و جواب آں ارشاد مے گردد سویم بعد عصر تا مغرب ہر چند آنوقت زیب افزائے مجلس عام میباشند فاما وقت مشغولے خاص است و بمحفل دالا مردم از ہر دیار حاضر مے گردند و چہ مجال است کہ کسے باہم سخن گوید الا شخصیکہ خود بدولت متوجہ او شوند یا اشارہ بہ تکلم او باشد و بیشتر از علمایان و خداپرستان باصدق و یقین کہ لمعات انوار تجلیات ایزدی بر قلوب اوشاں تافتہ و زمانہ کوس محبت الٰہی بنام آنہا بلند آواز ساختہ ہمہ باشتیاق لقائے محبوب حقیقی چشم از اغیار بردوختہ این شعر بہ حال اوشان است

جو تیرے محو ہیں یوسف گر اونکے سامنے آئے ۞ تو کیا دخل ہے کہ اصلا خیال بٹ جاوے ۞

بمجلس مبارک میباشند و ہر چند حضرت خواجہ را استمال متوجہ با کسے دیگر گردند فاما بر اوشاں حسب وسعت حوصلہ حالات طاری میشوند از اوشاں کسے است کہ بمقام صدق و صفا آمدہ و نظر از کونین برداشتہ سجدہ گاہ خود روئے محبوب را ساختہ و این بیت مصداق حال او گشتہ

سجدہ اوسی طرف کو ہے عاشقوں کا زاہد ۞ جس طرف کو وہ ابروا پنی ہلا رہا ہے ۞

و دیگرے تاب مہجوری نیاوردہ پروانہ وار خود را گرد آں شمع شبستان ولایت سراج ایوان ہدایت در طواف آوردہ قربان میشود و بزبان حال تکلم میکند

من بگرد شمع تو پر می زنم ۞ تا کہ جاں را در سر و کارت کنم ۞

و دیگرے بوجدان محبت و استیلائے عشق مستغرق بودہ نعرہ ہائے عاشقانہ و ترانہ ہائے

محبانہ میریزند و خاک آں کوئے مبارک را بر سر دیدہ ریختہ احوال خود انکشاف میسازد ؎
باغ و بہشت سایہ و طوبیٰ و قصر حور ۞ با خاک کوئے دوست برابر نمیکنیم ۞
و دیگرے از پرتو لمعہ نظر آں قدوہ معتقدایان عصر بحالت حیرت آمدہ و جست تا زدہ
راہ صحرا میگیرد زبان وقتش بایں ناطق است ؎ در عشق چہ جائے خانہ
دارے است ۞ مجنوں شکوہ گیر مخروش ۞ و کیے بدیدار سیا نوار چشمہائے
حیرت کشود بیخودانہ میماند این است جزوے از بیان برکات مجلس مبارک اللہم اجعلنا
من حضار مجلسہ **در بیان معاملات حضرت خواجہ** بدانکہ معاملہ بندہ
از چہار وجہ بیروں نیست معاملہ ایست با خلق و معاملہ با دنیا و معاملہ با حق
جل جلالہ و معاملہ با نفس آے عزیز معاملہ با خلق از دو حال خالی نیست یا جفا
کنند یا با وفا پیش آیند بہر حال ترا شفقت بر ایشاں باید کرد بر وفا ظاہر است اما
بر جفا چونکہ او از صفت ذمیمہ در نمیگزرد تو صفت محمودہ را چرا ضائع میگذاری
و معاملہ دنیا ہم از دو حال بیروں نیست یا از وجہ حلال است یا از وجہ حرام
اگر حلال است روز حشر بحساب پرساں خواہد شد و اگر حرام است بعذاب مبتلا
خواہد گردید بہر دو طریق گذاشتن آں واجب و معاملہ حق ہم با بندہ بر دو گونہ است
یا بعطا مشرف سازد و یا ببلا مبتلا گرداند اگر عطا دہد شکر واجب است و اگر بلا فرستد
واجب تر زیرا کہ عطا سرمایہ ایں جہان است و بلا راس المال آنجہانی چوں
بر نعمت ایں جہانی شکر واجب است بر نعمت آں جہانی واجب تر و معاملہ
کہ با نفس است بصبر باید برد ایں جمیع معاملہ ہا کہ بیان کردم با حسن طرق حضرت
خواجہ با دوستاں بتقدیم میرسانند چہ معاملہ با خلق آنحضرت را از شفقت و
ارا نجدلیست کہ اگر بیان نمودہ آید دفترے باید یعنے اگر کسے با آنحضرت جفا کند
با وے بوفا پیش مے آیند حتے بعضے لئیم طبعان قبیح کرداران معتقدانے عصر
بمقام ملتان زہر در شیر انداختہ نوشانیدہ اند و آنحضرت او شان را ابدل
آں شربت وفا چشانید یعنی چوں کشف ایں ماجرا گردیدہ است حاکم وقت
خواست کہ آں کمبختان ازل را بدار بلا بکشاند حضرت خواجہ امتناع نمودہ
فرمود ایں دوستان فند مرا شیر نوشانیدند لا چونکہ موافق طبع نبود فے

گردید دریں باب ہیچ نباید گفت وخلق کریم آنحضرت با خاص و عام یکساں نسبت ہر کہ میخواہد
در وقت مشغول رفتہ چیزے گذارش ساز د حال او استماع نمودہ بجواب شافی عطا
میفرمایند حق اینکہ ذات حضرت خواجہ محض خیر است و احوال ترحمات آنحضرت علی خلق اللہ
در فصل سخاوت بیان نمودہ خواہد شد انشاء اللہ تعالی اما معاملہ با دنیا کہ ترک است پس
در ترک و تجرید آنحضرت گوئے سبقت از مجردان با صفا بردند با وجود کہ بادشاہی
کونین میدارند فاما در ملک حضرت خواجہ بجز دو پیراہن و یک پاجامہ و یک لنگی و یک
رومال و دو کلاہ و یک جفت پاپوش و یک تہبند و یک مسواک و شانہ و چند لوٹہ
سفالین و یک بوریائے نماز و یک کلام مجید و یک کتاب وظیفہ کہ دلائل الخیرات و
درود مستغاث و دیگر وظائف نوشتہ اند برای نفس نفیس خود دیگر ہیچ نیست
نقل است روز عید بود و پاجامہ حضرت ناپاک شدہ و پیراہن مبارک بخانہ گازر
رفتہ آں روز نزد حضرت پارچہ نبود پس از شخصے لنگی گرفتہ بجائے پاجامہ بستند
و از کسے دیگر پارچہ طلبیدہ بطریق چادر پوشیدہ صلوٰۃ عید ادا فرمودہ و مکان
نشستگاہ کہ ہست حضرت خواجہ خود تیار نکنانیدہ اند در تاج سرور صاحبزادہ
غلام نبی تعمیر کنانیدہ است و در توسہ شریف الف خاں و آب نوشیدنی ہم بمکان
عالی موجود نبود از مکان مولوی قادر بخش صاحب طلبانیدہ نوش میفرمایند
و بر اسپ مادیہ کہ سوار شدہ تشریف مے آرند بتاج سرور ایشاں صاحبزادہ مخدوم
گل محمد صاحب است از ایشاں اجازت گرفتہ سوار میشوند و خورش مبارک
نان گندم با شوربائے مرغ است کہ در وے ہیچ مصالحہ از فلفل سرخ و زرد
چوب وغیرہ نمیباشد قدرے نمک و الائچی مے اندازند و بقدر نصف ٹانک چاشتگاہ
و نصف ٹانک بوقت شب مے خورند و گندم نان مبارک از زراعتے کہ در موضع
درگ از آبا و اجداد حضرت است میباشد و آرد آں بعد دادن عشر لطر اللہ
و مزدوری کاشتکاران وغیرہم از ہمانجا سائیدہ مے آید و بجز ایں آرد گندم
حضرت خواجہ دیگر ہیچ نمیخورند و اگر کسے دعوت طعام کند بخانہ اش ہمیں آرد
گندم ارسال میفرمایند تا در انجا پخت شود و چندیں مثل میوہ جات از پستہ و
کشمش و بادام وغیرہ بقدر مبارک از کابل و قندہار مے آیند تمامی بدرویشاں

وفقرا القسیم میفرمایند وخود بدولت ازاں یک دانہ ہم نمیخوردند۔ **نقل است** از مجمع
کمالات منبع برکات جناب صاحبزادہ حضرت نصیر الدین عرف میاں کالے صاحب
کہ روزے طلبی خواجہ عرض ساختم چہ شود اگر خود بدولت ہم قدرے ازیں میوہ جات
تناول مے فرمودہ باشند ہیچ جواب ارشاد نفرمود ومردمان مرا گفتند شاید کہ
آنوقت حضرت خواجہ اصغا نکردہ باشند دیگر بار بگوئے پس روزی محل یافتہ
گذارش ساختم حضرت خواجہ بجانب من دیدہ چنداں گریہ آغاز فرمود کہ ریش مبارک
وپیراہن شریف تر گردیدہ ومرا گفت اے صاحبزادہ برائے خورد ونوش پیدا
نشدہ ام بساے ایں دیگراں ہستند واز من شکر نان گندمی ہم ادا نمیشود طاقت
ادائے شکر میوہ جات از کجا آرم من از گفتۂ خود نہایت پشیمان شدم کہ چہ معنی بعرض
عالی رسانیدم آرے کسے را کہ دیدہ بدوست بیناست حور وقصور را بگوشہ چشم
نظر نے اندازد طبعش بایں فرخرفات دنیوی کہ سراسر فناست چہ مائل شود مصداق
حالش بایں گویاست ؎ نہ جنت جوئیم ونے حورے انہار مے خواہیم * بتو ارزانی
اے زاہد ہمہ من یار میخواہیم * شہان مملکت یار تے ایمان بدست آرید * کہ ہردو
عالی ہمتم دیدار میخواہیم * ومعاملہ با حق تعالی حضرت خواجہ را محض شکر است اگر
عطا میشود شکر مے فرمایند واگر نزول بلا گردد بیشتر ازاں ہر نوع رنج وتکلیف
داشتند وامراض بر ذات مبارک بود شاکر زیادہ ازاں میباشند کہ در حالت
صحت بودند ونفل وتلاوت وبیداری قضا نمیکنند اگر تکلیف خفی مستولی
باشد کسے را معلوم ہم نمیشود واگر ظاہر باشد واحدے حال استفسار کند میفرمایند
مرا ہیچ رنج وصعوبت نیست چنانکہ ہمدریں ایام پیش کہ ایں نحیف ہم حاضر خدمت
اقدس بود بر چشم مبارک حضرت خواجہ نہایت ورم شدہ تا آنکہ چشم مبارک تمام
پوشیدہ گردید وآب ازوے میرفت۔ فاما تلاوت کلام مجید وتعلیم سبق طالب علمان
گاہے ترک نفرمود واگر کسے میپرسید کہ چشم مبارک چگونہ است مے فرمودند ہر چند
کہ ورم شدہ است وآب زرد ہم میرود فاما در وے سوزش وتکلیف ہیچ نیست
نقل است کہ روزے بعد مغرب حضرت خواجہ مشغول بنوافل بودند کہ حالت
غشی طاری شد ودر عین نماز اسہال شدید گردید چوں قدرے افاقہ شد بغور

برخاستند واستنجا و وضو ساخته و تبدیل پارچه نموده باز مشغول بنوافل گردیدند باز همیں
واقعه رو نمود چوں بهوش آمدند باز وضو و استنجا و تبدیل جامه فرموده باداے نفل مستعد
شدند باز همیں معامله پیش رفت حضرت خواجه همان استنجا و وضو و صلوة ادا فرموده
القصه پنج شش بار ایں نوع اسهال گردید حضرت خواجه را در اداے نوافل بند بے
تکاهل نشد درایں اثنا بسیارے مردمان مثل جناب صاحبزاده وغیرهم جمع شدند چوں
نظر حضرت خواجه براو شاں افتاد فرمود شما بکار خود مشغول باشید هیچ تکلیف نیست
وخوشنود هستم راست است هرکه در نور شهود مستغرق است از بلا شکایت نپردازد
وهرچه از حق تعالی آید بدل وجاں براں رضا دهد ؎ بهر بلا که تو خواهی بیازما
مرا ٭ که در مشاهدهٔ تو بلا نمی بینم ٭ زمن بهرچه کنی یار راضیم حقا ٭ که هرچه از تو رسد
جز عطا نمی بینم ؎ که هرچه میرسد از دوست فرقے نیست ٭
میان شربت نوشین و تیغ زهر آلود ٭ و مرتبهٔ رضا و تسلیم بر ذات حضرت خواجه
را ستان اختتام دارد نقل است صاحبزاده مخدوم درویش محمد رحمة الله
علیه نهایت بیمار گردیدند چنانکه جاں بلب رسیدند والدهٔ حضرت خواجه خلیفه صاحب را
طلبانیده صاحبزاده را پیش ساخت حضرت خلیفه صاحب را بر حال او شاں رحم
آمد تعویذے نوشته درگلو انداختند همانوقت صحت حاصل شد چوں حضرت خواجه
بخانه تشریف آوردند و صاحبزاده را صحیح یافتند فرمود که درویش محمد را چگونه صحت گردید
چوں تعویذ در گلو دید پریشان آں شکسته بیروں ساخت و دریافت حال کرده
بیروں تشریف آوردند و بر خلیفه صاحب نهایت عتاب فرمود وگفت که تو مردگان را
زنده مے سازی بر و لائق ماندن بحضور ما نه و صاحبزاده در عرصهٔ قلیل زیب افزاے
محافل قدس و راه پیماے عالم بالا شدند رحمة الله و ترک لذات کونین داده
چناں مستغرق مشاهدهٔ حق شده اند که غیر را اصلا بدل مبارک گنجائش نیست چنانکه
بعض مرتبه خویش و آشنا را هم نمے شناسند نقل است روزے حضرت صاحبزاده
مخدوم مولوی گل محمد صاحب سلمه الله تعالی بخدمت حضرت خواجه رفتند پرسید
کیستی عرض کرد گل محمد ارشاد کرد کدام گل محمد. ملتمس گردیدند پسر حضرت فرمود
کدام حضرت و کدام پسر او القصه صاحبزاده مراجعت کردند قول حضرت محبوب سبحانی

رضے اللہ عنہ حق است المتوحش عن غیر اللہ ہو المتانس باللہ ؎ مراد در دل بغیر از
دوست چیزے در نمے گنجد ٭ بخلوت خانۂ سلطان کسی دیگر نمے گنجد ٭ بقصر مسند
ہر دلی خیالش کے زند تکیہ ٭ کہ مہدی کبریائے او بہر منظر نمے گنجد ٭ و حضرت
خواجہ دام برکاتہ را معاملہ بالنفس الصبر است چنانکہ از ترک مشتہیات دنیویہ
واختیار مجاہدات از احیائے شب وشغل آنکہ در تمامی عمر پشت مبارک ملحق بدیوار
نشدہ و تکیہ بر شئے از مہو ہم نہ فرمودہ و غیر از حالات مرقومہ چوں دوام خورش
بر نایب طعام و قلتہ آں و دیگر احوال ظاہر و باہر است و صبر ازیں رو حسنت
بلکہ صبر بر فراق محبوب است و ایں را صبر عاشقان گویند و آنرا صبر زاہدان
وصبر عاشقان صعوبت شدید دارد چہ بر فراق محبوب است و تصور او ہر لحظہ
مقیم دل چنانکہ گفتہ اند ؎ چگونہ صبر توان کرد بر فراق جمال ٭ کہ ہر زمان
بدلم صد ہزار بار آئی ٭ باوجود آنکہ صبر عاشقان سخت ترین فراقہا ست
فاما عاشق را در فراق دائم وطن است چہ معشوق ہموارہ در ناز است و عاشق
در گداز و وصال مرتبہ محبوبیت است یعنی ہرگاہ صفات محب در محبوب فانی شد بصفات
او باقی گردید ہستی او بہستی بدل گشت ؎ در عشق اگر نیست شوی ہست شوی ٭ ور
عقل اگر ہست شوی نیست شوی ٭ ایں بوالعجبی نگر کہ از بادۂ عشق ٭ ہشیار گہے شوی
وگہے مست شوی ٭ حضرت خواجہ جمیع مراتب سلوک طے فرمودہ اند و از صفات خود
فانی شدہ و موصوف بصفات اللہ گردیدند فاما چونکہ مقام بشریت است آں ہر دو
صبر بر نفس نظر ظاہر اختیار فرمودہ و بدیدۂ دل کہ علاوہ دیدۂ ظاہری وصفات
حیوانی است بمشاہدہ محبوب مستغرق گردیدہ اند واللہ اعلم بالصواب۔

فصل در بیان سخاوت حضرت خواجہ۔ بدانکہ سخاوت صفتے عظیم است کہ حبیب
ایزد بر حق در باب او فرمودہ قال النبی صلے اللہ علیہ وسلم السخی قریب من الجنۃ
وبعید من النار والبخیل قریب من النار و بعید من الجنۃ و حکمت در انفاق مال
کہ محبوب نفس است ابتلا در دعوی محبت الہیہ است پس بدانکہ حضرت خواجہ را
در سخاوت شانی عظیم است کہ از بیان تقریر مبرا و از تسطیر تحریر بالا چہ سخاوت
ذاتی میدارند و بے منت و ایذائے بخاص و عام بذل مے فرمایند با آنکہ

بنفس نفیس خود بدولت هیچ اختیار نفرموده فاما مردمان خانقاه شریف و حاضر آیندگان
خدمت را از همه چیز مستغنی ساخته و هر که استدعای چیزے نماید محروم نمیرود و اگر
اسپے یا چیزے دیگر از جائے بنظر مبارک آید و کسے شخص آنوقت تعریف او کند بهمان کس
عطا مے فرمایند و قبیله جعفر که هم قوم حضرت خواجه اند و ماورائے اوشان که بدیهات
متصله تونسه شریف سکونت دارند اکثر اخراجات اوشان در وزینه بیوه ہائے آں قوم
ذمه حضرت خواجه است و نیز اکثر مصارف مساجد و طالب علمان مقرر ساخته منحصر
است و اگر کسے شخص حاضر خدمت مبارک شود و چیز او گم گردد یا مرکب او بمیرد
چند درجه مضاعف آں باو عنایت میکنند. **نقل است** بروایت مولوے
داد بخش صاحب لیئے را یابوے بر آستانه مبارک سقط گردید همان روز یک اسپ
خوش رنگ تیز رفتار از جائے بنظر مبارک آمده بود همان وقت آں درویش را
عطا فرمود درویش بقیمت دلخواه فروخته داد **نقل است** وقتے روانگی
حضرت خواجه از تاج سرور به تونسه شریف بقافلے رونده آنمحبوب همراهی قافله کلاں
تصور نموده برکاب سعادت انتساب حضرت همراه گردید در اثنائے راه مرکب سواری
او فوت شد چوں ایں معنی بسمع مبارک رسید اسباب او بر شترها محمول کنانیده
و او را باسپے سوار ساخت چوں موضع مسکن او قریب شد مشار الیه رخصت
خواست ارشاد فرمود که یابو سواری تو بهمراهی ما سقط شده است پس بار او واجب
است که بدل آں بتو بدهیم مگر چونکه تو مرد بقال هستی ترا یابو بجز رسیدن خانه
خود چکار لهذا دو ماده گاو بتو داده میشود پس دو ماده گاؤ که نهایت شیردار
بودند باو عطا فرمودند و او را به یابو سوار کنانیده و شخصے را همراه او ساخته تا خانه
اش رسانیده دادند و یکے از سخاوت عالی بیان لنگر شریف است که جهانی
از هر نوع بداں فیضیاب مے گردد **نقل است** هر چند که امرائے والاتبار
و خوانین عالی مقدار حلقه بندگی حضرت خواجه در گوش و غاشیه اطاعت بر دوش
دارند فاما آنحضرت یک حبه سالیانه یا درماهه یا کدامے دیهه از آنها قبول نفرموده
اند و فتوح عملیات و دست غیب وغیره ایں اقسام فتوح را حرام مے شمرند.
نقل است در ایام سابق حضرت خواجه بنصف انبار غله شبانروزی آسائی

ہر واحد از مردمان خانہ خود بدولت مثل درویشاں مقرر فرمودہ بودند از ایں ممر
عسرت کمال و تکلیف اتم جمیع مردمان خانہ شریف مے کشیدند روزے والدۂ حضرت
خواجہ جناب مجمع کمالات ملکی صفات خلیفہ صاحب را طلب فرمودہ بیان حال خویش
ساخت اوشاں را رحم آمد چیزے نقش نوشتہ دادند کہ دو روپیہ ہر روز از غیب
فتوح مے شدند چوں بعد چند روز حضرت خواجہ تشریف فرما دولت خانہ شدند فرمود
ایں چہ بوئے گندگی در خانہ ما قرار گرفتہ است عرض ساختند ہیچ گندگی نیست
فرمود بوئے ظاہری چہ یعنی بوئے حطام دنیا مے آید راست بگوئید ایں چہ نوع
بہم رسیدہ والدہ صاحبہ عرض ساخت خلیفہ صاحب چیزے نوشتہ دادہ اند متغض
خاطر بودہ بیروں تشریف آوردند و نہایت عتاب بحال خلیفہ صاحب روا داشتند
و ارشاد کردکہ شما حق سبحانہ جل شانہ را رازق علی الاطلاق نمیدانید کہ ایں نقش
نوشتہ اید خیر لائق ماندن بحضور ما نہ اید و تا چہاردہ سال ہم بایں معنی از اوشاں
کلام نفرمودہ و حضرت خلیفہ صاحب را آنچہ کہ دریں چہاردہ سال بو قوع آمد
بیانش طویل است حاصل کلام آنکہ حضرت خواجہ را استغنا را بمتاع دنیاوی
و فتوحات دیگر ہیچ توجہ نیست محض توکل علی اللہ است با وجود ایں قطع تعلق
از تعلقات ظاہری چنداں خرچ و اصراف لنگر شریف است کہ از حد حصار
بیروں چہ ہر دو وقت در بعض ایام برائے دو دو ہزار مردم پخت طعام میشود
و بجز یکس کہ میاں خدا بخش نام دارد دیگر کس مہتمم کار آں نیست و نائے گاؤ
کہ عمر قریب ہفتاد سال دارد تمام غلہ پخت مینماید و ہر چند قحط سالی و کم پیداوار
غلہ در تمام عالم استیلا شود فاما در لنگر شریف گاہے فتو رے یا نقصانے
راہ نمے یابد چہ ہم در ہیولا بماہ محرم ۱۲۵۵ھ ہجری کہ ایں نحیف ہم بمقام تاج سرور
شرفیاب قدمبوسی حضرت خواجہ شدہ بود در آں ضلع نرخ گندم ہفت آثار
و نرخ باجرہ ہشت آثار بود و تاج سرور دیہے نہایت خورد ست و سہ طرف
آں دشت بیابان کہ مسمے بروہے ملحق آنہا یکوقت ہم گاہے نبودہ کہ در لنگر
شریف پخت نشدہ باشد و تمامے دریوزہ گراں و فقرایان کہ از تنگی معاش
بجان آمدہ بودند در انجا فرود بودند تا نہائے لنگر شریف بادشاں ہم تقسیم

میگردید و برائے اسپان و دیگر دواب ہا کاہے در بیابان موجود نبود فاما حضرت خواجہ برائے مراکب مردمان وارد خدمت شریف و ہمراہی خود بدولت خرید غلہ گندم سبز درو کنانیدہ مے طلبانید نہ چنانکہ یک جانور ہم گرسنہ نمیماند و باوجودیکہ بجائے کاہ ہم غلہ بود تاہم یک آثار دانہ و پاؤ آثار آرد باجرہ و یک چھٹانک قند سیاہ بہر اسپ وغیرہ ہم عطا مے شد۔

ذکر لنگر شریف

از تصرفات لنگر شریف اینکہ اگر طعام برائے یکہزار نفر پخت شدہ باشد و قافلہ دیگر از جائے حاضر آید ہمیں طعام کافی میشود و آمد قوافل جات شمار نیست چہ بعض روز صد کس مے آیند و بعض روز دو صد کس علی ہذا القیاس و لعوام یک نان تنورے صباح و مسا تقسیم میبایدو برائے فاضلان و عالمان یک نان روغن انداختہ و بالائے آن ہم روغن زرد میباشد فجر و شام عطا مے شد و ہر گاہے کہ حضرت خواجہ رونق افروز تاج سرور میباشند صاحبزادگان یعنی اولاد حضرت قبلہ عالم با جمیع قبائل و عشائر خود بخدمت حاضر مے آیند و اصراف خانگی اوشان کہ از صد نفر ہم زیادہ ہمراہ ہر واحد از صاحبزادگان میباشند ذمہ حضرت خواجہ است و آنچہ فتوح از انکشنہ وا متعلقات تاج سرور تا نور بور نظر حضرت خواجہ آید بہ صاحبزادگان عطا مے فرمانید و حاضر ماندگان خدمت مبارک را از کسے نوع تکلیف نیست بیان خور و نوش شنیدی واگر نزد کسے پارچہ پارینہ شود میان غلام رسول لنگری ہمانوقت دوخت مے کنانیدہ دہد و اگر نزد کسے پاپوش نباشد کفش دوز لنگر شریف جفت ہائے برائیش فوراً تیار میکند واگر کسے بعارضہ بیمار شود حکیم ہم موجود است معالجہ او بخوبی میکند و واصراف دوا از لنگر شریف مے گردد القصہ طالب حق را در انجا ہرگز ہرگز کسے نوع حاجت ضروری ملتوی نمی ماند و چندیں از علماء نامدار و از فضلائے ذوی الاقتدار کہ مستفیض از حاشیہ نشینان بساط فیض مناط اند ارشاد فیض رشاد حضرت خواجہ بتعلیم علوم شریفہ و فنون لطیفہ است پس صدہا طالب علم بنجا ہیں توسعہ شریف زیر دامن عاطفت حضرت آمدہ و از حوائج خود فارغ البال بودہ بتحصیل مطالب ارجمند و اکتساب مآرب دلپسند مے نمانید زیرا کہ کتب تحصیل از

آنحضرت خواجه عطا شده اند و باسم طالب علمان روغن تلخ جهت مطالعه کتاب هم فرستاده حسا
صرف آن میشد بیانش اینکه آنچه نذر و نیاز حضرت خواجه مے آید تمامی سپرد میاں خدا بخش
لنگری مے فرمایند و او را اختیار است آنچه خواهد بکند و اکثرے که برداشت از
دوکان مهاجن میشود و چند چند هزار روپیه قرض میشوند هرگاه که میاں خدا بخش بعرض
والا رساند عنایت مے فرمایند **نقلست** وقتے نواب صادق محمد خاں مرحوم بهاولپوری
چند هزار روپیه بطریق نذرانه بنظر اشرف گذرانید حضرت خواجه همانوقت بفقرا و غربا
و اهل حوائج بتقسیم فرمود نواب ممدوح عرض ساخت تمنائے نیاز مند این بود که چندے
ایام بتصرف لنگر شریف مے آمد فرمود این لنگر خدا است حاجت معاونت کسے
نیست و چه کنم که از مردمان نان گندم یا باجره هم هضم نمیشود و الا حق سبحانه تعالی مرا
چندان داده است که اگر خواهم تمام عالم را در طشت زرین و طبق سیمین طعام رسانم
اللهم ارزقنا من کاسة فیضه نوالا آمین یا رب العالمین۔

فصل در ذکر حلیه مبارک۔ بیان حسن خلق حضرت خواجه شنیدی اکنون
چیزے از حسن خلق صورت هم بشنو۔ قد مبارک میانه است۔ نه کوتاه۔ و نه بالا
در نهایت اعتدال مثل شمشاد دلکش بر معتدل مزاج گواهی میدهد و چندان هزال
باشیں هم نیست جسم زیبا است و علی الصباح هر که بر وجاهت مبارک نظر اندازد
بحسن زیاده از روز اول معلوم میشود و اگر مجلسے منعقد باشد حضرت خواجه را شوکت و
عظمت از جانب حق است که بداں ممتاز مے گردند و گونه پر نور گاهے بظهور تجلی
جمالے چناں روشن و براق میشود که نظر را تاب نظاره نمیماند و انوار از آنجا شعله
میزند و گاهے بسطوت تجلی جلالی مائل بسبزه رنگی میگردد و فی الحقیقت سرخ
و سپید است و سر مبارک قدرے عظیم مدور است پیشانی نورانی و وسیع و
قشقه سیاه بباعث ازدیاد سجود ها در نهایت خوبی جلوه نما و متصل آں جانب چپ
اثر ضرب که گاهے رسیده باشد هم برهن و حاجبین شریفین با خطوط باریکے
بهم پیوسته بعضی موئے سپید و بعض سیاه چشمهائے غزالین بکثرت شب بیداری
خمار آلود مائل بحمرت شراب وحدت که از ساقی ازل نوشیده اند لبریز و از آں مست
و هوشیار اند که اگر بجانب احدی نظر افگند البته تاب نمیدارد الف انف بالائے

بازیبائی دارد چهرهٔ منور دراز نیست نبذے پهن است محاسن شریف لغایت انبوه
سفید رنگ وبعض گیسو سیاه، گرد چهره محیط است و چندان دراز و کوتاه هم نیست لبها
مبارک رنگ یاقوتی دارند در دندان در عرض وطول لغایت موقع اند و کم سن چو
چشمین از جانب بالا که گویا سنت خاص خیر البریه است شهید گردیده خوبی گردن
وهمواری کتفین ومدورے ساعد همه بجائے خود است دست حق پرست آنحضرت
دراز اند وبمیانه پشت سبابه واوسط وخنصر دست چپ عقدها منعقد شده چه
بحین قیام از سجده انگشت ها را خم داده و برزمین ها ایستاده میشوند وبادائے
حکم اینکه دست بسیار را از ید یمین وقت قیام محکم باید گرفت بگټه دست چپ گره سیاه
رنگ البته است سینه بے کینه حضرت خواجه که گنجینه محبت الٰهی است وسعت عرض
تمام دارد وشکم مبارک در بلندی ملحق بصدر است پشت پایها تا قرب ساق
مع کعبین بباعث کثرت قیام شب مورم گردیده وبسبب نشست بسیار روزانه
عقدها بسته است وکلام شریف بنهایت شیرین باغایت فصاحت نکات آمیز
مرهم بخش دل ریشانست یعنے هرگاه از زبان گوهر افشان چیزے ارشاد میفرمایند
باحیائے قلوب مستمعان تاثیر معانی آیة یُحْیِی الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا دارد وکیفیت
گویائی مبارک بر دل حاضران چنان استیلا می یابد که بعض مست وبیخود میگردند
چنانکه نقل است دفعی خود بدولت ارشاد فرمودند روزے کتاب دیوان
صائب مطالعه مے کردم حضرت قبله عالم تشریف آوردند وفرمودند چه میخوانی عرض
ساختم کمال صنعت مشاطه باید ٭ که روئے زشت را زیبا نماید ٭
چنانکه حضرت خواجه این نقل بیان فرمود بسیارے از مردمان را حظ وافر شد و
میان نجم الدین جهنجهوی تا دو ماه پس بلذت این کلام بیخود مانده میبالید والشاء الله
تعالی بعضے از ملفوظات حضرت خواجه ذکر الله بالخیر در فصل علیحده بیان نموده
خواهد شد اما بیان رفتار مبارک آنحضرت خواجه ابرار از حیطه گفتار خارج
است چه وقت خرام آن والا مقام برابر فرش زمین بر خود مے بالد وبالیدنش از
صورت حالش ظاهر و هرچند آنجناب آهسته قدم مے نهند فاما همراهیان بسرعت
تمام ملحق بحضرت مے گردند ووقت سواری آن محبوب ایزد بارے دابه مرکوبه

برخود میبازد و نازید نش باوضاع و اطوار آں وقت پیدا و سفر مبارک بجز توسہ شریف
و تاج سرور دیگر غیبت یعنی از توسہ شریف کہ مجلس رونق افروزی آنجناب ابہت
باایام عرس مبارک حضرت قبلہ عالم در تاج سرور تشریف مے آرند و تا چہل روز مقیم
میباشند یا زیادہ ازاں لاکن در قیام چہل روز کمی نمیگردد و ہنگام تشریف فرمائی
در تاج سرور شریف دو وقت پیادہ بزیارت حضرت قبلہ عالم و دوامی روز یکبار بر
صاحب سجادہ صاحب رونق افروز میگردیدند و ماورائے ایں جائے قدم مبارک
نمیرود و دریں اوقات فرحتے در ۱۳۵۵ ہجری روز یکہ آں تاج الاصفیا از
تاج سرور شریف عازم توسہ مبارک گردیدند ایں نحیف ہم برکاب سعادت انتساب
بہرہ یاب بود و بسیارے از علما و فضلا و صاحبان ذی اوقات و الاحوال مشرف
ہم رکابی والا بودند بعضے پیادہ و بعضے سوار میاں احمد قوال مدح آں زبدۃ الاولیا
بلسان خویش ادا مے کرد بندہ کاتب نیز آں دم ~~ سلطان خوباں میرود ہر سو ہجوم
ہجوم عاشقاں ؛ چابک سواراں یک طرف مسکیں گدا ہا یک طرف ؛ برخواند و فرحے
خوش بود و سرور آں تا الی الآن مستولی بر قلب الحمد للہ علی ذالک۔

باب دوم در بیان کرامات حضرت خواجہ

بدانکہ کرامت اولیاء اللہ تعالی حق است کما ورد فے کتب الکلام و عقائد الاسلام
و کرامت ولی نیز از معجزات نبی آں زمان است و معجزہ و کرامت عبارت است
از اظہار قدرت الہی بر دست پیغامبر مرسل و ولی در میان امت و قوم تا کہ عاجز
باشند اہل روزگار از اتیان مثل آں اما فرق میان معجزہ و کرامت آنست
کہ نبی مامور است باظہار آں و ولی باخفاء آں چوں تحقیق کرامت و تعریفش
بدانستی پس بدانکہ حضرت خواجہ ما مشرف بانواع کرامت از جناب الہی اند و
خرق عادات بے شمار از آنحضرت معائنہ شدہ حتے کراماتیکہ از کمل اولیاء سلف
ظہور گردیدہ از آنحضرت مشاہدہ شدہ انشاء اللہ تعالی از تحریر ہر بیان معلوم خواہد
گشت و چونکہ اکثر کرامات حضرت خواجہ بیک مثل استماع شدہ اند ایں کمترین
نقل معتبر ہا ازاں میان کہ بروایت صحیح رسیدہ بیان کرد والا نہ ہر واحد کس را کہ
بحضور حضرت حاضر شدہ است خرق عادت آں جناب والا لا یعد و لا یحصے معلوم

دنیا و عقبا اما این باب مشتمل است بر چند فصل **فصل** بسلطنت حضرت خواجه بر جن و انس مولوی
داد ار بخش مبشر بودند که من در عهد طفلی از مولوی خدا بخش صاحب که از اعظم خلفاے حضرت
حافظ جمال محمد ملتانی رحمة الله علیه بودند در بهاولپور تحصیل علم عربی مے کردم و در آن ایام
اتفاق تشریف فرمائی حضرت خواجه راستان بتونسه شریف از آن طریق افتاد بسبکرده
از بهاولپور طرح اقامت فرمود مولوی خدا بخش صاحب و جمعی غفیر از سکنائے بهاولپور
جهت قدمبوسی آن معدن انوار الهی رفتند و من هم همراه مولوی صاحب بودم بعد حصول سعادت
را پابوسی حاصل گردید بعد آن مولوی خدا بخش گذارش ساخت که مرا چیزے بعرض معروض
است تمامی خرد و کلان گوشه گیران شدند من که نهایت طفل بودم لهذا در آنجا بزاویه نشسته
ماندم چون مولوی صاحب مجلس از اغیار خالی دید بعرض آن قدوه اخیار رسانیده هر چند
سایهٔ حضرت مرشدی حافظ صاحب از سر ما برخاسته مگر تعجب است با وجود ظل ظلیل
جناب عالی بر سر خاکساران ملک ما یعنی ملتان محل حکومت سکهان بے دین شد حضرت
خواجه راستان فرمود اے مولوی ملتان را چه میگوئی تمام ملک ڈیره غازی خان
و ڈیره اسمعیلخان و پشاور و سنگهڑ وغیره بقبضهٔ رنجیت سنگه میشود مگر از حکم الهی
چه چاره است مولوی داد ار بخش فرمایند من بدل خود اندیشیدم که این درویشان
چه سخنان مے نمایند حالا مے بینم که آن تمامی ملک متصرف رنجیت سنگه است هم از
او شان۔ **نقلست** وقتی از حضرت خواجه راستان عرض نمودم قطب العالم
درین وقت کیست تبسم فرموده خاموش شدند و از بسیارے ثقات معتبر منقول است
که وقت خلوت بسیارے از مردان آمده در امور ملکی اجازت میگیرند چون ما
در خلوت میرویم هیچ کس را نمے بینم شاید که آنکسان اقطاب و ابدال عالم باشند۔
نقلست از مولوی داد ار بخش وقتے نادر شاه که از امرائے پنجاب بود جهت قدمبوسی
حضرت خواجه راستان آمد و همان وقت شخصے عرضی گذرانید که نادر شاه مبلغ
دو صد روپیه از من ناحق بطریق جرمانه گرفته است حضرت خواجه بنادر شاه
ارشاد ساخت که مبلغ او باز دهی آنوقت اقرار نمود و حین طلب او نداد آن شخص
باز بعرض عالی رسانید چون نادر شاه بحصول رخصت آمد جناب خواجه یک طمانچه بر روئش زدند
و گفت روبروے ما اقرار دادن مبلغ نموده بودی و باز ندادی برو ترا از عهده

معزول ساختیم از ہمانوقت دیوانہ و مجنون گردید لائق امور امارت نماند تا آنکہ بمرد

نقل است از مولوی دادا بخش صاحب شخصے از قوم سادات بحضور حضرت آمدہ التماس نمود کہ حاکم اینجا بے واسطہ درصدد خون من است اگر حضرت او را امتناع فرمایند البتہ در امان مانم از اینجا کہ حضرت خواجہ ترحم ذاتی مے دارند جہت سفارش او بر مکان حاکم کہ بفاصلہ چند کروہ از تونسہ شریف بود تشریف بردند چوں حاکم مذکور خبر تشریف آوری حضرت خواجہ اصغا نمود پیش از آنکہ رونق افروز آنجا شوند شخص مذکور را بقتل رسانید چوں این معنی بسمع مبارک رسید فرمود خیر سر بجائے او شہاں بحبیب من است و ما ملاقات کردہ از انجا مراجعت فرمودند چند روز نگذشتہ بود کہ رنجیت سنگہ آں حاکم را مع جمیع قبائل او قتل کنانید و ملک او ضبط ساخت

نقل است بروایت مولوی دادا بخش صاحب از مولوی افتخار علی صاحب کہ از خلفائے حضرت مولوی محمد ضیاء الدین رحمۃ اللہ علیہ ہستند کہ مے فرمودند وقتے من و بزرگے از خاندان شاہ عبد الرزاق جھنجھانوی بجانب بداؤں ہم سفر بودیم او شاں از من سبقت نمودہ داخل شہر شدند و من فرادر بیشہ وقت عصر تنگ شد و آنوقت آب موجود نبود تیمم ساختہ مصلے برائے نماز دراز کردم درایں اثنا شخصے پیدا شد و مرا گفت کہ شما امامت کنانید تا نماز بگذاریم بدل خود اندیشیدم اینکس کہ از غیب پیدا شدہ است شاید کہ از جنات باشد ترسیدم و گفتم شما امامت کنانید جواب داد کہ شما مستحق امامت ہستید زیراکہ از بنی آدم اید و من از بنی جان ام القصہ ترساں و لرزاں امام شدہ نماز گذاردم۔ بعد از سلام آن شخص دست من بگرفت و گفت کہ ہراس را بدل خود راہ مدہید کہ من ہم از خاندان شما یعنی از غلامان حضرت صاحب و قبلہ ام و در پنجاب لشکر ما فروکش است و من از مقربان سلطان ام و بادشاہ و جمیع خیل و حشم ما مرید و محکوم حضرت خواجہ اند اگر ہمراہ من نزد بادشاہ شوی فتوح بسیار خواہد شد گفتم دست بگذار مرا ہمیں فتوح است آخر بہ شواری دست خلاص کنانیدہ راہی شدم و یکبار از جن مذکور بمقام حضرت سلطان الاولیا محبوب الٰہی ملاقاتم شد

نقل است از منشی داحل صاحب کہ عرصہ زیادہ از دو سال شدہ دوست محمد خاں والی کابل بجناب

خواجه راستان مستدعی لظفر خود بر رنجیت سنگه گذرانید چه دران ولا از رنجیت سنگهه
داد جنگ واقع بود حضرت خواجه راستان بجواب ارقام فرمود شعر هر آنکس استحقاق
بد و نیش برد * اگر بر فریدون زد و عیش برد * پس دوست محمد خان از جماعت
قلیل فائقه کثیر ایشان را بدار البوار فرستاد و هری سنگه نلوه را که از اعلی ارکان او
بود قتل نمود و اگر از روز معلوم می گردید که هری سنگه بقتل آمده است البته تشویش
را مسلمانان میگرفتند و در پیولا بعزم نصارا بر کابل هر چند دوست محمد خان عرائض
بخدمت حضرت خواجه فرستاد بجز آنکه چیزے وظیفه ارشاد فرمایند دیگر هیچ از زبان
مبارک نه فرمود- **فصل** در بیان دیدن مردمان حضرت خواجه را بجائے
متعدد یا بصورت بزرگان دیگر و ملاقات نمودن حضرت خضر و غیرهم از حضرت صاحب

نقل است بروایت مولوی فضل حق صاحب از مولوی فضل الرحمان
صاحب که بزرگے از جانب عرب آمده بود نقل می کرد که من بخدمت جناب حضرت
خواجه در توسه شریف رفتم فرمود اراده کجا داری عرض کردم روانگی مدینه
شریف ارشاد ساخت فلان صاحب را که میدانی سلام من برسانی پس چون
در مدینه شریف رفتم بمسجد نبوی رسیدم آن بزرگ نشسته بودند مرا طلبیده فرمود
که امانت حضرت صاحب سنگهڑ واله رسانیدی گفتم که معذورم دار که فراموش
ساختم در این اثنا چه می بینم که حضرت صاحب هم در انجا نشسته اند متحیر شدم
و بعد قدمبوسی بعرض رسانیدم جناب بکدام راه تشریف آوردند آن بزرگ
مدنی فرمود که جناب خواجه علی الدوام بروز هشتم تشریف می آرند-

نقل است بروایت مولوی داد بخش - بی بی حفظه همشیره میان قمر الدین
قصوری که از قانتات دهر و عابدات عصر مرید حضرت خواجه اند ازانکه
به بیعت آمده گاهے در شب نخفته شخصے معتبر فرماید من از اوشان پرسیدم
شما که به طے مراتب سلوک سالک اید گاهے بخدمت حضرت خواجه تشریف میبرید
گفت همیں جا زیارت حضرت خواجه حاصل است یعنے گاه گاه تشریف می آرند
و تفتیش حالات می کنم این کاتب الحروف از حضرت صاحبزاده نور الحسن صاحب
اصغا نموده است که می فرمودند سابق ازیں شوق مطالعه مثنوی شریف

مولانا روم از حد بیدا شتم و تمنایم ہمیں بود کہ بہ شرف رویت حضرت مولانا در بیداری یا در خواب مشرف شوم شبے در معاملہ چہ مے بینم کہ گویا باغیست رواں آسا و بوسط آں چمنے فرحت افزا۔ و مردمان پاکیزہ سرشت نورانی گویی اہل بہشت اند بحوالی آں نشستہ از انہا میاں شخصے مرا گفت میخواہی کہ زیارت مولانا روم حاصل سازی گفتم آرے فرمود ہمراہ من بیا و مرا اندرون آں مکان جنت نشان برد دیدم کہ محفلے عالی از بزرگان متقدمین و متاخرین منعقد است و بر چہار پائے کہ پایہا ئے او مرصع و بالائے او چادر سفید گسترده حضرت خواجہ ما زیب افزائے اند آں شخص مرا اشارت کرد کہ زیارت مولانا روم حاصل ساز گفتم کہ حضرت خواجہ ما را مولانا روم میگوئی گفت بلے حضرت خواجہ مولانا روم اند۔ بندۂ جامع اوراق گوید ایں خواب معتبر آنست کسیکہ ارادہ زیارت اصفیائے متقدمین دارد قدمبوسی حضرت خواجہ کند کہ زیارت حضرت ما حکم رویت جمیع بزرگان دارد۔ **نقل است** از مولوی محمد صاحب کہ جناب خواجہ قبلہ ما ہمیشہ عادت مستمرہ است کہ بایام موسم گرما مابین سفر تونسہ شریف و تاج سرور بعد نماز تہجد تا وقت اشراق قطع مراحل میفرمایند دفعے قدرے شب باقی ماندہ باشد کہ ہمراہ حضرت در بادیہ بودم کہ از جائے بزرگے معمر باریش سفید و چہرہ نورانی ظاہر شد و با حضرت خواجہ مصافحہ کردہ بجانب دیگر رفتند حضرت خواجہ صاحب بمن ارشاد کردند کہ اگر از خضر ملاقات میخواہی حاصل ساز کہ ایں مرد بزرگ خضر است عرض نمودم کہ خضر من حضرت خواجہ اند و دیگر مردمان نیز ہمیں معاملہ دیدہ اند **نقل است** بندہ کاتب از خواجہ عبد الشکور خاں صاحب استماع کرد کہ وقتے حضرت خواجہ بہ عبد الشکور خاں صاحب خیرآبادی ارشاد کردند غزل عراقی کہ مطلع او ے نخستیں بادہ کاندر جام کردند ؛ ز چشم مست ساقی وام کردند ؛ و مقطعش ے چو خود کردند راز خویشتن فاش ؛ عراقی را چرا بدنام کردند ؛ از جائے بیارید عرض کردید کہ در اینجا ایں غزل استماع نشدہ اگر ارشاد حضور گردد از ہندوستان تلاش کردہ نوشتہ آرم فرمود بہتر است القصہ مولوی صاحب موصوف شرف رخصت حاصل ساختہ بمحل اقامت خود آمدند چوں شب شد در خواب مے بیند کہ مجلسے از بزرگان دین آراستہ است و جناب قبلہ عالم و حضرت صاحب و حضرت عراقی و دیگر بزرگان مجتمع اند و در سماع ہمیں غزل

ہشیار چوں بیدار شدند ایں غزل یاد بود بر کاغذ ترقیم نمود و صباح بخدمت حضرت
آوردند حضرت خواجہ تبسم کناں فرمود از ہندوستان آوردی عرض ساخت بتصدق
حضرت ہم در ینجا میسر شد۔ **فصل** در بیان اعانت رسی حضرت خواجہ در مصائب مریدان و معتقدان۔ از اخوی عبدالرحمٰن خان صاحب کہ حضرت صاحبزادہ
غلام نبی صاحب نذر مبارک حضرت خواجہ ہمواره لوٹہ سفالین مے گذرانید شخصے آمده
حیدرآباد دکن استاده سفالینکہ صاحبزاده صاحب گذرانیده بود ہمراه آورده
از وے استفسار نمودند کہ از کجا آوردی بیان ساخت کہ من عزم زیارت آستانہ
مبارک کرده از حیدرآباد راہی لوٹہ شریف شده بودم با ثناء راه در بیابان لق
ودق تشنگی مفرط بر من استیلا یافت ہر چہار سو طلب آب دویدم جائے نیافتم ناچار
شده ودل بر مرگ نہاده بزیر سایہ درختے افتادم مے بینم بزرگے کہ لمعہ انوار جبینش در خشاں
بود ہمیں آوند پر آب نزدم آوردند و فرمود بنوش من کہ تشنہ از حد بودم بنوشیدن
آب مصروف شدم چوں سیراب شده بحال خود آمدم از ہیچکس نشانے ندیدم ہم
صاحبزاده وغیرہم فرمودند شاد باش حضرت خواجہ باعانت تو رسیده بودند بعده
آنکس از تاج سرور شریف رفتہ قدمبوسی حاصل کرد **نقلست** کہ روزے حضرت
خواجہ آوند وضو ساختنے بجائے زد کہ ناپدید شد حاضراں حیراں ماندند و حقیقت کار
کمے دانستند بعد از ایام بسیار شخصے از کدام ولایت حاضر آمده مرخرفات سفالین
نذر گذرانید وعرض کرد من بارادہ قدمبوسی حضرت خواجہ مے آمدم فی مابین طریق
در دشت بیابان شیرے قصد ہلاک من کرد ناگاه لوٹہ سفالین از غیب بر سرش
رسید کہ روئے من بگردانید وایں مرخرفات آنست آنروز حضار مجلس را کشف ماجرا
مرقومہ سابق گردید **نقل است** بنده کاتب از مولوی صاحب ممدوح سماعت کرد
از مولوی قطب الدین صاحب کہ ہر سال از شاہجہان آباد بلوٹہ شریف تشریف
مے بردند میفرمودند کہ ہمدریں سال گذشتہ بماه شوال از شاہ جہان آباد روانہ
لوٹہ شدم چوں متصل ٹونک رسیدم از انجا تا تاج سرور رہی لسبت پنجکروہ است
دراں بروز ہا کدامی قافلہ رونده تاج سرور نبود مرا اشتیاق قدمبوسی حضرت
خواجہ مستولی شد تنہا رواں گشتم با ثنار راه شخصے ہمراه من گردید کہ بہ قزاقی در راہزنی

شہرۂ آفاق داشت چوں بمیانگی روہی رسیدم دیدم سہ لقبال میروند آنکس مرا گفت اگر
گوئی ایں سہ را بقتل رسانم و اسباب آنہا غارت کنم گفتم چہ سود و ہر گفتہ ام ما گفتہ اینکا
بجانب او شاں چند قدم شتافتہ باز آمد و مرا گفت ترا قتل خواہم ساخت گفتم اگر
حاجت داری آنچہ نزد من است لبستانی گفت نہ بلکہ ترا خواہم کشت دانستم از
شرارت خود باز نخواہد ایستاد از وے مہلتے خواستہ و بجانبے نشستہ متوجہ حضرت خواجہ
خود شدم و عرض نمودم افسوس است کہ نادیدہ جمال مبارک رہگرائے عالم فنا
شوم و آنکس پیش قبض کفو درا بر سنگے تیز مینمود از دیرے متوجہ داشتم و گفتم بیا
چہ میکنی و چوں پیش آمد لرزاں و خائف بود و مے گفت پیری سفید ریش مرا گفتہ رسانید
من شما را مید انستم حالا توبہ کردم کہ گاہے باکسے انچنیں حرکت نخواہم کرد و مرا مرید
خود کنید تا نجاتم شود گفتم اے عزیز من خود چناں نیم کہ کسے را بیعت نمایم۔ و
میدانستم کہ ایں معاملہ از توجہ حضرت خواجہ است آنکس اصرار از حد نمود ناچار
او را بہ بیعت برگزیدم گفت امشب بو لر رفتہ بجا نہ من بیا سائی گفتم مرا رفتن ضرور
است او شرمندہ شدہ مے گفت نزدم ہیچ نیست کہ نذر کنم پس سہ حلقہ سیمیں کہ در
انگشت داشت نذرم گذشت و مرا تا آج سرور رسانید۔

نقل است بروایت مولوی داد ار بخش صاحب از مولوی محمد صاحب کہ حضرت
خواجہ را دما جدار سم بود کہ وقت چاشت بہ بادیہ تشریف بردہ بمراقبہ مشغول
مے شدند و باز بمکان تشریف مے آوردند روزے از وقت معہودہ عرصہ کشید من
بدل خود متامل شدم کہ دریں اثنا خود بدولت با جامہ متقاطر تشریف آوردند چوں
خلاف عادت دیدم با نکشاف راز سائل شدم ہیچ جواب نفرمود چوں مبادر زیادہ
کردیدم ارشاد ساخت کہ از مریدان من تاجرے بود و اکثر نزدم مے آمد ایں وقت
جہاز او در دریائے شور بطوفان بلا آمدہ بود و مرا باستعانت یاد کرد برائے خلاص
جہاز او اناں بہلکہ در دریا رفتم حق سبحانہ تعالیٰ جہازش را نجات بخشید۔

نقل است بندہ کاتب از مولوی صاحب سماعت کرد از زبدۃ العلما قدوۃ الفضلا
حضرت مولوی صاحب محمد حیات سلمہ کہ دفعے از شاہجہان آباد باپائے پیادہ روانہ
تونسہ شریف شدم سہ کروہ نرفتہ بودم در من طاقت بادیہ نوردی نماند و ہم صلاح نیز

متحیر ایستادم شخصی بر من رحم کرده گفت که دست بر دوشم نهاده همراه من بیائی
چنین نوع تا سه کروه دیگر یعنی تا موضع ناتگ لوئی رفتم آنجا پایم پر آبله شدند و تا کل
قوت رفتن ساقط گردید چنانکه یکقدم نهادن دشوار بود هم در آنجا منتظر آں نشستم که اگر
کدامی اعرابیه یا یابو باشد کرایه کرده تا پہا در گدھ رسم بعد از دیری ہفت یابو خالی از
حمالان غله از شاہجہان آباد مے آمدند یکیے را از ایشاں کرایه کرده تا خود را بمجل منزل رسانیدم
ہر چند تلاش کردم که یابوئے خرید سازم دستیاب نگردید روز دوم وقت صباح ہم
پاپیاده روانه شدم باعانت حضرت خواجه ہماں روز در رہتک که بست کروه است
رسیدم و ہیچ کسل و کاہلی بخاطر راه نیافته بود پس از آنجا طریق مشہوره و راه قدیم
ترک داده بادیه نوردی میکردم و ہر جا که شب می آمد طرح اقامت مے ساختم فجر باز
روانه میشدم بعرصه ہفده یا ہیجده روز قطع مسافت سه صد و پنجاه کروه نمودم و
بامداداں در تونسه شریف رسیده قدمبوسی حاصل کردم حضرت خواجه گاہے از من استفسار
نمیکردند که در چند روز آمدی آنسال دریافت فرمود گذارش ساختم که در عرصه ہیجده
روز تبسم کرده ارشاد نمود خوش آمدی وقتے من ہم از تونسه بشاه جہان آباد بعرصه
ہیجده روز رسیده بودم و ہر کس که حاضر میشد تکرار ہمیں سخن مے فرمودند- اما
بیان روانگی ایں نحیف از ہجهر که محل سکونت ایں خاکسار است نیز یکیے از
توجہات عالی و عنایت حضرت است و احوالش بر ایں منوال که ایں نحیف از
زمان مدید و آوان بعید ہوائے قدمبوسی آنجناب در سر و نظر امید زیارت آں
مخدوم گرامی بر در داشت و منتظر بود تا کی ایں سعادت عظمی رو نماید و ایں
عطیه کبری در عنایت کشاید و اخوی دینی و برادر یقینی میاں شیخ جیون صاحب
تمنائے قدم بوسی حضرت خواجه از حد داشت و ہمواره منتظر ایں مقدم
خیر بود و زبان حالش بایں ناطق ع بیا اے آفتاب صبح دولت ٭ که در
در دست شب ہجراں اسیرم ٭ و اخوت پناه محب الله خاں صاحب را نیز بحکم
آنکه شعر ہیچ کس نیست فارغ از درد ٭ در ہمه داد آرزوئے گرا ٭ آرزوے
روانگی خدمت اقدس فوق از حد بود و ہر واحد بارہا از حضوری آں مہر سپہر افادت
موانع شدیده محاذی بودند و بایام روانگی ہم عزم بالجزم قرار نیافته چنانکه بار چه اتفاق

بو شنیدنی ہم نہ گرفتیم فی الجملہ چونکہ توجہات حضرت خواجہ بجانب ما مبذول شد کمند شوق کشان
کشاں تا آں محبوب بر دکہ برفاقت حضرت مخدومی سید فضل علی شاہ صاحب اتفاق این
سفر مبارک شد حق است شعر کششے کہ عشق دارد نگذاردت بدینساں ؛ بجنازہ گر نیائی
بمزار خواہی آمد ؛ پس بادیہ پیمائی در ہمراہی این سفر مبارک اختر گردیدیم اتفاق پیادہ
روی ما ناگاہ چنین نوع بوقوع نیامدہ بود و محنت ہائے سفر نیازمودہ ایم ازیں
سفر ہیچ تکاہل و تکاسل و تغیر لون و آزردگی خاطر نشدہ و بہر منزل کہ میرسیدیم مریدان
مقیم آنجا لوازم ضیع و تعظیم ما بتقدیم میرسانیدند و باکثر منازل دعوت طعام مینمودند و ہرچہ
دل میخواست بے طلب در آں ویرانہ ہا میسر میشد و بہر مقام لوازمہ آسائش از سرکار
پاکیزہ و چارپائیہا مہیا گردید القصہ بایں امن و امان تا بموضع الوہر رسیدیم
واز انجا تا گوردیانہ ہجدہ کروہ دشت بیابان واقع کہ وحوش و حشرات را ہم از آں
دہشت است دریں مابین ہیچ از آبادی و آب نیست مردمان آں ضلع وقت شب
مشکہا پر آب کردہ مردمان آں وادی پر آفت مے کنند از اتفاقات غریبہ آنکہ
روز روانگی ما بارش بخوبی باریدہ کہ باکثر جا ہا آب پر بود بتوجہات حضرت خواجہ از
محل تعطش آب سیرگی وش بودہ روزانہ از ان بیابان گذشتہ بکنار دریا رسیدیم و از انجا
بپاکپتن شریف و تا تاریخ ششم محرم احضار مجالس عرس معلی حضرت صا
کان نمک جہاں شکر خواجہ بحر و بر ؛ آں کز شکر نمک کند واز نمک شکر ؛ خواجہ
فرید الحق والدین گنج شکر رضی اللہ عنہ و دخول دروازہ بہشتی حصول کردہ روانہ
تاج سرور شریف گردیدیم چہل کروہ مسافت را دو منزل ساختہ تا آں مکان جنت
نشان فائز شدیم و جبین نیاز آگین تا بہ سرزمین بہشت آئین نہادیم و سعادت
زیارت مزار مبارک حضرت قبلۂ عالم و شرافت قدمبوسی حضرت مظہر اسرار رحمانی
مہبط انوار سبحانی ختم المشائخ والاولیا کہ ہمیں نتیجہ عمر این جہانی و ہمیں حاصل
از حیات فانی است حصول ساختیم و بعزت بیعت و شرف ارادت خواجہ خواجگان
سر ذلت باوج عزت برافراختیم و نسبت . و ز بسعادت حلقہ نشینی آں مجلس مبارک
سرافرازی کونین یافتیم من بعد کہ حضرت خواجہ بتاریخ بست و ششم صفر روانہ
شریف شدند ما ہم شرف رخصت حاصل ساختہ و از انجا روانہ گردیدہ باوجود

ناواقفی راه و عدم فهمی زبان مردمان آن ضلع بشبهائے تار ره نورد بودیم و بعض روز هم کوشش
کرده قطع مسافت کردیم هیچ سستی و کاهلی و تغیر لون رو نداده و به نهجیکه سابقاً مذکور شده
با امن و امان و خیر و عافیت تمام در جهجر رسیدیم و محب الله خان احضار خدمت والا برگزیده
همرکابی آنجناب ملا تمکسا تا آب روانه تونسه شریف شده. الحمد لله علی ذلک

فصل در بیان کرامات متفرقه از استجابت دعا و غیرهم

نقل است بروایت مولوی داد رحیم بخش صاحب - طفلکی بخدمت عمدة السالکین و
قدوة الواصلین حضرت حافظ محمد علی شاه صاحب میماند از آنجا که سرشت بنی آدم از عناصر
اربع است وقتی نهایت بیمار گردید حضرت شاه صاحب المبتلی بالعرض والارسال به حضور
خواجه را آنوقت خوش بود از راه تبسم فرمود ای شاه جیو نیک احتیاط کنی که اولاد مردان
نیز هی حق سبحانه تعالی بر زبان مبارک تاثیر عظیم داده است هرچند طفلک مذکور را نزدیک
بود که طائر روح از قفس قالب پرواز نماید فاما همان وقت صحیح و سالم شد.

نقل هم در سنوا کراین نحیف حاضر خدمت اقدس بود - حضرت صاحبزاده غلام نبی صاحب
از عرصه هفت هشت ماه بعارضه تپ دق مبتلا بودند و نوبت بذوبان اعضا در رسیده
رسیده چنانکه از طاقت طاق شده مجال نشست و برخاست نداشتند جمیع کسان
امید زندگانی شان منقطع کرده بودند صاحبزاده غلام مصطفی صاحب برادر اوشان
حاضر خدمت آمده عرض احوال می نمودند حضرت خواجه فاتحه خیر میخواندند روزی جناب
موصوف بالحاح تمام بیان واقع نمود حضرت خواجه به بیمار پرسی اوشان تشریف بردند
آنجا بسیار مردمان و طبیب معالج هم موجود بودند حضرت خواجه از طبیب پرسید صاحبزاده
را تپ موجود است یا نه عرض داشت که استیلائے اثر دارد خود بدولت دست حق
پرست بر نبض نهاده و طپانچه شفقت برروئے طبیب زده فرمود تو عبث میگوئی
تپ موجود است و حال آنکه من هیچ نشان از وے نمی بینم همانوقت تپ اوشان رفع
گردید روز دوم آثار حمی موجود نبود و بروز هفتم یا هشتم حضرت خواجه تشریف فرما
تونسه شریف شده بودند حضرت صاحبزاده غلام نبی صاحب نیز جهت رخصت آن مظهر
رحمت تا بیرون دروازه خانقاه شریف همراه آمده بودند و بالکل صحیح و سالم شدند.
مگر حالا شنیده شده است که بجاری ضیق النفس صاحبزاده ممدوح را گردیده شافی

مطلق شفا بخشد **نقلست** بندهٔ کاتب از راویان خود شنیده از میاں محمد حسن چلی پوری
و میاں عبد اللہ صاحب و دیگر صاحبان که آں صاحبان بوقوع آں واقعه حاضر بودند
بیان حالش بر ایں منوال که عرصه سه سال منقضی گردیده باشد حضرت خواجه از تاج
سرور تشریف فرما توسه شده بودند چوں دریائے اٹک مقام بخیر والاشد از یک
دریائے عبور فرموده بودند چوں بر دریائے دومی رسیدند کشتیها موجود نبودند
چه حاکم آں ضلع بجائے دیگر طلبیده بود حضرت خواجه ارشاد ساخت مرا بار ما اتفاق
عبور از ایں دریا شده است جائے که آب کم است من آں طریق را میدانم
پس بسمتی دلالت فرمود مردمان قافله مبارک و دیگر مسافران که بباعث عدم
موجودی سفینها قیام پذیر بودند خود را دراں دریا انداختند طغیانی و عمق
آب دریائے اٹک مشهور است احدے شناور کامل بے کشتی عبور نمیتواند
کرد بتوجهات عالی جمیع خورد و کلاں چه از طفل و جوان ازاں بحر مواج که تلاطم
امواجش آدمی خوار است بآسانی گذشتند و بعد آں برائے آنحضرت ترکی از
پوله هائے کاه بسته پس بر آں سوار شده خود بدولت هم عبور فرمودند
نقلست بندهٔ کاتب از میاں نجم الدین صاحب خود سماعت کرد از کمالات دستگاه
میاں نجم الدین صاحب که همیں سال گذشته در توسه شریف حاضر خدمت بودم شخصے آمد
و زمین ادب بوسیده عرض نمود مبلغ هفت هزار روپیه از من دزدے رفته اند اگر
بطفیل حضرت خواجه دستیاب شوند سه هزار روپیه نذرانه خواهم گذرانید فرمود یا نصف
روپیه را نیاز حضرت قبله عالم قبول کن مگر چناں نکنی که سابق ازیں شخصے نزدم آمد
گفت مبلغ پانزده هزار روپیه من گم شده اند اگر دستیاب گردند نصفی نذر شما کنم گفتم
هرگاه مبلغات یافته شوند پانصد روپیه شکرانه حضرت قبله عالم بصاحبزادگان بدهی
ر الیه اقرار کرد و چوں بعرصه قریب مبلغان گم شده گان خود را یافت الیفائے وعده
خود نکرد پس بپاداش آں چناں رسید که مبلغ مذکور و تمامی اثاث البیت او بغارت رفت
حالا از نان هم محتاج است گنج قارون که فرو داز قعر هنوز شمه از اثر غیرت درویشان است
مرادی گوید مشار الیه معروض ساخت چه جائے ایں معنی است از اقرار خود منحرف نخواهم
شد بعد ازاں رخصت گردید لیکن از چندروز عرضی ایں مضمون ارسال خدمت نمود که

مبلغ مسروقہ فدویت کیش بتوجہات حضرت خواجہ دستیاب گردید و مبلغ پانصد روپیہ نیاز
حضرت قبلہ عالم علاحدہ داشتہ ام از عقب بدست معتبرے بخدمت حضرت صاحبزادگان ابلاغ
نمودہ خواہم داد **نقلست** از مولوی مادار بخش صاحب کہ میان حسن عسکری شاہ دہلوی مغفور
گفت کہ وقتے من از شاہجہان آباد باستحصال قدمبوسی جناب خواجہ بتونسہ شریف رفتم ہمانوقت
ارشاد فرمودند کہ زود و شتاب خود را بعرصۂ دہ روز در شاہجہان آباد برسانی عرض ساختم
ارادہ احضار خدمت دارم حکم شد نہ بالفعل بخانہ خود بروی حسب الامر از انجا روانہ شدہ
در عرصۂ دہ روز بشاہجہان آباد رسیدم ہیچ کاہلی و سستی بر من استیلا نیافتہ بود بخانہ خود
معائنہ کردم کہ والدہ ام بنہایت بیمار اند و تمنائے دیدن من دارند از او ملاقات کردم
و نیز حق سبحانہ و تعالی بعرصۂ چند روز والدہ ام را ازان مرض الموت شفائی عاجل کرامت
فرمود۔ دیگر **نقلست** دزدے بود بدیار پنجاب بقزاقی و راہزنی شہرۂ آفاق داشت
شبے حضرت خواجہ او را در خواب از دزدی نمودن توبہ کنانید مشار الیہ علی الصباح آنشب
تہیہ زیارت مبارک کرد و اسباب خود از اسپ مادیہ سواری و زاد سفر وغیرہ تیار
ساخت والد او گفت اکثر مردمان این ضلع دشمن جانی ما اند تراایں نوع تنہا رفتن مناسب
نیست اگر ارادہ ضرور میداری چند مردمان را ہمراہ گرفتہ بروی مشار الیہ جواب داد مرا
اشتیاق قدمبوسی حضرت خواجہ زیادہ از حد است تنہا خواہم رفت القصہ از انجا بر اسپ
مادیہ سوار شدہ تنہا بتونسہ شریف رسید چون نظر مبارک بر وے افتاد فرمود دزدے آمد
عرض ساخت از دزدی توبہ کردہ آنوقت مرید حضرت خواجہ شد و بخدمت حاضر آمدہ
از علوم دینی بہرۂ وافی یافت چنانکہ حالا خود مردمان را تعلیم علوم شریفہ مے نماید۔

نقل دیگر

نقلست بندہ کاتب از مولوی موسے صاحب سونتری خود سماعت کرد از مولوی موسے
صاحب کہ والدہ ام نقل مے فرمودند دفعے بخدمت مبارک جناب خواجہ راستان
حاضر بودم روئے خود بدولت ارشاد فرمود کہ مزاج شما مقرون بخیریت است عرض
ساختم الحمد للہ متأہل شدم حالا کہ مرا صحت است۔ استفسار حضرت خواجہ
از چہ روا است۔
روز دو می بود کہ شدت مرض بر من استیلا یافت حتی کہ قطع زندگانی کردم و تخیلات فاسدہ

وتوہمات باطلہ بدل خود می اندیشیدم کہ آیا رسیدنم بعیال واطفال شود یا نہ وباشد کہ
ملاقات از فرزند ارجمند کہ برائی تحصیل علم رفتہ است منحصر بر قیامت باشد حضرت
خواجہ رونق افروز مجلس اقامت من شدہ واز زبان فیض ترجمان گذرانید اے عزیزہ ہنوز از
عمر تو بسیار باقی است وصحیح وسالم بودہ ملحق بہ لواحقان واقارب خویش خواہی شد
وفرزندت تحصیل علم کردہ نزد تو ونزد ما ہم خواہد رسید مولوی موسٰی صاحب فرمایند ہمچنان
شد کہ بخدمت آں مقتدائے عصر فیضیاب شدہ بشرف ارادت وبیعت مشرف شدم
وحالا مدہ ام تا حضور نمودہ است بندہ کاتب گوید کہ والدہ مولوی موسٰی صاحب با حضرت
خواجہ موسوم بمائی سوتری فرمودہ اند چہ مسکن وماوائش ضلع سوترا است وگوشہ
نظر عنایت بحالش مبذول واو یکے از صالحات عصر وقانتات دہر است —

نقل است بروایت مولوی دادار بخش صاحب از منبع برکات مجمع حسنات حضرت
حافظ محمد علی شاہ صاحب سلمہ اللہ تعالیٰ کہ روزے بعد نماز تہجد ہمراہ رکاب سعادت
حضرت خواجہ در صحرا میر فتم ارشاد فرمود شاہ جیو اگر کدامی غزل یاد دارے
بخوان این غزل کہ مطلع آں بیت **بیت** جسوقت اے سر انجمن تو بے حجاب ہوگا ∴ ہر
تجہ جھلک سے جوں آفتاب ہوگا ∴ تجو اندم آں عزیز خواجہ با ستاں حالتے دیدم
کہ بمقدار فاصلہ یک کشت از سوارے معلق شدہ رفتند واسپ نیز زیر میرفت
بیان احوال واوقات وکرامات آنجناب بصد دفتر ہم نمی گنجد حق است — **بیت**
بپایان آمد این دفتر حکایت ہمچناں باقی ∴ بصد دفترے نگنجد حدیث درد مشتاقے ∴
امّا اختتام این کلام بر غزل مدح آں والا مقام نمودہ شرف یاب بہ تسطیر حدیث ملفوظات
آں ملکے صفات میگردد —

غزل —

کاشف سر الٰہی واقف اسرار دیں ∴ واصل حق مرشد کامل امام راستیں
باشریعت با طریقت با حقیقت معرفت ∴ رہبر راہ ہدایت رہبر و شرع متیں
دستگیر گمرہاں تسکین دہ درماندگاں ∴ فیض بخش عاکفان وعاشق حق بالیقیں
او بعالم در جہان ودل بایزد مشتغل ∴ منزلش بالا و ج عرش وساکن روئے زمیں
چوں نگویم رونق کونین ذاتش را کہ ہست ∴ مظہر نور الٰہی زیر چرخ چنبریں
واعظا بیعت بدست خواجگان چشت کن ∴ تا بدانی سر بانگ دہل آواز حزیں

باب سیوم - در ملفوظات شریف

بدانکه آنچه از زبان فیض ترجمان خواجه راستان گوهر افشان میگردد و فوائد لاتعد ولاتحصی بمعانی آن نهان و اشارات بفحوائے آن عیان که فهم بنی نوع انسان از ادراکش عاجز و حیران و من کمترین بنیان راچه یارائے بیان آن فاما چونکه چندروز بمحفل عالی شرف یاب گردیده بنابر علیا تیان بعضش باین پرچه قرطاس نموده و نیز آنچه بعض الفاظ از لسان فیض عنوان ببعض اوقات ببعض کسان حضار خدمت استماع فرموده ام تحریر ساخته تا این نخیف بذریعه تحریر این فوائد موصول باجر عظیم گردد و این باب مشتمل است بر دو فصل - **فصل اول** محتوی بر چند مجالس **مجلس اول** - بتاریخ هشتم محرم وقت شب دولت قدمبوسی حاصل شد بیانش اینکه آن روز ما از مقام مارهی بست و سه کروه مسافت قطع کرده و دو گهری شب گذشته حاضر آستانه مبارک گردیدیم اولاً از مولوی دیدار بخش صاحب که چندروز در جهجهرم تشریف داشته بودند ملاقات نمودیم او ایشان ما را بحضور برده عرض ساختند که چند نفر هندوستانی برائے قدمبوسی حضرت خواجه آمده اند بوقت جناب ملائک مآب برائے وضوء عشا برخاسته بودند بملازمت عالی سرافراز گردیدیم حضرت خواجه بهر واحد ما مصافحه نموده ارشاد ساختند که بخانه شما خیریت است تا آمدن ما سر خود بقدوم مبارک نهادیم حضرت خواجه وضو فرموده مشغول بتلاوت ختم خواجگان شدند و بعد آن نماز عشا با جماعت کثیر ادا فرمودند پس ایشان خود بدولت مشغول بحق گردیدند و جمیع خلائق و ما ایان مراجعت بمکانهائے خود کردیم الحمدلله علی ذلک -

مجلس دویم - بوقت دوپهر حاضر شدیم آنوقت مولوی نور جهان و مولوی شهسوار و مولوی نور الدین و حضرت صاحبزاده خواجه محمود و دیگر از مردمان صاحب احوال و مقامات نشسته بودند حضرت خواجه بعد تلاوت کلام مجید عقب نماز ظهر متوجه خلائق شده و از زبان فیض ترجمان مردمان را بهره مند کونین میساختند سخن بذکر بعض از مذاهب افتاده بود مولوی نور جهان التماس ساخت احوال حکمائے یونان یا حکما موحد و قائل بصانعیت و الوهیت باری هستند چگونه است فرمود بدون اتباع حضرت انبیاء البریه که مراد از انبیا علی نبینا و علیهم الصلوة والسلام است اعتقاد

بوحدانیت و الوهیت اوشان را مفید نجات نیست بنده کاتب گوید صریح بقرآن شریف
آمده من یبتغ غیر الاسلام دینا فلن یقبل منه آنگاه مولوی شهسوار عرض نمود شهاب الدین
مقتول که بعلم حکمت یمانیه بهره وافی داشت حال آنکه مجاهد و مرتاض و نفس کش بود او را
مردمان بتهمت اعتقاد مذهب باطله حکما از قتل ساختند بحق او حضرت خواجه ارشاد میفرمایند قرن
بعد از قرن حضرت رسالت پناه شده است معامله اش باخدا انگاه حاجی نجتا ور عرض
ساختند که هم درین قرب جوار زنی مریدها میسازد و ارشاد و ظائف میکند باوشان یا نیست
مانه آنگاه بزبان مبارک فرمود بکتب تصوف و سلوک مرقوم است که نبوت و مشیخت
و قضا بعورات شایان نیستند که نزد صاحب این مرتبه اهل حوائج هر نوع می آیند و
بسیار را محتجب بودن بنص قرآنی فرض است بعد ازان مولوی نور جهانیان معروض داشت
که حضرت رابعه بصری ارشاد و ظائف خلق الله میکردند و بولایت اوشان هیچ شکی و
شبهی نیست فرمود هرچند ارشاد و ظائف مینمودند فاما مرید نمیگرفتند چه نبوت و مشیخت و
قضا تعلق برجال دارد بعد ازان مولوی شهسوار التماس نمودند که طریقه نقشبندیه چگونه
است فرمود از طرق اهل تصوف و سلوک است خواجه بهاؤ الدین نقشبند رحمة الله
علیه از کمل اولیاء دران طریقه بوده اند و شیخ احمد سرهندی هم همین طریقه داشتند
و درینولا میان غلام علی شاه همین طریق بوده اند طریقه درویشی است فاما بعض ایشان
قائل وحدت وجود نیستند معتقد بوحدت شهودی هستند بعد ازان مولوی شهسوار
عرض ساخت که به هندوستان فرقه دیگر پیدا شده است که منکر کرامات اولیاء و
شفاعت انبیا اند و میگویند بفرقه نقشبندیه هستیم فرمود خیر از طریقه نقشبندیه نیست
بعد ازان فرمود فرقه دیگر هست که برافضیه مشهور است اهل آن دشمن سنت
و جماعت از جدا اند چنانکه میان شاه رمضان هم از دست اوشان بدرجه
شهادت فائز گردیدند بعد ازان اذان عصر شد حضرت خواجه و جمیع مردمان مشغول
به نماز شدند الحمد لله علی ذلک **مجلس سیوم** به بیان میان نجم الدین آنروز میان
نجم الدین جهنجهوی و مولوی شهسوار و حضرت صاحبزاده خواجه محمود و دیگر صوفیان
حاضر بودند صاحبزاده خواجه محمود بعرض رسانید که اکثر معاینه شده است اگر کدامی
مرید حضرت قبله عالم در اوائل حال مائل بهوائے نفسانی بوده است فاما باخری وقت

یکے از موصلان حق شده از این جهان رفت حضرت خوا[جه] فرمود اے درویش در عوام
واهل بازار رسم است که هنڈوی صاحب دکان کلان را اعتبار میکنند همچنین کسانیکه
خاصان حق سبحانه اند الله تعالی جل شانه بباعث او شان مریدان ایشان را عاقبت
بخیر میگردانند بعده ذکر حالات مریدان حضرت قبلهٔ عالم افتاد فرمود ما جمیع مریدان حضرت
قبلهٔ عالم چنان متفق و شریک رنج و راحت بودیم مثلا اگر یک دلق نزد کدامی از ما بودے
خفت چون صاحب دلق می آمد از وے میستاند و خود تمامی شب همچنان برهنه بسر
میبرد آنگاه فرمود ما جمیع هر چند لقا لبهاے دیگر بودیم اما یکدل و یکجان بودیم و از اشیا
ما چه از خورونوش وغیره علحده نبود هر کس که میخواست چیز دیگری را بتصرف خویش می آورد
و گاهے تکرار و یاد کرد آن بمیان نمی آوردند. بندهٔ کاتب گوید در میان مریدان حضرت ما
نیز محبت و اخلاص با یک دیگر بهتا و زیاده است و به کتب سلوک مرقوم است که
یکے از علامات شیخ کامل آنکه فیما بین مریدان او محبت و اخلاص صادق باشد و
اخلاق ذمیمه به بیعت آن بزرگ مبدل بافعال حسنه گردند رجعنا الی المذکور آنگاه
فرمود روزے من کتابے میخواندم که حضرت قبلهٔ عالم تشریف آوردند فرمود چه میخوانی
عرض ساختم ع کمال صنعت مشاطه باید ؛ که روے زشت را زیبا نماید ؛ بوقت
نقل از زبان مبارک بسیار کسان از تاثیر آن بیهوش شدند و میان نجم الدین جهنجهوی از
سر عید این معنی راه صحرا برگرفت. الحمد لله علی ذلک +

مجلس چهارم - بوقت عصر روزے حضرت خواجه زاده الله تقواه بعد اداے نماز
عصر بصحن مسجد مبارک حضرت قبلهٔ عالم نشسته بودند و بمجلس خانه حضرت قبلهٔ عالم که قریب
مسجد است قوالان سماع در داده بودند آنروز بسیارے از صاحبان احوال والادقائق
حاضر مجلس بودند چنانکه مولوی سلطان محمود و مولوی صالح محمد و مولوی علی محمد و مولوی
نور جهانیان و مولوی غمهوار و مولوی قادر بخش و مولوی دادار بخش و حضرت صاحبزاده
خواجه محمود و حافظ برخوردار صاحب و دیگر مردمان حاضر بودند و در تشریف فرمائی حضرت
خواجه صاحب بوسه شریف عرصه سه چهار روز باقی مانده قوالانے که بمجلس خانه سماع داده
بودند آواز آن تا نشستگاه مے آمد چون گم کردند گا این غزل مولوی جامی که مطلع او ع

عارض است این یا قمر یا لالهٔ احمر است این	یا شعاع شمس یا آئینهٔ دلها ست این

یا سرما میبود و او جامه رفته باشد و شخص دیگر آن دلق را بر خود کشید ۱۲

خوانند باہل مجلس کہ ہمہ عاشقان صادق حضرت خواجہ بودند تاثیر عظیم شد کہ فی الواقع ایں
غزل آنوقت بدیہہ دلالت بصفات حسن باکمال خواجہ اہل افضال میشود وجناب والا را حسن
ظاہر ہمچند انست کہ بعض وقت نظر را تاب نظارہ نمی ماند د آنوقت خود بدولت تشریف فرما
بودند ہر بیت کہ گویندگان میگفتند جمیع کسان حسب فہمید خود بحود محظوظ وا فرمیشدند چوں
گویندگان مارب ایں طاق است یا محراب یا قوس قزح؛ یا ہلال عید یا ابروے ماہ ما ست
گفتند مولوی شہسوار کہ از اہل تقوی والوقار است بحرکت اند و سجود بمحراب رو درست
میکردو تسبیح آہ و نالہ بلند میساخت وچوں بیت سے گوئے تو کعبہ است یا خلد بریں
یا بوستاں؛ یا گلستان ارم یا جنت الماوا است ایں؛ گفت میاں یعقوب شاہ
ملتانی کہ کمال ریاضت کش وصاحب ذوق و بکا ست بعد از جذب و ثبات بسیار
بوجد آمد و طواف کوچہ محفل محبوب مے نمود و تلبیہ نعرہ جانسوز و فریاد دل گدازانہ میکرد
و ہرگاہ سرود گدایان بزم جاں مطلع غزل سے عارض است ایں قمر یا لالۂ حمرا است
ایں؛ آغاز نمودند میاں نجم الدین جھنجھوی کہ عاشق صادق جناب ملا انک آب است
باستماع خیال دوری از ان محبوب دلہا تصور دیدہ بسیار بیچو دانہ مے غلطید وچوں مرغ نیم بسمل
طپاں بود و کسے بنود کہ آں روز فرحت افروز بخیال خویش خوش نبود بعضے از انہا کہ کمال
اتقا و ثبات قدمی داشتند سر بر نمیگردند و کانہ الم محبت رانچناں نوش میفرمودند فاما
گونہ الیشاں گاہے سرخ میشد و گاہے زرد و بعض کسان مثل محمد حیات چوں اہل سکر چوبی
دیدہ حیرت کشودہ مانند شبیہ نقش بدیوار متحیر بودند و کسے در شاہوار از دیدہ میبارید
و کسے باستیلائے جوش خروش بآواز بلند میبالید القصہ از تاثیر حضرت خواجہ جمیع کسان
حضار مجلس شریف مضمون شعر حافظ سے تا کہ کبوتر دل باشد چو مرغ بسمل؛ از زخم
تیر حیثیت در خاک دخول طپیدہ؛ اظہر بود و خود بدولت دست راست بر جا جبین حق
نہادہ نشستہ بودند و بجانب احدے انگاہے نمیفرمودند تا آنکہ وقت ادائے صلوة
مغرب گردید آنوقت دست مبارک برداشتہ قوالان را خاموش کنانیدند و موذن را ارشاد
شد کہ اذان بگو چوں اذان مغرب برخواند جمیع کسان ہوش بودند و نماز مغرب با جماعت
ادا نمودند۔ الحمد للہ علی ذلک ۔ ۔

فصل دویم: در بیان بعض ملفوظات شریفہ۔ کہ بعض ہر دمگاہ گاہ از

زبان مبارک استماع نموده اند میسر نباید بے حکم کارے نکند چنانکه گفته اند ؎ اگر بے علم
کارے پیش گیرد٭ شود کافر و یا دیوانه میرد٭ مے فرمایند فرقه علما فرقه بزرگ است
علما حامی شریعت اند پایگاه علم رفیع است و مناصب آن منیع میسر نماید درویش
را صحبت اغنیا سم قاتل است مے فرمایند اصل در راه سلوک مجاهده است طالب را از
مجاهده چاره نیست و بے مجاهده مشاهده میسر نه چنانکه گفته اند ؎ گنج گر خواهی بیا
رنج ببر٭ مے فرمایند معنی مجاهده نزد ما این نیست که هیچ نخورد و یا همواره نان جوین خورد
یا روزه طے بدارد بلکه خلاف نفس کند بحد شرع شریف و تزکیه او نماید از قوت حلال و
ترک لاالعینات کند و تصفیه روح نماید با فکار حقیقی و اشغال تحقیقی علی طریق اہل الحق
والمعرفة نقل کنند شخصے گفت میاں محمد مراد که مرید خلیفه صاحب هستند در دشت سکونت
اختیار کرده و از خلق عزلت گرفته هرگاه که یاد الٰهی مے کنند وحوش و حشرات در آن
باستماع ذکر نزد او حلقه مے کنند و افطار شاں شیر غزالان دشتی است فرمود خیر درویشی
چیز دیگر است نه اینکه تنها نشیند و از ادائے حقوق مفروضه و مسنونه غافل ماند بلکه درویشی
آنست که در مردمان ماند و جفائے خلق کشد و جمیع حقوق مستحقان ادا نماید و در آں حالت باخدا مشغول
باشد و از خلق بیگانه روزے روبروئے آنجناب عرض کردند که درویشے مرده را زنده ساخت
فرمود خیر آنکس تنگ حوصله است درویشی اتباع طریقه صوفیه و پیروی شریعت نبوی است
نه آنکه امور غیر شریعت اظهار کند ؎ صاف شو با حق نهان و آشکار٭ صوفیان
صاف را این است کار٭ مے فرمایند هرکس که نزد ما مے آید محروم نمیرود و در راه
مانده نگردد و حق اینکه همچناں بظهور رسیده چنانکه از بعض مقدمات نوشته صدر ظاهر
است بروایت بعض خواص استماع یافته که بوقتے از اوقات حضرت خواجه فرموده اند
که مرا الهام شده است که مرید من از دنیا بے ایمان نرود انگاه به بیعت خلق دست
دراز کرده ام و این معنی صریح هویدا است که کسے از مریدان حضرت ما بے نماز و لئیم طبع
و اہل فواحش نیست و اگر از کسے چیزے از امور فواحش و کبائر صادر گردد البته در دنیا
بپاداش آں میرسد چنانکه شخصے از مریدان حضرت خواجه مبادر بزنا که از فحش مبین
است گردید و بعد چندے حاضر خدمت مبارک آمده فرمود این را از لنگر ملتان مدد میرسید
که در رجعت آمده بود جواب داد اگر نان من از لنگر موقوف ساخته آید چه نداکنم لنگر خدا

باقی است گویند آنکس را تا عرصه یکسال هیچ دانه و طعام و نان وغیره میسر نشد قوت او تا عرصه
یکسال گیاه‌های دشتی یا سرگین گاو‌ها بود بعد مرور یکسال باز بخدمت رسید چونکه ذات
منبع ترحمات شفیق عام است تقصیر او معاف فرمود و من بعد از وی هیچ گناهی صادر
نگردید زندگانی خود از خورد و نوش وغیره حوائج ضروری خوش بگذاشت حاصل کلام آنکه
اگر کسی از مریدان حضرت خواجه امور ناملائم اظهار کند البته در دنیا سپاداش خود برسد
و ایمانش محفوظ ماند الحمد لله علی ذلک ۔ نقلست روزی چاچا غلام رسول
که مرید مخلص حضرت قبله عالم اند وقت خلوت بخدمت حضرت خواجه آمده و چیزی عرض حال
خویش کرده گریه آغاز نمود حضرت خواجه فرمود دم مزن خاطر دلدار نازک است از
دران درگاه لاابالی بجز بندگی جای دم زدن نیست ؏ زبندگی به نشینی بتخت
سلطانی ۔ اگر تو خدمت محمود چون ایاز کنی ۔ بنازکی نبری ره بمنزل مقصود ۔ مگر
سلوک رهش از سر نیاز کنی ۔ گرت نیاز نباند مروکه آخر کار ۔ بصد نیاز بخواند ترا
و ناز کنی ۔ دیگر اینکه رو بروی حضرت خواجه احدی کلام بیباکانه نمیتوانند نمود الا
روزی مولوی تراب علی صاحب که بفصاحت و ظرافت ید طولی داشت وقت خلوت
گذارش خدمت مبارک داشتند حضرت خواجه که طی مراتب تکمیل سلوک فرموده اند
و موصوف بصفات الله گردیده و بسجاده مشیخت و هدایت خلق الله متمکن گشته‌اند
فاما رتبه زهد و ریاضت در گذشته حالا ریاضات قویه بنفس نفیس خود بدولت فرمودن
از چه سبب است این رتبهٔ طالبان است و حضرت خواجه را فیض رسانی و توجه فرمائی بحال
مریدان کافی است جواب فرمودند ای مولوی چه کنم عشق برقرار ماندن نمیدهد با استماع
اینمعنی مولوی تراب علی بیهوش افتادند ۔ بنده کاتب گوید که محب را اتباع فرمان
محبوب می‌باید نمود فافهم گویند در اوائل حال جناب خواجه ذکر منصور حلاج بیان
کردند فرمودند خیر منصور حلاج از یک قطره مست گردید و آواز اناالحق بر آورد و اینجا
کسی است که دریاهای ابد نوش کرد و هنوز بانگ هل من مزید ترانه است ؏
عشق ما را نیست غایت العزیز ۔ حسن جانان چون ندارد غایتی ۔ احوال او شناخت
اما آنچه که بحضرت خواجه اصلاح سداد و امانت و دیانت و تقوی و پاکی طینت و تمامی
خلقت و گزیدگی نسب و پاکیزگی حسب و خوبی صورت و بلندی همت و کمال عقل و علم

وفضل آراسته و پیراسته اعجاز قلم اعجاز رقم راست تحریر نیابد ناچار لسان گذشته سر مجیز
بپایهٔ ثنائے خلفائے کبار آن معدن انوار مے نہد

در ملک قاضی محمد رمضان
معین تورسوک

باب چہارم

در بیان نبذے از حالات خلفائے اربعه بدانکه جناب ملائک مآب حضرت قبلهٔ العارفین
کعبة الکاملین غوث الاعظم قطب العالم حضرت صاحب وقبله را خلفائے نامدار وصاحب
اجازتان ذی اعتبار بسیار اند که از حیطهٔ تحریر افزون چه کسے را حضرت خواجه اجازت
ظاہرے فرمایند وبعض را باطن وبسیارے از خلفائے جناب مردبان را بیعت میکنند
وبعض محض صحرا نشینی اختیار فرموده حد حصار ایشان کسے را معلوم نیست فاما خلفائے
اعظم چہار مشہور اند ودیگر خلفا صاحب مقامات واحوالات ہستند لاکن این خلفائے
اربعه مخصوص صفتے دیگر دارند بنا بر علیه این بندهٔ نحیف مناقب عالیه اوشان بباب علیحده
قسطیرے آرد واین باب مشتمل است بر چہار فصل **فصل اول** در بیان حضرت
قدوة العرفا زبدة الصلحا صاحب الاحوالات والمقالات کامل الریاضات
والمجاہدات مہبط انوار حق سبحان یعنی حضرت خلیفه محمد باران رحمة الله علیه الغفران
اول کسے است که به بیعت مبارک حضرت خواجه رسیده ونخستین عطائے خلافت
از جانب جناب باو گردیده از ایام طفلی تا عمر شیخوخیت بسایه عاطفت والا بسر بردند
ودر ایام تحصیل علم ہم سبقی جناب مستفیض گردیده اند ریاضات ومجاہدات متجاوز الحد
داشتند چنانکه از جناب عالی ملقب به فرید ثانی گردیدند ترک دنیا وتجرید بمرتبه غایت بود
اگر حال ریاضات ومجاہدات وکرامات اوشان نوشته آید خود کتابے دیگر باید فاما بحکم
اینکه مشت نمونهٔ از خروارے بتسطیر یکید وحال قلمرانی کرده مے شود۔

نقلست دفعے جناب صاحبزادهٔ مخدوم درویش محمد صاحب رحمة الله علیه بہایت بیمار
گردیدند والده حضرت خواجه خلیفه صاحب را طلب نموده احوال صاحبزاده گفتند اوشان را
رحم آمد تعویذے نوشته در گلو صاحبزاده انداختند صحت کامل حاصل شد چون این معنی بر حضرت
خواجه ظاہر گردید ہمانوقت تعویذ از گلوئے مبارک صاحبزاده بیرون ساختند اوشان
ہمون وقت رہگرائے عالم باقی گردیدند وخلیفه صاحب بہایت عتاب شد چنانکه تا عمر
چہارده سال کلام نه فرمود۔ ودیا نقل دیگر ایست که حضرت خلیفه صاحب چیزے کلام

بوالدہ جناب خواجہ نوشتہ دادہ بودند وازاں ممر رزق عسرت شاں گردید کہ چند روپیہ روزانہ
ازغیب فتوح میشدند بایں معنی حضرت خواجہ تا چہاردہ سال کلام نفرمودہ اما نبذے ازحال
مجاہدات چہاردہ سالہ جناب خلیفہ صاحب آنست کہ چوں جناب مذکور معاتب از جناب حضرت
گردیدہ دوری ضروری اختیار کردوسہ کربت وغربت بنہادہ گاہے دریں چہاردہ سال
وقت شب غفلت وبتوبہ واستغفار ونفس کشی شبانہ روز بسر میبردند وخود طعام گا
ہے نپختند ویا ایمائے پختن طعام بکسے نمیکردند اگر کدام کس بے اطلاع چیزے آورد
تناول می فرمودند والا لا- چنانکہ دفعے برمکان زیارت حضرت قبلہ عالم تا عرصہ سہ ماہ
کسے طعام وغیرہ نیاوردہ دریں ایام ہیچ نخوردہ وبطاعت الٰہی ہمچناں مصروف بودند حتی
اینکہ جناب خلیفہ صاحب را وجود ملکی شدہ بود حاجت بخور ونوش نداشتند خود بدولت
نقل میفرمودند کہ ایں کاتب حاجی نجابت صاحب ایں روایت کردہ اند کہ تا عرصہ چند ماہ بزیارت
حضرت قبلہ عالم معتکف بودہ وحصول اجازت نمودہ روانہ قدمبوسی حضرت ولی الہند
تاج الاتقیا برہان الاولیا خواجہ خواجگان حضرت خواجہ معین الحق والدین چشتی رضی اللہ
تعالی عنہ جانب اجمیر شریف گردیدم ہنوز وشت روہی طے نکردہ بودم کہ جناب خواجہ
بزیارت جسمی خود بندہ را مشرف ساختہ فرمودند چوں تو ارادت حضار خدمت ما کردی
مارا برتو رحم آمد واندیشیدیم کہ تو مردم مرتاض ومجاہد ہستی طے مراحل کبیرہ ودشتہا بیابان
چگونہ خواہی کرد خود برائے ملاقات تو آمدیم تا باید کہ ازہمیں جا بخدمت شیخ خود بروی عرض
نمودم بے حصول زیارت مکانہائے اجمیر شریف مرا بعث نتوانم ساخت واگر باز روم
معاتب بجناب مرشدی خود گردم پس ازانجا مشرفیاب زیارت مزار مبارک حضرت موصوف
گردیدم چند روز با جمیر شریف معتکف بودہ در شاہجہان آباد آمدم وزیارت حضرت
پیران عظام حاصل ساختہ بعد چہاردہ سال بتونسہ شریف رسیدم مبلغ پنج روپیہ در جیب
خود انداختہ بودم کہ بوقت حصول شرف ملازمت نذر خواہم گذرانید فاما وقتیکہ حاضر
آستانہ مبارک گردیدم داخل مجلس شریفہ شدم بسبب استیلاء ہیبت بگوشہ مجلس جا
گرفتم ونذر گذرانیدن مبلغ پنج روپیہ ہم مرا یاد نماند دریں اثنا حاضر خواجہ را استان
بحاضرین خطاب فرمودہ ارشاد کرد کہ مارا امروز یک مادہ گاؤ قربانی کردن است حاجت
خرید آں دارم باز فرمودند شاید یک مادہ گاؤ بقیمت مبلغ پنج روپیہ ارزان من ہیچ

بوالده جناب خواجه نوشته داده بودند وازاں مرزن عسرت شاں گردید که چند روپیه روزانه
ازغیب فتوح میشدند بایں معنی حضرت خواجه تا چهارده سال کلام نفرموده امانبذے از حال
مجاهدات چهارده ساله جناب خلیفه صاحب آنست که چوں جناب مذکور معاتب از جناب حضرت
گردیده دوری ضروری اختیار کرده کربت وغربت نهاده گاهے دریں چهارده سال
وقت شب غفلت وبتوبه واستغفار ونفس کشی شبانه روز بسر میبردند وخود طعام گاهے
نمے پختند ویا ایمائے پختن طعام بکسے نمیکردند اگر کدام کس بے اطلاع چیزے آورد
تناول می فرمودند والا لا- چنانکه دفعے بر مکان زیارت حضرت قبله عالم تا عرصه سه ماه
کسے طعام وغیره نیاورده دریں مابین هیچ نخوردند ولطاعت الٰهی همچناں مصروف بودند حق
اینکه جناب خلیفه صاحب را وجود ملکی شده بود حاجت بخور ونوش نداشتند خود بدولت
نقل میفرمودند که ازیں کاتب حاجی نجابت صاحب ایں روایت کرده اند که تا عرصه چند ماه بزیارت
حضرت قبله عالم معتکف بوده وحصول اجازت نموده روانه قدمبوسی حضرت ولی الهند
تاج الاتقیا برهان الاولیا خواجه خواجگان حضرت خواجه معین الحق والدین چشتی رضی الله
تعالی عنه جانب اجمیر شریف گردیدم هنوز دشت روهی طے نکرده بودم که جناب خواجه
بزیارت جسمی خود بنده را مشرف ساخته فرمودند چوں توارادت حضار خدمت ما کردی
مارا بر تو رحم آمد واندیشیدیم که تو مرد مرتاض ومجاهد هستی طے مراحل کبیره ودشتها بیاباں
چگونه خواهی کرد خود برائے ملاقات تو آمدیم بایدکه ازهمیں جا بخدمت شیخ خود برو عرض
نمودم بے حصول زیارت مکانهائے اجمیر شریف مراجعت نتوانم ساخت واگر باز روم
معاتب بجناب مرشدی خود گردم پس ازانجا شرفیاب زیارت مزار مبارک حضرت ممدوح
گردیدم چند روز باجمیر شریف معتکف بوده در شاهجهان آباد آمدم و زیارت حضرت
پیران عظام حاصل ساخته بعد چهارده سال بتوسه شریف رسیدم مبلغ پنج روپیه در جیب
خود انداخته بودم که بوقت حصول شرف ملازمت نذر خواهم گذرانید فاما وقتیکه حاضر
آستانه مبارک گردیده داخل مجلس شریف شدم بسبب استیلاء هیبت بگوشه مجلس جا
گرفتم ونذر گذرانیدن مبلغ پنج روپیه بیمم ازیاد نماند دریں اثنا حاضر خواجه را استان
بحاضرین خطاب فرموده ارشاد کردند که مارا امروز یک ماده گاؤ قربانی کردن است حاجت
خریدن آں دارم باز فرمودند شاید یک ماده گاؤ بقیمت مبلغ پنج روپیه ارزد من هیچ

نفهمیدم که این اشاره برائی گذاردن نذر جانب من است تا آنکه حضرت خواجه راستان بجا
من اشاره کرده فرمود میاںصاحب بعد عرصهٔ دراز آمده اید برائے نذر ما مبلغ پنجروپیه هم
بنیاورده باشید آنوقت یادم آمد پس مبلغ پنجروپیه نذر گذرانیدم و قدمبوسی حاصل
گردیدم و بقیه عمر بسایهٔ عاطفت حضرت خواجه راستان گذرانیدم

نقلست که تا آخر عمر بر جناب خلیفه صاحب حالتے طاری شده بود که گفت و شنود از
خلائق ترک نموده بودند و مشغولی تمام داشتند گویند حضرت صاحبزاده مخدوم عالمیاں میاں
نصیرالدین عرف کالے صاحب نیز تا چند ماه حاضر خدمت خلیفه صاحب مے شدند بجز یکبار بار
دیگر گاہے نپرسید که کیست حضرت خواجهٔ راستان بلحاظ و پاس جناب خلیفه صاحب بسیار
میفرمودند چنانکه به میاںصاحب ملقب فرموده بودند و حضرت حافظ محمد علی شاه صاحب
از حیدرآباد و خیرآباد هرگاہے که حاضر خدمت میشدند ارشاد میشد که چندی بخدمت
میاںصاحب حاضر میشده باشی تا بوئے مردان دنیا از ذات تو بدر رود۔ تاریخ وصال
حضرت خلیفه صاحب علیه الرضوان بست هشتم ربیع الاول سنه ۱۲۵۳ هجری۔ مزار مبارک
در قصبه کلاچی ملک داماں به متعلقات ڈیره اسمٰعیلخاں ملک پنجاب است۔

فصل دویم۔ ذکر حضرت قدوة العلما و زبدة الفضلا واقف حقائق فروع و اصول
مدقق دقائق معقول و منقول کامل اهل السلوک و المعرفت مهبط انوار لم یزلی حضرت
مولوی محمد علی صاحب مکهڈوی رحمة الله علیه استاد علمائے سند خلیفه دویم اند۔ اولا
بحکم آنکه ؎ همه ز غصه شکایت که در طریق طلب ٭ براحتے نرسید آنکه زحمتے نکشید
نفس کشی و ریاضات قویه بعد تحصیل علم اختیار فرموده بودند چنانکه تا عرصه سی و شش
سال بوضو عشا نماز فجر ادا نمودند و برائے طلب نام خدا با ضلاع پشاور و لاهور بسیار سیر
و سیاحت هم فرمودند و بآخرین عمر براه دریاء اٹک سند تونسه شریف حاضر گردیده بشرف
بیعت حضرت خواجه راستان مشرف شدند حضرت خواجه صرف یکصد بار درود قدسی و
دوصد بار الله الصمد بعد هر نماز پنجگانه ارشاد فرمودند محمد اکرم خادم حضرت خواجه
مے گفت که جناب مولوی صاحب ارشاد میکردند آنچه فیض و برکت درین وظیفه
ارشادی حضرت خواجه حاصل گردیده دران مجاهدات سی و شش ساله حاصل نشده بود حضرت
مولوی صاحب اکثر بمقام مکهڈ که لب دریائے سند واقع است تشریف مے داشتند

وبخدمت حضرت خواجه راستان هم بتوشه تشریف حاضر میشدند دفعے یکسال بخدمت نیامدند حضرت خواجه نوشته فرستاده است صوفی میاکه مذهب زندان آن نیست؛ مولویصاحب بخدمت آنجناب معروض داشت که من برائی خود فروشی سوختهٔ آمدم تا این دهم نیز روے تو و حاضر آستانهٔ مبارک شدند نقل است دفعے میان احمد قوال نزد مولوی صاحب غزل خواجه حافظ که مطلع اش اینست ہے مستم از بادهٔ شبانه هنوز؛ ساقیا ما نرفت خانه هنوز؛ می سرائید حالت ذوق و وجد بر مولیصاحب طاری گردید که تا دو پهر همان حالت بودند و ارشاد براے سرائیدن غزل تصنیف خود فرمودند که مقطعش اینست ہے غزلے خواند دوش مطرب عشق؛ مولوی مست زان ترانه هنوز؛ چون این غزل میان احمد بوقت افاقه شد مولویصاحب را دیوان غزلیات هم است که بحالت اضطراب و اشتیاق حضرت خواجه راستان تالیف فرمود این دو بیت از انست ہے

شهید تیر آن ترکم که از ابرو کمان دارد	خدنگ از دست او خوردم که از مژگان سنان دارد
صبا با آن طبیب عشق حال مولوی برگو	که بس عمر بیست این بیمار سر بر آستان دارد

حسب ارشاد حضرت خواجه بمکهد تشریف میداشتند و طلبا را تعلیم علوم شریفه میفرمودند و نیز بیعت میکردند و وظائف هم تلقین مے ساختند۔ بنده کاتب الحروف بعض مریدان جناب ممدوح را چنان که مولوی زین الدین صاحب و دیگر از ایشان دیده است البته تاثیرے عظیم دارند۔ وصال مبارک بست و نهم رمضان المبارک روز پنجشنبه وقت یکپاس روز بر آمده ۱۲۵۳ هجری شده و مزار شریف در مکهد زیارتگاه خلق الله است ہے **فصل سوم** در ذکر احوال کاشف معضلات حقیقت فاتح مغلقات طریقت فرازندهٔ لوائے تصوف فروزندهٔ چراغ معرفت واقف اسرار خفی و جلی حضرت حافظ محرم علی عرف حافظ محمد علی صاحب سلمه الله تعالی خلیفه سوم اند وطن مبارک ایشان بلدهٔ خیرآباد دیار لکهنو است و اجمال از احوال ایشان

بقیه غزل مولویصاحب موصوف ←

چو پرسند بیمارم چه بیماری فزود ۲ خبیر	بهر سو لیش که می بینم هزاران کشتگان دارد
حدیث من یوسف ما کجا دانند ا خوانش	زلیخا را بپرس از وے که صد شرح و بیان دارد
خوش آن عاشق که از جانان نخواهد مهر و وفا بیند	زنار خویش چیز الم نه این دارد و نه آن دارد

ازیں سوال اینست که والد شریف آنجناب را در عهد خورد سالی یتیم گذشتند بعمر هشت سالگی
آنجناب را شوق تحصیل علم پیدا آمد باجازت والده ماجده خود از وطن مالوفه غربت اختیار کرده
در شهر رامپور تشریف آوردند و در مدرسه از مدارس آنجا تحصیل علم شروع نمودند چنانکه
بعمر چهارده ساله سالگی قرآن شریف حفظ نموده و نیز تا شرح ملاجامی و قطبی منطق تحصیل علم
فرمودند روزے نواب رئیس رامپور برای ملاقات مولوی صاحب مدرس تشریف آورده
وعند التذکره مولوی صاحب ذکر حضرت حافظ صاحب از نواب صاحب کرد که این صاحبزاده
سادات بعمر چهارده سالگی قرآن شریف حفظ کرده و تا شرح ملاجامی و قطبی منطق تحصیل
علم نموده و نیز نماز تهجد و اشراق و چاشت مے خوانند نواب صاحب شائق ملازمت
حضرت گردید مگر آنوقت آنجناب تشریف نداشتند نواب صاحب بمکان خود مراجعت کرد
و روز دیگر بمولوی صاحب گفته فرستاد که امروز صرف برائے حصول ملازمت صاحبزاده حاضر خواهیم
شد بصاحبزاده صاحب اطلاع باید نمود که جائے تشریف نبرند مولوی صاحب استاد
مدرسه بطرز خوشی حافظ صاحب را اظهار حال کرد بدریافت این حافظ صاحب را
رقت طاری گردید بمولوی صاحب عرض نمود مرا اجازت شود که بجائے روم اگر زیاده
ازیں بخدمت شما بسر خواهم کرد این علم تمام فائده و نتیجه بمن خواهد بخشید که بالفعل صاحب
فائده رسانیده است نواب کیست که برائے ملاقات من آید و این امر چه باعث خوشی
است پس همانوقت گریاں از مولوی صاحب و مدرسه رامپور جدائی اختیار کرده
به دهلی تشریف آوردند و بمقام قطب صاحب قیام نموده خدمت گزاری محتاجاں اختیار فرمود
حمام هائے مسجد ها پر آب میفرمود و صادر و وارد مسافران را از اطعام طعام دیگر نوع
خدمت مینمود و از هر یک مسافر دریافت کردے که از پیر کامل نشان دهید بالآخر بعد مجاهدات
چهارده ساله حسب بشارت پر اشارت حضرت خواجه قطب الدین رضی الله تعالی عنه
به تونسه شریف بخدمت حضرت خواجه راستان حاضر گردیدند حضرت خواجه راستان
ارشاد فرمودند که تکمیل تحصیل علم باید نمود پس تا مدت ده سال باز تحصیل علوم مصروف
ماندند و اشغال درویشانه بهم کردند و چند سال بکوهستان که قریب تونسه شریف اند معتکف
بوده به تناول اشیار خودرو بسر اوقات فرمودندے و در تنهائی و خلوت یاد حق
کردے و بعد چند روز برائے قدمبوسی حضرت خواجه راستان حاضر شدے تا آنکه

باز ارشاد گردید که سیر و سیاحت ممالک بعیده نمایند و آثار قدرت الٰہی را تماشا کنید لہٰذا چند سال بطرف بیت اللہ شریف و مدینہ منورہ و دیگر اطراف گذرانیدند بعده که حاضر آستانہ مبارک شدند ارشاد گردید که حالا طالبان تلقین سلوک نمایند زاں باز اکثر به حیدر آباد دکن و لکھنؤ و خیر آباد و غیرہ خود تشریف می داشتند و ہزارہا بندگان خدا ہدایت از ذات شریف ایشان یافتند مناقب و کرامات آنحضرت ظلہٗ از آن افزون است که تحریر این اوراق آید۔ عمر شریف متجاوز از شصت سال گردیده متع اللہ المسلمین بطول بقائہ۔

فصل چہارم در ذکر منبع فضل و کمال مخزن انوار و اجلال منظور نظر اللہ الصمد مولوی احمد سلمہ اللہ تعالیٰ از سن صغر سیاہ بہ تربیت قطب العالم حضرت خواجہ راستان پرورش یافته از علوم دینی و مراتب یقینی بہرہ وافی و حصہ کافی برداشتند خلیفہ چہارم از خلفائے اربعہ اند و در تمامی عمر گاہے دوری از خدمت فیض برکت اختیار نکردند او شان را ہم در توسہ شریف شانے عظیم است چنانکہ اگر کسے یک روپیہ نذر حضرت خواجہ گذرانیدے پس یک روپیہ نذر مولوی احمد صاحب ہم گذرانیدے و چنانکہ در لنگر شریف حضرت خواجہ مردمان فیضیاب مے شدند او شان را ہم در توسہ شریف لنگرے بود که خاص و عام انسان بہرہ حاصل مے کردند و نیز ہم در انجا گرد او شان وقت عصر حلقہ میگشت و بر مردم حضار مجلس تاثیرات بے پایان مے گردید چنانکہ بوجد ان مے آمدند از انجا که در طے مراتب سلوک بودند تکمیل او شان منظور نظر حضرت خواجہ راستان بود پس توجہ خاص کہ بحال مولوی صاحب مبذول شد ہجوم خلق کہ بمولوی صاحب داشت باز ماند و لنگر او شان بند گردید پس از آں مولوی صاحب طریقہ خاص حضرت خواجہ راستان اختیار نمودہ اند و قوت بر نان لنگر شریف میدارند و بادائے نوافل شب و مراقبہ روزانہ و تلاوت فرقان حمید باتباع طریقہ حضرت شیخ خود مستقیم اند حق سبحانہ تعالیٰ بچہرہ انور او شان اثرے نہادہ است ہر کسیکہ مے بیند محظوظ مے گردد از قدیم امام مسجد جناب اند ذات مبارک او شان غنیمت است حق سبحانہ تعالیٰ وجود فیض آمود جناب مولوی صاحب را دیر گاہ سلامت فیضرسان جہانیان داراد بحرمتہ و کرمہ و فضلہ سوائے خلفائے اربعہ دیگر خلفائے نامدار و مریدان عالی وقار حضرت خواجہ راستان بسیار اند اکثر ظاہر و بسیارے پوشیدہ که احوال شان کسے را معلوم ہم نیست فاما ہر قدر که این عاصی بشرف قدمبوسی آنہا مشرف گردید احوال

صحیح ایشان معلوم شده حالات حضرت ممدوح لبقیه تحریر مے آرد منهم حضرت قدوة العلماء
والفضلاء حقائق و معارف آگاه صاحب شرف و کمالات مولوی محمد حیات صاحب از خلفاے
حضرت خواجه راستان اصل باشنده ملک سند یا بهاولپور اند مگر مدتے دراز در شهر دهلی
قیام فرموده بتعلیم طالب علمان صرف اوقات فرموده همعصر حضرت مولانا و اولانا شاه عبد العزیز
علیه الرحمة اند و به بعض مسائل فقهی با مولانا شاه عبد العزیز صاحب اتفاق بحث افتاده
که حضرت مولانا داد علم و فضل حضرت ممدوح داده اند از شاگردان حضرت ممدوح مولوی
عبد الرحمان صاحب نابینا ریاضی دان مشهور فاضل است و نیز مولوی رحمت الله صاحب
مهاجر که بعلوم نصاری واقفیت کمال دارند و مولوی محمد علی صاحب و دیگر علماء بسیار از
شاگردان حضرت ممدوح اند با وجود علوم ظاهری ریاضت و مجاهده بسیار فرموده اکثر
پا پیاده از دهلی بتونسه شریف حاضر میشدند بابا مے که والدم مرحوم بضلع میرٹھ ملازم بودند
و عاصی در صغر سنی بخدمت والد خود آمد و رفت مینمود دفعات همراه جناب ممدوح حاضر
خدمت حضرت مولوی صاحب شده است و بعد بیعت حضرت خواجه هم شرفیاب ملازمت
جناب ممدوح شده شفقت بسیار بر حال عاصی مے نمودند سلمه الله تعالی۔ منهم حضرت
اعلم العلماء و اکمل الصلحاء حضرت مولوی قادر بخش صاحب به ابتدائے احوال بعد از
تحصیل علم ملازمت نواب صادق محمد خان مرحوم رئیس بهاولپور اختیار کرده بود بتمام
کار و بار ملکی و مالی تعلق بحضور ممدوح داشت بعده ترک دنیا کرده در بیعت حضرت غوث
زمان آمد از ان بعد باستانه مبارک بسر مے برند حضرت خواجه را با وشان عنایت خاص
است که مهر شریف نزد اوشان میماند و آب نوشیدنی هم از جائے مولوی صاحب طلبیده
نوش میفرمایند عاصی هم بشرف ملازمت حضرت ممدوح مشرف شده سلمه الله تعالی
منهم معدن علوم ظاهری و باطنی مخزن فیوض ایزد منان مولوی نور جهانیان
بهاولپوری که در جمیع علوم کمال داشت و تدریس علوم بطلبا میفرمود و ریاضتهائے هم
کرد گویند چهار پنج ساله بود که حضرت قبله عالم مهاروی رضی الله عنه او را دیدند فرمودند
اے پسر چیزے میخوانے عرض کرد قرآن شریف میخوانم ارشاد کردند که علوم دینی هم
بخوان ما با تو کار است اگرچه حضرت قبله عالم بایام طفلی مولوی نور جهانیان واصل
حق شدند فاما بعد تحصیل علم دین حاضر خدمت حضرت غوث زمان شده بشرف بیعت

مشرف گردید و فیض ہا گرفت و مردمان از وے فیضیاب ہر نوع شدند عاصی بشرف
رویت آنجناب مشرف شده الحمد لله علی ذلک۔ منهم کاشف استار حقیقت واقف رموزات
طریقت حضرت مولوی عبد الرحمان صاحب ساکن کلہروا رحمة الله علیه در جمیع علوم
معقول و منقول شانے عظیم داشت اکثر بتعلیم علوم مصروف مے بود۔ نقاست و فیض
بخدمت حضرت خواجه آمد خود بدولت در خلوت طلب فرموده توجهے بر حال شاں فرمودند
باآنکه در علم و حلم و استقامت و وفور حوصله تاب نیاورد و در نیم پاس رهٔ نورد عالم
باقی گردید رحمة الله علیه قبر مبارک در توسه شریف بمقبره صاحبزاده است۔ منهم
واقف حقائق معقول مدقق دقائق منقول صاحب المجد والوقار مولوی مته سنوالہ
سلمه رب الغفار وطن مبارک ضلع تاج سرور نسبتی عظیم است بحکم آنکه مصقلة القلب
ذکر لا اله الا الله بذکر جہر بسیار مشغول میمانند و طالب علماں را تعلیم علوم شریف
مے فرمایند بسخاوت و عطا ممتاز وقت اند و محبت حضرت خواجه بدل انور شاں استیلاء
تام دارد چنانکه اکثر غزلیات حسب حال تصنیف دارند از انجمله نسبت ۵ جاناں ز زلف
پریشاں چو من بسے ٭ بیهوش و عقل مانده از نسیاں چو من بسے ٭ تصویر یار هر که بجان
و دلش نشست ٭ آباد کرد خانهٔ ویراں چو من بسے ٭ چوں مور ناتوان و ضعیف
از نگاه تو ٭ آصف صفت شده است سلیماں چو من بسے ٭ بنده بشرف ملازمت ایشاں
تاج سرور مشرف شده سلمه الله تعالی منهم عمدة الکاملین زبدة الصالحین کامل المعرفت
والعرفان عبد الشکور خان صاحب افغان ساکن خیرآباد و از مریدان قدیم حضرت
خواجه راستان اند برفاقت حضرت حافظ محرم علی صاحب بتوسه شریف اکثر عمر خود
گذرانیده از اهل شرع صاحب تقوی و توکل را است مریدان اوشاں هم نیز اهل شرع
اند عاصی بشرف ملازمت جناب موصوف هم مشرف شده سلمه الله تعالی منهم عمدة المحدثین
زبدة الفاضلین مولوی ابو الحسن مرد اهل التقوی و ریاضت است بنواح توسه شریف
مسکن دارد حافظ کلام ربانی است و علم سلوک را بخدمت حضرت غوث زماں خوانده
است اکثر اوقات خود به تعلیم علوم مصروف میدارد بنده بشرف ملازمت حضرت
ممدوح مشرف نشده است۔ فاما حالات مبارک سماعت کرده سلمه الله تعالی ازیں
منهم سید اهل صفا صاحب سخا سید حبیب النبی سید حسن شاه ترمذی لوگری از خلفا

خواجہ است بر سجادہ شرعیت استقامت دارد و از خاندان عظیم الشان ولایت کابل است
در خواب زیارت حضرت را ستان نمودہ بود بعدہ از وطن خود قطع مسافت کردہ در صحبت حضرت
مشرف گردیدہ عاصی لبشرف ملازمت آں سید با صفا مشرف شدہ است سلمہ اللہ تعالیٰ
منہم قدوۃ السالکین زبدۃ الکاملین حضرت صاحبزادہ صاحب نصیر الدین عرف
کالے صاحب سلمہ اللہ تعالیٰ سخاوت ذاتی و شجاعت اصلی دارند نبیرہ حضرت محب النبی
مولانا فخر الدین علیہ الرحمۃ اند در اوائل حال حضرت زادہ متصف باوصاف حلم و عطا
وجود و سخا و اخلاق کریمہ بودہ اند فاما باثر صحبت بعض ابنا رجنس وقت چندے از
ایام شباب مصروف بعیش و عشرت شدند تا آنکہ بہ ۱۲۵۲ ہجری بوجہ ہم محبت جبلی و
لعشق اصلی ترک فخر مشیخت ظاہری فرمودہ با چند کس خاص بہ سواری پا برہنہ عازم
آستانہ بوسی جناب ملائک مآب حضرت قبلۃ العارفین گشتند و از فیض پایان محفل جنت
مشاکل گردیدند و یکسال بخدمت مبارک استفادہ حاصل ساختند توجہات عالی نیز
بحال اوشاں مرعی و ملحوظ بود و نظر عنایت بحال اوشاں مقرون بعد یک سال خلافت
و اجازت عطا فرمودہ شرف رخصت ارزانی داشت و ارشاد شد کہ از دہلی بیرون
نروی و حالا ہر چند جناب صاحبزادہ مخدوم زادہ احضار خدمت عالی میخواہند فاما
بپاس امر عالی دم زدن نمی توانند شبانہ روز مصروف بیاد آلہی میمانند چنانکہ برائے
دو سہ گھڑی وقت عصر از خلوت بر آمد شدہ عالمیاں را کامیاب میفرمایند و صفات
سخا و کرم و حلم اتم و دیگر اوصاف حمیدہ کہ بذات مجمع برکات حضرت صاحبزادہ موضوع
اند از احاطۂ شرح و بیان است اللہم زد فضالہ و اکرامہ۔ بندہ لبشرف ملازمت
آنحضرت شرفیاب شدہ و فیض صحبتہا یافتہ فقط منہم بہر سخا دریائے عطا
ستودہ خصال حمیدہ افعال شریف الحسب و النسب یعنی حضرت صاحبزادہ غلام نبی
نبیرہ حضرت قبلۂ عالم سلمہ اللہ تعالیٰ عقیدہ خالص و محبت واثق بجناب حضرت
خواجہ دارند خدمتگذاری حاضر باشندگان دو دوران انجا بطوع قلب و رغبت تمام میفرمایند
صاحبزادہ را در سخاوت شانے مخصوص است بہرہ وافی از علوم شرعیہ دارند حالا
از عرصہ دراز بہ امراض غریبہ مبتلا اند فاما تن برضائے آلہی در دادہ ترک اوراد و وظائف
نفرمودہ زاد اللہ تقواہ بندہ لبشرف ملازمت آنجناب مشرف گردیدہ رحمۃ اللہ علیہ

منهم مخزن انوار یزدانی مهبط اسرار سبحانی جمیل الشمائل کریم الخصائل حضرت خواجه محمود سلمه الله
بنبیرهٔ حضرت قبلهٔ عالم بعد از ترحیل والد ماجد خود یعنی حضرت خواجه نور احمد صاحب رحمة الله علیه
بمسند سجاده حضرت قبلهٔ عالم مفتخر شدند و ارادت و بیعت بحضرت کامل الاتقیا
تاج الاصفیا اجازت و خلافت از جناب حضرت ختم المشائخ حضرت صاحب و قبله مشرف شده اند خلق
خلق و حلم و انکسار و تواضع و تسلیم بر ذات مبارک شان اختتام دارد و اوقات شریف
خویش اکثر با درود و اذکار شریفه مبذول می دارند زاد الله فیضانه فقط
منهم منبع فیض و سخا معدن علم و عطا حضرت حاجی نجابور صاحب سلمه الله تعالی وطن اصلی
شان دیار پنجاب است و از ایام قدیم و زمان مدید حاضر خدمت اشرف اند از روزے که
فیضیاب از جناب ملائک مآب شده گاہے عنان عزیمت بجانب پنجاب وطن منعطف نشد
الا یکبار برائے زیارت کعبه شریف و مدینه منوره زاد الله شرفا و تعظیما رفته بودند
باز رجوع به بیت المقصود خویش نمودند یعنی از محرمان حریم خاص خواجه انام گردیده و در
خلا و ملا و راحت و رنج دوری از حضوری آن منبع نور منظور نداشتند و هر چند خبر
وفات اہل و عیال شان از خانه می آید مگر او شان را پروا نبود در ترک و تجرید یگانه
زمانه اند با ذکار حقیقی و افکار تحقیقی سبقت از ابنائے جنس خویش می دارند بخدمتگذاری
حاضر آیندگان خدمت مبارک حضرت خواجه بطوع و رغبت تمام به تقدیم میرسانند و
او شان را بجناب خواجه نسبتے مخصوص است که اہل حوائج را بوقت خلوت بخدمت مبارک
میبرند و عرض حاجات مینمایند و هر چند از جانب جناب اجازت و خلافت دارند فاما
احدے را به بیعت نگرفته بنده بشرف زیارت او شان مشرف شده زاد الله تقواه
منهم عمدة الصالحین زبدة الکاملین تارک الدنیا بالتحقیق و طالب المولی بالتصدیق مهبط
الطاف بحضرت آفریدگار حافظ برخوردار صاحب سلمه الله تعالی شخصے مرتاض و تارک الدنیا
است تنهائی را بسیار دوست دارد در تونسه شریف هم حجره شان بکنارهٔ آبادی است
بوقت تهجد آب از چاه می آرد و تنها العبادت بسر می برد باوقات مجلس مبارک حضرت خواجه
را استان مساکین وار بطرفے به نهایت خضوع و خشوع می نشیند از خوف الهی کسے او را
بخنده ندیده با بتدا ء حال که حاضر آستانه مبارک گردید بجز حفظ قرآن شریف از علم
بهره نداشت در ریاضات و مجاهدات شاقه مے کشید ارشاد شد که تحصیل علم کنند پس

و بیعت حضرت قاضی محمد عاقل صاحب رحمة الله علیه والغفران دارند و باجازت صحیح

باجازت حضرت خواجہ راستان بخدمت جناب قدوۃ الافاضل کرام مجمع برکات مولوی محمد حیات
صاحب در دہلی حاضر شد و تحصیل علوم شروع کرد ازیں عاصی خود ارشاد نمے کرد که صرف و نحو
و چند کتب فقه خواندم و کتاب بحر الرائق شرح کنز الدقائق میخواندم که بحالت معامله یعنی خواب
بودم که حضرت خواجه راستان بزبان پنجابی ارشاد فرمود پیہا ہی یعنی افتاده مطلب آنکه
از اصل مطلب سلوک درویشانه باز مانده همان وقت از خدمت مولوی صاحب رخصت شده
روانه تونسه شریف گردید سفر موده وقتیکه بقدمبوسی حضرت خواجه راستان مشرف شدم
اول لفظیکه از زبان مبارک برآمد این بود (آیا) یعنی آمدی پس ارشاد فرمودند
کتب علم تصوف و سلوک هم خواندی پس بعض کتب تصوف و سلوک هم خواندم و مصروف به مجاهده
و ریاضت گردیدم هر گاهی که در مراقبه چیزی درمی یافتم عرض میکردم آنحضرت میفرمودند با اینها
ملتفت نباید شد و به اصل کار که مراد از محبت و شوق الهی و محویت و بیخودی است متوجه
باید ماند حضرت برخوردار صاحب از مریدان خاص حضرت خواجه اند و در تقوی و ترک اوشان
سست را شانی مخصوص است نحیف میانه قد مائل به بلندی سانوله رنگ اندر ریش انبوه دارا
سلمه الله تعالی و منهم فضائل و کرامت دستگاه حقائق و معارف آگاه صاحب الذوق
والوجد پیرو شرع متین میاں نجم الدین جهنجهوی سلمه الله تعالی از اولاد حضرت سلطان
التارکین حمید الدین ناگوری ساکن جهنجهنوی اند در ابتدا عمر آنجناب را ذوق و محبت
الهی واگرفت چندی بر آستانه حضرت سلطان التارکین معتکف بوده بیاد الهی مشغول گردید و به اشارت
پر بشارت حضرت جد اعلی خود سلطان التارکین عزم آستانه بوسی حضرت خواجه راستان جانب
تونسه شریف نمود چونکه ولوله جوش و خروش در ترقی بود پروای سر و سامان نداشت مجردانه
اراده روانگی کرد چونکه هنوز تا بعمر بست سالگی هم نرسیده بودند والد و برادر کلان از راه شفقت
نمیخواستند که وارستانه وضع سفر دراز کنند هر چندکه اوشان مانع می آمدند و صلاح روانگی
با سامان میدادند اوشان را اختیار کلی افتاد تا آنکه مجردانه و تنها روانه آستانه مبارک
گردید اول بار تا سه ماه حاضر آستانه بود باجازت و خلافت مشرف شد نهایت شوق و ذوق
دارد یک لمحه از ذوق و شوق خالی نیست الله تعالی بمراتب اعلی مردان راه حق رساند ؛

تمام شد

بسم اللہ الرحمن الرحیم

بعد حمد ایزد پاک و نعت صاحب لولاک این تکملہ است برائے اتمام کتاب مناقب سلیمانی کہ
بہ سنہ ۱۲۵۵ ہجری این احقر تالیف نمودہ بود و امید است کہ دریں سال سنہ ۱۳۰۰ ہجری اختتام یابد
بعد از سنہ ۱۲۵۵ ہجری این عاصی را اتفاق حاضری آستانہ مبارک حضرت خواجہ بآستان
بہ سنہ ۱۲۶۳ ہجری و نیز سنہ ۱۲۶۴ ہجری گردید مناسب نمود کہ احوال حاضری خود مع دیگر حالات کہ
برویت آں عاصی مشرف شدہ تحریر آرد و بعد ازاں احوال وصال مبارک حضرت خواجہ
کہ بتاریخ ۶ صفر سنہ ۱۲۶۷ ہجری بوقوع آمدہ و دریں ایام عاصی بعرس مبارک در سنہ ۱۲۷۲ھ
ہجری حاضر شدہ زبانی حضرت مولوی عبدالرحمن صاحب علیہ الرحمۃ سماعت نمود نیز ثبت
نماید واضح باد در سنہ ۱۲۵۵ ہجری این عاصی بہم رکابی حضرت مخدومی سید فضل علیشاہ
صاحب ہجری و رفاقت اخی گرامی شیخ محمد صالح عرف شیخ جیون صاحب ہجری و اخوت پناہ
محب اللہ خان صاحب حاضر آستانہ شریف بمقام تاج سرور شدہ و نسبت روز دراں
مکان جنت نشان بشرف مجالست حضرات خدام آستانہ مبارک خاصتاً از بنا بر حضرت قبلہ عالم حضرت
خواجہ محمود صاحب صاحب سجادہ و صاحبزادہ غلام مصطفیٰ صاحب و صاحبزادہ غلام نبی
صاحب و صاحبزادہ فخر الدین و صاحبزادہ قطب الدین و صاحبزادہ عبدالغفور و از
علماء مولوی شہسوار صاحب ابن مولوی محمد عظیم صاحب و مولوی نور جہانیاں بہاولپوری
و مولوی عظیم الدین بہاولپوری معروف بہ ساعت اداله و جناب مولوی قادر بخش صاحب وزیر
سابق ریاست بہاولپور و مولوی دادار بخش صاحب اچودھی و دیگر فضلائے نامدار
گذرانید ازاں بعد کہ معاودت بوطن کرد جناب والد مرحوم عاصی را نزد خود بضلع
میرٹھ ملازم کنانید ہفت سال دراں ملازمت گذرانیدم و بعد استعفا دگاہے از
بطرف روانگی اندور نزد امیرے کہ تعارف بہ والد عاصی داشت مینمودم دگاہے

قصد در وانگی اضلاع پنجاب که نو مسخر شده بود میکردم فاما چونکه بار دگر سعادت قدمبوسی حضرت از آستان
بتقدیر عاصی مقدر بود این جمله عزم و اراده ترک کرده باتفاق اخوی مکرم شیخ محمد صالح عرب
شیخ جیون بآخر ماه محرم سنه ۱۲۹۳ هجری روانه توسه شریف شدم و طے منازل و مراحل نموده
و بتوسه شریف رسید و سر ذلت باوج عزت برافراشتم و بحجره جناب حاجی نجابادر صاحب
علیه الرحمة که با هندوستانیان شفقت مفرط داشت و جان خود را وقف خدمت درویشان
نموده بود فروکش شدیم و چاشتگاه بحضرت خواجهٔ راستان حاضر شده سعادت قدمبوسی حاصل
ساختیم غلام رسول خان صاحب ملتانی تقریب حال نمایان نموده که از ارادت مندان
و متوسلان قدیم حضرت اند فرمودند آرے من میشناسم پس از مایان احوال خیریت مزاج و خانه و
وطن استفسار فرموده ارشاد کردند که فروکش شوید ازآں اربعین کامل یعنی چهل روز کامل بآستانه
مبارک گذرانیدم چونکه موسم سرما بود اکثر درویشان خداپرست از اطراف کابل و قندهار آمده بودند
چنانچه سیدی حسبی و نسبی قدوة الافاضل کرام سید حسن شاه ترمذی لوگری هم از حاضران آستانه مبارک
بودند از جناب موصوف و معارف و حقائق آگاه محمد سرور خان صاحب غزنوی و خانصاحب عبدالمجید خان
از رؤساء ڈیرہ غازیخان و جناب مولوی محمد عمر صاحب و خلیفه صاحب مولوی احمد و مولوی محمود
صاحب مفتی آستانه مبارک و مولوی علی محمد صاحب امام مسجد و مولوی صالح محمد صاحب و مولوی
عبدالرحمن صاحب موذن و داروغه کتب خانه و آخوند عمر صاحب و مولوی امام بخش صاحب
درویش جامع ملفوظات و مولوی محمد حسین صاحب و جناب صاحبزادگان حضرت الله بخش صاحب
و خیر محمد صاحب نبیرگان حضرت خواجه و صاحبزاده قادر بخش صاحب و صاحبزادگان خالق داد
و دیگر معارف و اکابر آنجا سعادت پابوسی حاصل گردید و بآخر ماه صفر که مدت قیام باهم
باختتام عنقریب رسیده بود معامله غریبی رو نمود تفصیلش آنکه آفات و حوادث ماه صفر از
کتب حضرات صوفیه علیهم الرضوان معروف اند بایں جهت واقع بتاریخ بست نهم ماه صفر سنه ۱۲۹۳
هجری وقت قریب غروب آفتاب حضرت خواجه ارشاد فرمودند که حضرت رسالت پناه صلی الله
علیه وسلم فرموده است من بشرنی بخروج الصفر بشرته بدخول الجنة و بحضار مجلس
اشارت شد که ماه ببینید پس مردم بدیدن ماه نو مشغول شدند سید حسن شاه ترمذی
از همه پیشتر ماه نو را دیده بحضرت خواجه خبر رسانید آنحضرت خود برخاسته و هلال را معاینه
فرموده دعا رمال ماه خوانده باز تکرار حدیث شریف مسبوق الذکر نموده روز دوئی آن قافله

عظیمہ از رجال و نساء مردم کوہستانی و دامن کوہ بسواری شتران حاضر آستانہ مبارک گردید و ہمچنیں
قافلہ بر قافلہ مے آمد و جمعے عظیم بر آستانہ مبارک گردید مردم حضار کہ زیادہ تر از یک ہزار
اشخاص خواہند بود دراں مجمع گم شدند چوں از مردم مذکور باعث احضار دریافت کردہ شد
بیان نمودند کہ درمیان ملک ما مشہور است کہ در عرصہ سہ روز ہر کس کہ روئے مبارک
حضرت خواجہ را بہ بیند جنتی است لہذا برائی حصول زیارت آمدہ ایم پس ہمچنیں قافلہ بر
قافلہ مے آمد و معرفت تا سہ روز علی التواتر آمد و رفت جاری بود اگر مردم وارد قیام ہم
میکردند معلوم نیست کہ چند لک مردم جمع میشدند مردمانے کہ بیشتر بہ آخر روز آمدہ بودند
بامید یافت سعادت آنروز مسافت پنجاہ پنجاہ کروہ طے نمودہ آمدہ بودند کہ وقت فوت
نشود الحمد للہ کہ ما ہم از اتفاقات سعادت رویت حضرت خواجہ دراں سہ روز ہر روزہ
یافتم و ہم دراں روزہا کتاب لوائح شریف کہ تالیف حضرت مولانا عبدالرحمن جامی مسئلہ
توحید است از حضرت خواجہ سند و بخدمت حضرت عارف کامل مولوی احمد صاحب علیہ الرحمۃ
تکرار کردم و نیز اجازت اشغال و اوراد کتاب کشکول شریف و مرقعہ مبارک حاصل
ساختم بعد از قیام چہل روزہ برفاقت اخوی شیخ جیون صاحب و محب اللہ خانصاحب
براہ ملتان تاج سرور مبارک و بہاول گڈھ مراجعت بوطن کردم و بعد چند ماہ قیام
نمودہ بماہ ذیقعدہ سنہ ۱۲۶۳ ہجری باتفاق اخوی مکرم عبدالرحمن خاں صاحب باز عازم
تونسہ شریف شدم و ایں بار گذر ما از راہ بہرہ و بھیرہ و صورت گڈھ و ڈیلی و
ڈیجال بہ تاج سرور مبارک رسیدہ و سعادت شمول عرس مبارک حضرت قبلۂ عالم
حاصل نمودہ براہ نور پور و میلسی بر آستانہ مبارک حاضر شدہ سعادت قدمبوسی حاصل
کردم و ایں بار قریب یکسال دراں مکان جنت نشان گذرانیدم و بذکر و اذکار و احضار
مجالس مبارک و تعلیم کتب سلوک و تصوف مثل شروح رباعیات حضرت مولوی جامی و
شرح لمعات و نقد النصوص و مثنوی مولوی معنوی و درستی خط نسخ از استاد مشہور
حاجی خاں صاحب بسر بردم از معائنہ اوقات مبارک حضرت خواجہ را استان اعتقادے
کامل و یقینے واثق حاصل شد و از علماء حضار و صادر و وارد شرف ملازمت حاصل
گردیدہ آنقدر لذت و خوشدلی بہ آں اوقات مبارک بر دل طاری میشماند کہ خلاصہ
ایام زندگی عاصی ہماں ایام بودہ اند و باقی ضائع و نیز ہماں ایام حاضری خدمت

حضرت خواجه راستان روزے بجناب حضرت خواجه عرض کردم که بنده را دو پسر و یک دختر صغیر اند
که احضار اوشان به آستانه شریف خیلے دشوار است امیدوارم که بشرف بیعت حضرت
مشرف شوند که تولد آنها هم ببرکت دعاء حضرت خواجه شده است بر سینه مبارک دست نهاده و
به بیعت خود بدولت قبول فرمود که آنها مریدان من اند و نیز بر زبان مبارک راندند که هرگاه
آنها به سن تمیز و بلوغ رسند از جانب من وصیت کن که بر احکام شریعت غره خاصا
بر نماز پنجگانه قائم و راسخ مانند و بعد هر نماز یکصد بار درود شریف اللهم صل علی سیدنا
محمد و علی آل سیدنا محمد و بارک وسلم و دو صد بار الله الصمد
ورد نموده باشند و شجره هائے اسامی حضرات چشتیه که پیش کردم بنام هر سه اطفالم دستخط
نمودند۔ الحمد لله علی ذلک۔ و نیز همان ایام مبارک عاصی را تلقین مسئله توحید هم
در خلوت فرموده اند که همین آن امیدوارم حق سبحانه تعالی بکرم عمیم خود این ذره ناچیز را
لذتے از ان در همین عالم امکان بخشد بمنه و کرمه و نیز بوقت رخصت وصیتے فرموده که
جامع جمیع وصایا است و آن اینکه از خداوند عالم ترسان باش و هر وقت خوف او
بر دل دار مرگ را هر لمحه یاد کن و موت را آماده باش این عاصی هم بفرزندان و احبا
وصیت مے کند که بر این وصایا حضرت خواجه راستان عمل نمایند و شکر ایزد باری است
که این عاصی هر دو فرزندان خود ولی محمد خان و شیر محمد خان و نیز صبیه خود را تابع وصیت
حضرت خواجه خود نمود چونکه همین انفاس مبارک حضرت خواجه برخوردار شیر محمد خان
تحصیل علوم دینی قریب فضیلت نموده است و برخوردار ولی محمد خان هم بعلوم رسمی زمانه
لیاقت اعلی حاصل کرده امید است که بوصایا حضرت خواجه تا آخر عمر خود ها توفیق عمل
پابند بمنه بحرمت النبی و آله الامجاد۔

فصل احوال وفات حضرت خواجه راستان علیه الرحمة والرضوان

که بروایت مولوی عبدالرحمن صاحب استماع یافته بدین طور است که بیماری
آخری آنحضرت بمدت ده روز بود از انجمله تا پنج روز حال بیماری بر عوام ظاهر نشده چه
در اوقات عبادات و در وظائف آنحضرت تا پنج روز با وجود شدت بیماری اختلال
نشده بود فاما بعد پنج روز حال بیماری ظاهر شد فاما آنحضرت را بجز سه روز ادائے جماعت
و حاضری مسجد فوت نشده یعنی صرف سه روز در مسجد تشریف نبردند به بنگله شریف

باجماعت وایستاده ادائی نماز میفرمودند فاما بتاریخ ششم ماه صفر سنه ۱۲۶۹ هجری نماز مغرب را
هرچند خواستند که ایستاده ادا فرمایند لیکن بسبب ضعف نتوانستند برخاست مولوی محمود صاحب
مفتی عرض کردند اگر بسبب بیماری وغیره طاقت ایستادن نباشد نشسته نماز خواندن جائز
است بعد اجازت مفتی آنحضرت نشسته نماز مغرب باجماعت ادا فرمودو تا آن وقت گو نشسته
بیماری بود فاما وظائف و اوراد را آنحضرت باترتیب ادا میفرمودند

نقلست همان شب بعد مغرب آنحضرت حاجی خان کاتب ودیگر اشخاص را یاد فرمود که
بسبب کارے طرف ڈیره غازی خان رفته بودند مردمان عرض کردند امروز اوشان بخیریت آستانه
آمد فرمودند وقتیکه از ڈیره غازی خان بیایند اوشان را سلام ما برسانند ازین سبب حضار
خدمت را اندیشه پیدا شد که حال چگونه است دستور مردمان پنجاب است که بوقت حاضر
شدن بخدمت بزرگان یا وقت رخصت شدن از ایشان درخواست فاتحه میکنند پس آنشب
اکثر حضار از آنحضرت درخواست فاتحه نمودند و آنحضرت باوجود سختی بیماری برخاسته
ونشسته دعا و فاتحه برای اهل درخواست میفرمودند تا آنکه شخصے عرض کرد که برائے مرید
خود نواب بهاول خان هم دعاے فرمایند برخاسته و هر دو دست دراز کرده فرمود ما برائے
نواب بهاول خان وجمیع حاضر وغائب امت محمدیه علیه الصلوة والسلام دعا میکنیم وحق
سبحانه تعالی جمیع مسلمانان را در دنیا بعزت و در آخرت به ایمان بردارد- پس
بدرخواست کنندگان حضار فهمانیدند چونکه حضرت خواجه راستان بجمیع حاضر وغائب
دعا فرمودند حالا آنحضرت را تکلیف نباید داد بعد ازاں کسے درخواست دعا نه کرد
مولوی محمد عمر صاحب که خواجه راستان را گرفته نشسته بودند عرض کردند آرزو بود که
روبرو حضرت خواجهٔ راستان ازین جهان سفر کنم مگر بالفعل حال دگرگون مینماید لهذا
امید آنکه آنحضرت نسبت صاحبزاده چیزے دعا ارشاد فرمایند که این وساده فقر و
مشیخت برقرار ماند ارشاد فرمودند که مولوی چه او بهال است او بهال لفظ پنجابی است
بمعنی سرعت وجلدی پس مولوی صاحب خاموش ماندند میاں خدا بخش لنگری را اکثر
فرزندان فوت شده بود از وفات همان شب است که آنحضرت خواجه راستان بهمان
حالت مخاطب شده ارشاد فرمود خدا بخش عرض کرد حاضرم فرمودند بلی چند پسر هستند
عرض کرد که دو پسر اند فرمود خدا تعالی بعمر اوشان برکت کند باز فرمودند خدا بخش

ودیانت دارد منتظم کار است ازیں ارشاد اشارت تصور دیده شد که بعد وصال حضرت خواجه راستان
هم خدابخش بریں کار لنگر نماند بعده میاں غلام رسول خاں را که از افغان ملتان اند و
تارک شده حاضر آستانه مبارک مے ماندند و خدمت برداشتن نذور و رسانیدن نزد خدابخش
تعلق باوشاں بود یاد فرمودند وارشاد شد که غلام رسول خاں صاحب مرد درویش
و بس امانت دار اند دریں بار ارشاد هم اشارتے بود که بعد وصال حضرت خواجه راستان هم
غلام رسول خاں صاحب بر ایں خدمت مامور خواهند چنانکه بعد وصال حضرت خواجه راستان
میاں خدابخش و غلام رسول خاں بخدمت خود مامور ماندند **نقلست** که بعد ازاں شب حضرت
خواجه بعض خلفائی و درویشاں را نام گرفته یاد فرمودند و اوشاں حاضر شدند ایشان را هم
حضرت خواجه ارشاد فرمودند که شغل پاس انفاس و وقوف قلبی بس مفید شغل اند ما و پیران
ما لذت آنها را یافته اند اجازت عام است هر کس که شغل پاس انفاس و وقوف قلبی
را با احتیاط خواهد کرد فائده و لذت آں را خواهد یافت

نقل است که آں شب اکثر اوقات آنحضرت غیب نماز عشا و نیز نوافل تهجد کرده
ادائے نماز فرمودند و وظیفه و اوراد هم خواندند مگر گویند که در ترتیب خلل میشده ماند
وصال مبارک حضرت خواجه قبل از وقت نماز صبح قریب صبح صادق شد۔

نقلست وقتے از اوقات شب تنفس زیاده شده بود حضرت صاحبزاده ابوالحسن صاحب
که حاضر بودند عرض کردند حضرت حال بخیر است فرمودند مطمئن باشند من بخیرم و مشغول ام
آخریں وقت نام صاحبزاده خیر محمد صاحب بر زبان مبارک رفت مگر اوشاں تشریف نداشتند
حضرت زبدة السالکین مخدوم انام جناب صاحبزاده الله بخش صاحب حاضر بودند عرض کردند
که خاکسار الله بخش حاضر است پس حضرت خواجه راستان اوشاں را از دست مبارک کشیده
بسینه مبارک خود ضم نمودند و دهن شریف قریب دهن جناب صاحبزاده کرده چیزے دم کرد
حاضران همیں قدر شنیدند نفخت فیه و یه۔ ار فرمائی همیں لفظ روح مبارک حضرت
خواجه راستان علیه الرضوان پرواز بباغ جناں فرمود و از همان وقت حال جناب
صاحبزاده متغیر گردید که مخمور شدند و استقلال و ثبات و حاصل قدمی حاصل ساختند و بوقت
انتقال روح مبارک حضرت راستان با آنکه موسم سرما بود گرمی خاص با خوشبو محسوس
حاضران گردید رضی الله تعالی عنه بعده غسل و تکفین کرده جنازه مبارک را برائے نماز

در میدان نهادند تا وقت نماز عصر جوق جوق مردم می آمدند و نماز جنازه میخواندند بعد ادائے نماز
عصر جنازه مبارک را بصحن بنگله نهاده بقال را طلب فرموده و چند هزار روپیه بابت مصارف لنگر
شریف بذمه حضرت خواجه راستان قرض بود جناب صاحبزاده الله بخش صاحب حسبة لله بذمه خود
قبول نموده بنام خود بقال را [illegible] و آنوقت بجمیع علما و فضلا و درویشان مقیم آستانه
مبارک که حاضر بودند ارشاد فرمودند که این دار دنیا ناپایدار گذشتنی است حضرت نبینا و جمیع انبیا
علیهم الصلوة والسلام این جهان فانی را گذاشته بعالم عقبی تشریف بردند هر متنفس از این
جهان گذشتنی است گو بفحوائے حدیث ان اولیاء الله لا یموتون بل ینقلون من
دار الی دار حضرات اولیاء الله از دار بدار انتقال میفرمایند فاما تاهم با اهل ظاهر صورت جدائی
میشود حضرت خواجه راستان ازینجهان انتقال فرموده فاما برکات آنحضرت قائم و باقی است پس
میباید که برین حادثه و وقوعه صبر نموده معتقدان آستانه مبارک مطمئن باشند که انشاء الله تعالی خدمتگذاری
معتقدان آستانه مبارک همچنانکه بایام حیات ظاهری حضرت خواجه راستان میشد حالا هم بهمان
نهج شده خواهد ماند پس جناب صاحبزاده همچنین کلمات تسلی حضار فرموده جسد مبارک را
در همان بنگله مبارک که عبادت میفرمودند و روح پرفتوح بهمانجا انتقال فرموده بود دفن
کردند۔ انا لله وانا الیه راجعون۔ حالا آنجا گنبد عالی که هر چهار طرف آن دالانها
وسیع اند و کار عمارت گنبد میناکاری است بصرف چند لکه روپیه تیار شده و اکنون که عرصه
تخمیناً بست و یکسال بوصال فرمائی حضرت خواجه راستان منقضی گردید فیض آنحضرت بهمان طور
جاری و ساری است یعنی فقرا و درویش اکثر بر آستانه مبارک حاضر اند و لنگر هم جاری است
و حضرت صاحبزاده قدوة السالکین میان الله بخش صاحب مکانے بموجب نمونه بنگله
شریف روبروئ روضه مبارک تیار کنانیده بر طریقه حضرت خواجه راستان مصروف
بیاد الهی و فیض رسانی طلبه اند۔ الله تعالی آن یادگار خواجگان چشت را بالعمر طبعی
فیض رسان طالبان حق گرداناد بمنه وکرمه۔ اللهم افتح لنا بالخیر واختم لنا بالخیر واجعل
عواقب امورنا بالخیر۔

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله علی نعمائه والصلوة علی سید المرسلین و آله و احبائه اما بعد این تکمله ثانی است از کتاب مناقب سلیمانی - اصل کتاب در ۱۳۵۵ هجری تالیف شده و تکمله اول به ۱۳۸۶ هجری - و بعونه تعالی این تکمله ثانی امروز بتاریخ ۱۲ ماه صفر ۱۴۱۵ هجری بعد از شصت سال از تالیف کتاب از مولف زیب تسطیر می یابد - اگرچه بعض یاران طریقت تمنا کرده بودند که مناقب سلیمانی مع تکمله ها بزبان اردو ترجمه نموده شود فاما چونکه اصل کتاب بزبان فارسی است و بملاحظه حضرت خواجه راستان گذشته است مناسب نمود که بهمان زبان طبع کنانیده آید تا الفاظے که بنظر حضرت خواجه راستان منظور شده اند مطالعه کنندگان از آن مستفیض شوند

واضح باد این عاصی بعد رحلت فرمائی حضرت خواجه راستان العالم قدس به ۱۳۷۱ هجری بعرس پنجمی حاضر آستانه شده بود و بعده به سبب تعلق ملازمت تا عرصه سی سال از حاضری معذور مانده به سنه ۱۴۰۳ هجری به عرس سی و ششم مع برخوردار غلام احمد خان و کریم داد حاضر آستانه شدم این سفر از مقام جهجر مکان مسکونه خود تا قصبه بهوانی براه رهتک بسواری بکه و از انجا تا ملتان بسواری ریل و از اینجا براه تل ریگستان تا تونسه شریف به سواری شتر سفر چهار روزه بود - در بین راه بیانزده کوهے از (بانیان) حضرت خطاپوش عطا بخش حضرت خواجه الله بخش سلمه الله تعالی نبیره و صاحب سجاده اولین حضرت خواجه راستان مسجد پخته و چاه و مسافر خانه برائے آسائش مسافران بنا کنانیده اند - چون از دریائے سند عبور کردیم از انجا تونسه شریف فاصله تخمیناً پنج کروه دارد طے کردم که این سفر آخرین پیاده پا طے کنم لیس پیاده روان شدم - برخوردار غلام احمد خان هم

از پس آمده ملحق بمن شده و بسواری شتر کرم داد مانند یک میل راه طے کرده بودم بسبب زمین
ریگستانی و گرمی موسم تشنگی مفرط بر من غلبه کرد بطرفے از راه چاہے نصف میل فاصله داشت
برائی آبنوشی آنجا رفتم و اراده کردم باقی سفر بسواری شتر طے کرده شود چوں معاودت براه کردم
شتران را نیافتم از راه گذشته بودند ناچار پیاده رفتن افتاد از انحراف نیت خود شرمنده
شدم و بتصور رسیده شد که مرضی حق خواجه همین است که آخر سفر بحالت پیاده روی شود
وقت قریب مغرب بود و تونسه شریف یک میل مانده من و نیز غلام احمد خاں خوشبوے
خاص شمیدیم اجر پیاده روی ما بود یکساعت شب گذشته حاضر آستانه شدیم دیدیم که
مکانهائے بسیار تعمیر یافته و بسبب عرس شریف مجمع کثیر مردماں بود۔ شخصے دلالت آں
مکان کرد که حضرت خواجه صاحب سجاده اولین در انجا تشریف میداشتند آں مکان بسیار
وسیع بود بسیارے از مردماں نشسته بعض ایستاده بعض آمد رفت میکردند۔ همینکه
بدروازه مکان قدم نهادم خود بدولت حضرت خواجه بآواز بلند ارشاد فرمود میاں
غلام محمد ایں لفظ فرمود و برخاستند نزدیک رفته خواستم که بپائے مبارک افتم لیکن حضرت خواجه
معانقه فرمود و بسینهٔ مبارک تا دیر ضم نمود و غلام احمد خاں را که پیش کردم او را هم بسینهٔ مبارک
چسپاں ساخته حال متعلقاں و خیریت دریافته و شکوه جدائی سی ساله بزباں آورده ارشاد
قیام بمکانے فرمود که از چارپائی و فرش و دیگر لوازمهٔ آسائش مهیا بود۔ روز دوئم حضرت
خواجه خود معائنه مکانات جدید کنانید و فرمود دیدید آستانه حضرت خواجه را ساں
که بعهد مبارک حضرت خواجه صرف یک بنگله و یک مسجد بود و بعض درویشاں مکانات خام
سقف دار بدست خود ها بنا کرده بودند حالا علاوه روضه شریف که از سنگ مرمر گنبد
تعمیر یافته است و دالانے بس رفیع مجلس خانه و دیگر دالان ها اطراف دارد دیگر
عمارات بسیار از بسیار تعمیر یافته اند۔ اگر تفصیل عمارات از مسافرخانه ها و مدرسه و عمارات
جهت قیام مسافران معزز وغیره نوشته آید خود کتابے دیگر باید۔ اولین عمارت که دیده میشود
معروف بنام سرائی کلاں است طولش شمالاً و جنوباً یک صد درعه و عرضش شرقاً
و غرباً پنجاه گز است. دروازه رفیع دارد که شتر مع بار شتر اندر رفته دراں مکان برائے
سواریہا هم مکانات سایه دارند و حوض و درخت هم اندرون است که مسافران صاحب
سواری ها فرود کش شوند و بجانب غرب ملحق ایں سرائے دو سرائے خورد دیگر اند که

عرض و طول پنجاه پنجاه گز دارند مسافران پیاده دران قیام میکنند۔ جانب غرب ازیں سرا
دروازه خورد برائی داخل شدن مسجد و خانقاه شریف است بدروازه آں بعض اسما
الٰهی بخط طغری کنده اند و ایں دو شعر و رباعی هم منقش۔ ـــــه

بازباش اے باب رحمت تا ابد — بارگاه ما له کفوا احد
بازباش اے باب برجویائے باب — تا رسد از تو فتور اندر لباب

رباعی

وه حریم روضه ارباب دین بالیقین — چوں حرم بر وقت پر انذار ین طالعین
حبذا ایں باب رحمت فتح شد بر روئے ما — قدسیاں نعره زناں که فادخلوها خالدین

از مسجد جانب غرب عمارت روضه شریف است که دروازه چوکٹها بطرز عرب کلان است
اندرون روضه شریف بدیوارها قریب دروازه ایں قطعه تاریخ مولفه نغزی شاعرے منقش است

قطعه

ایں روضه است اینکه مشام نسیم خلد — از نفحه شمیم حریمش معطر است
ایں کعبه است اینکه فلک را بگاه طوف — هر دم زحیر تش به لب الله اکبر است
ایں قبه است اینکه بفرمش قباب چرخ — چوں او ومن البیوت عناکب محقر است
ایں حضرت است اینکه روا انبیائے پاک را — در صفهار پیش درش طرفه محضر است
ایں منظر است اینکه سواد عیون فیض — از پرتو سیاض جنا بش منور است
اے زائراں بخاک درش نرم تر روید — که ایں خاک جمله جان دل و دیده سرا است
اے سواد دیده دل باز کن به بیں — تا اینچه منظر و چه مکان مطهر است
زیں گلستان بر نگ همیں اکتفا مکن — کش رازها چو بوئے بهر غنچه مضمر است
هر گو غبار فرش حریمش فراهم آر — هر بوالهوس که گشته که کبریت احمر است
هر گوهر مراد که گم شد ز جیب دل — اینجا طلب کنش که بخاک همیں در است
یک صبح هر که سر منهد بر درش بخاک — خورشید ساں بهر دو جهاں خسته افسر است
ایں روضة العلا که با اوج سما مکش — مرغ بیاں فگنده و چو تیر فلک پر است
ایں کعبة الهدی که بسال وصال باز — رضوان روضهاش بتخیلی مقرر است
اسال بر شگفته تمامی ازیں فریب — تعمیر و نقش رنگ و نگاران نگه است

اولاکیاں بشر دہ کرا فا میتان ہلا — آئید و در شود کہ فردوس انور است
یارب بسرم ز خاک جنابش صبا سیاہ — کاں راکہ شد صبا بجدا خاک بر سر است
لنگری ز جوش حیرت سالش طلب نمود — تاریخش از فلک کہ آیا چہ در خور است
آمد سروش گفت کہ ذات اسعاد پاک — برکش از انکہ ایں نہم ہفت منظر است

ایں بار دوازدہ یوم قیام نمودہ و بہ فاتحہ خوانی و مجالس عرس حاضر شدہ معاودت بوطن کردم بعدہ بہ ۱۳۱۲ ہجری بماہ جمادی الثانی اتفاق حاضری آستانہ مبارک گردید ایں بار بہ معیت فضائل و کمالات دستگاہ مولوی نظام الدین صاحب صوفی حنفی چشتی مع برخوردار حق داد خاں اولا بعرس مبارک حضرت قطب العالم شیخ عبدالقدوس رضی اللہ تعالی عنہ بہ گنگوہ شریف حاضر شدہ و شرف ملازمت درویشان خاندان صابریہ حاصل ساختہ بماہ سہارنپور بہ لاہور رسیدیم از انجا بملتان و سلطان کوٹ کہ از انجا دوازدہ کروہ تونسہ شریف مے ماند بسواری ریل و از انجا بسواری شتر وقت عصر حاضر آستانہ گردید حضرت خواجہ سجادہ نشین اولین حضرت خواجہ راستان بہ مسجد جنبی تشریف مے داشتند اگرچہ طبیعت مبارک قدرے کسلمند بود فاما تاہم از راہ اشفاق قدیمہ برخاستہ بسینہ مبارک ضم فرمود و مہربانی نمودہ حال خیریت متعلقان دریافت کردند و ارشاد قیام بمکانے خاص در سرائے خورد شد و مولوی گل محمد برائے خاطر داشت و اہتمام مہمانی مقرر شدند ایں بار چہاردہ روز بحضوری حضرت خواجہ با فرحت و سرور گذشتند اکثر اوقات بمجالس شریف مخاطب بعاصی بودہ تکلم مے فرمودند روزے تذکرہ کتب کہ بحالات حضرت خواجہ راستان تالیف شدہ بمیان آمد فرمودند شما ہم دریں امر کتابے تالیف نمودہ عرض کردم در ۱۲۹۵ ہجری کہ حاضر حضور حضرت خواجہ شدہ بودیم ہمراہ ساں ایام کتاب مناقب سلیمانی تالیف نمودہ فرمودند قیاس من بود بزمانے کہ یکسال مقیم آستان بودہ اید تالیف کردہ باشند باز فرمود بزرگے مولوی حافظ احمد یار نام تخمیناً چہل سال حاضر خدمت حضرت خواجہ راستان در سفر و حضر ماندہ و کتابے وسیع ہشتاد جز بحال حضرت خواجہ راستان تحریر نمودہ فاما ہنوز اتفاق نظر ثانی کردن بآں کتاب نشدہ بود کہ مولوی صاحب سفر آخرت گزید و کتاب مذکور مرا حوالہ کرد۔ من از مولوی
۱۴ یار محمد انتخاب کتاب بہ اصل حالات حضرت خواجہ راستان کنانیدم آں کتاب معتبر

دستنداست۔ پس از کتب خانہ کتاب مذکور برآوردہ بعاصی عطا فرمودند مکرر سہ کرہ مطالعہ کردم۔ و بمضامین کتاب مناقب سلیمانی مقابلہ نمودم۔ اکثر مضامین موافق اند۔ پس این کتاب مناقب سلیمانی گویا انتخاب۔ کتاب منتخب مناقب شریفہ است و نیز کتاب مناقب سلیمانی بنظر انور حضرت خواجہ راستان رسیدہ اللہ تعالی مطالعہ کنندگان را فیضیاب گرداند بمنہ و کرمہ۔ بہر اں ایام روزے عرض نمودم۔ کہ حال اوقات و عادات و تصرفات حضرت شما تحریر آرم بو سماع این التماس چہرہ حضرت خواجہ متغیر زردی شد و چشمان مبارک پرآب گردید و بزبان مبارک این الفاظ ہندی بر آمدند۔ بھائی یہ تمہارا بنایا نہیں بن سکتا۔ خدا تعالی بناویگا تب بنوں گا۔ میں تو ننگ خاندان ہوں اور جو کچھ تم دیکھتے ہو تصرف حضرت خواجہ راستاں ہے میں بھی ٹکڑا کھا لیتا ہوں۔ و یک شعر ہم خواند کہ مرا یاد نماندہ۔ لہذا بہ تحریر حالات آنحضرت مبادرت نمودم۔ فاما مختصرا کہ این کتاب ازاں خالی نباشد تسطیر میشود۔ حضرت خطا پوش عطا بخش خواجہ اللہ بخش ابن حضرت خواجہ گل محمد ابن حضرت خواجہ راستان علیہما الرضوان بماہ ذی الحجہ سنہ یکہزار و دو صد و چہل و یک ہجری تولد شدند تاریخ ولادت زہے بیدار بخت است صاحب سجادہ اولین حضرت غوث الاعظم جد امجد خود اند۔

نقلست کہ بہ ایام صغرا بحضرت نہایت بیمار شدہ کہ امید زندگی منقطع شدہ دراں زمان سید جمال شاہ صاحب بیکانیری کہ از مریدان صادق الاعتقاد حضرت خواجہ راستان اند بہ معاملہ یعنے رویائے صادقہ دیدند کہ این فرزند سعادت مند ازیں بیماری شفا خواہد یافت و بجائے جد امجد خود حضرت خواجہ راستان صاحب سجادہ اول خواہد شد۔ ہمچناں شد کہ والد بزرگ آنحضرت حضرت خواجہ مولوی گل محمد صاحب علیہ الرحمۃ بتاریخ یازدہم رمضان المبارک سنہ ۱۲۶۰ ہجری بحیات حضرت خواجہ راستان رحلت فرمائے آنجہانی شدند بعمر سجادہ سال و آنحضرت لعد رحلت فرمائی جد امجد خود حضرت خواجہ راستان از تاریخ ۷ ماہ صفر سنہ ۱۲۶۷ ہجری زیب افزائے مسند فقر اند پس عمر حضرت خواجہ ہفتاد و سہ سال و دو ماہ است و بر وسادہ مشیخت از عرصہ چہل و نہ سال فیض بخش عالم و عالمیان اند تقسیم اوقات بموجب طریقہ حضرت خواجہ راستان بطریق کامل نمودہ اند تفصیل آں اینکہ روز

بایام صاحبزادگی روزانه چندبار لباس بیش قیمت تبدیل مے فرمودند وشوق سواری اسپ
وشکار بسیار بود حالا بطرز درویشانه تهبند نیله رنگ و پیراهن وکلاه چرکین
پوشاک آں حضرت است وہمہ وقت از اشغال باطنی خالی نیستند وکار لنگر
چنانکه بعهد حضرت خواجه راستان بود ازاں مضاعف است آخربار که به سنه ۱۳۰۱ھ
حاضر آستانه شدم معرفت مولوی گل محمد ایں مولوی صالح محمد تحقیق حالات
آنجا نموده - اشخاص صحبت یافته حضرت خواجه راستان . ده صاحبان حاضر آستانه
بودند خود حضرت خواجه سجاده نشین اول و حضرت صاحبزاده خیر محمد برادر خورد حضرت
مولوی محمد حسین صاحب پشاوری که زائد از پنجاه سال مقیم آستانه اند مولوی
محمد صدیق صاحب و مولوی فضل دین درویش و حافظ شیخ حبیب احمد یار صاحب و مولوی
گل محمد صاحب فرزند مولوی صالح محمد امام و مولوی خدابخش صاحب مدرس اعلی و منشی
عبدالصمد کلاں و خورد . قوال فرزند احمد قوال و شصت و شش اصحاب از اصحاب
اہل مجاہدہ وریاضت که بجز یاد آلہی کار ندارند منجمله اینها مولوی احمد خاں صاحب
غزنوی مع هفت کس دیگر و هشت کس از اهل هند و پنجاب و پنجاه کس از سکنائے
خراسان باقی ۲۰۳ طلباء بمدرسه عربی و ۶۴ بمدرسه حفظ قرآن شریف و ناظران
و قریب زیاده از یکصد روزانه وارد و صادر و پنجاه کس از حاضرباشان خدمت
صاحبزادگان وغیره - و ہمیں قدر اہل خدمت متعلق لنگر از پخت طعام کنندگان
و ساربان شتران و دیگر کسان - و چونکه حضرت خواجه را شوق عمارت بسیار است
قریب یکصد و پنجاه کس از مزدوراں و کاریگران دائما میباشند و دیگر غربا قصبه
و نواح از لنگر شریف فیض یاب اند و ایں همه کارخانه بر توکل علی الله است از جائے
روزینه یا ماهانه یا سالیانه مقرر نیست و ایں حضرت را شوق عمارت و تعمیر مکانات
برائے آسائش زائران آستانه مبارک است که بوقت رحلت فرمائی حضرت
خواجه راستان عرض نموده بودند که من همیں قدر میخواهم که حاضر آیندگان را نعلین
راست کرده باشم بقیاس ایں عاصی دریں مدت چهل و نه سال و ساده نشینی صرف
عمارات زیاده از یک لکھ روپیه شده باشد - الله تعالی ایں فیض تا قیامت
جاری دارد - جمله مکانات از صادر و حاضران آستانه آباد مے مانند -

باخر این تکمله بعض آشکار نوشته میشوند که بعض اوقات از زبان مبارک حضرت خواجه راستان این شعر که وحضرت قبله مرشد حضرت خواجه راستان برآمده یار و بر وے آنحضرت سماع گردیده که حال حضرت خواجه راستان عشق بود این شعر در مکتوب حضرت محب النبی مندرج است لفظه ـ

آنکه ما سرگشته او ئیم در دل بوده است	دوری ما غافلاں از قرب منزل بوده است

حضرت قبله عالم اکثر مے فرمودند

مگو که پیر شدی ذوق عاشقیت نماند	شراب کهنه ما مستی دگر دارد

ونیز مے فرمودند

تا مست نه گردی نه کشی بار غم عشق	آرے شتر مست کشد بار گراں را

نیز مے فرمودند

عاشق که شد که یار بحالش نظر نه کرد	اے خواجه درد نیست وگرنه طبیب هست

روزے بشروع حال حضرت خواجه راستان بریں غزل حالتے واقع شد که خون از دیده جاری گردید

اے ترک شوخ اینهمه ناز و عتاب چیست	با دل شکستگان ستم بے حساب چیست
از مدرسه بکعبه روم یا به میکده	اے شیخ ره بگو که طریق ثواب چیست

وروزے بریں غزل ـــــ

مرحبا ترک مست رعنائی	دل زما میبری به یغمائی
محو مطلق شود همه عالم	چوں نقاب از جمال بکشائی

وروزے برایں راگ هندی ـ

ہیرے ہیرے مینوں مت کوئی آکھو نانجھ میں ہیر سلیٹھی ؎

نانجھ میں مانک گھراں دی سیاہی نانجھ میں جو چاک بیٹھی

ذات صفات اوتیہے ونجھہ رہیاں میں نان جاکی دے نال جگیٹھی ؎ الخ

لطافت دفعے حضرت قبله عالم به شادی زمیندارے به موضع مهته جهنډ و تشریف برده بودند اکثر درویشان و حضرت خواجه راستان بعمر هفده ساله گی همرکاب بودند وقت تقسیم جمله برات را تقسیم طعام شد مگر حضرت خواجه را فراموش کردند ـ موسم سرما بود ولباس هم نزد خواجه راستان نبود ـ شبانگه حضرت بر چاهے رفتند که

دکان افروخته میشود تا خود را گرم کنند. شخصے برای حضرت خواجه طعام متکلف از دولت مرغ و شتر آورده و نیز لحاف و توشک آورده آنحضرت طعام بخوردند و بلحاف و توشک ملبوس شده خفتند صباح کسی نیامد که ظروف و لباس واپس برد حضرت خواجه به اهل چاه داده روان شدند باشنار راه حضرت قبله عالم ارشاد فرمودند ای میان برای طعام و لباس بر چاه ماندے میروید حضرت خواجه این قطعه خواندند **قطعه**

با جامه صد پاره و با خرقه چرکین — بر خاک نشینیم و ازین عار نداریم
درویش و فقیریم درین گوشه دنیا — با نیک و بد خلق جهان کار نداریم

روزے حضرت خواجه را استان دیوان صائب میدیدند حضرت قبله عالم راگذر شد فرمود چه میخوانید عرض کردند. **بیت**

کمال صنعت مشاطه باید — که روے زشت را زیبا نماید

روزے قاضی محمد عاقل را که از خلفای حضرت قبله عالم اند برای اشعار حالت بیخودی

ساقیا جامے بده تا مست و لایعقل شوم — شاید از غمهاے دوران لحظه غافل شوم
بسملم کردی و دارم شوق شمشیرت هنوز — کاش گردم زنده و بار دگر بسمل شوم

اختتام این تکمله برای بیان کرده میشود که جناب قبله عالم روزے فرمودند که این طفلک دریافت و گرفتن چیزے از ما مارا متعجب ساخته است حق تعالی این را چه وسیع حوصله نمود هر چه بگیرد استعداد و قابلیت فوق آن داشته باشد پر و سیر میشود و نیز حضرت قبله عالم فرمودند که مرشدم حضرت مولانا صاحب رضی الله عنه مارا ازین شخص نشانے فرمود که شاهباز کوهستانی باشد برا نوچه شهباز لامکان و عنقاے بے نشان است. **غزل**

شاهباز تیز پرواز آشیانش لامکان — طائر قدسی نشان مانند عنقاے بے نشان
نیر چرخ ولایت والی ملک ابد — آفتاب اندر هدایت مهدی صاحب زمان
پرتو نور محمد مظهر فخر جهان — بلکه نور ذات مطلق در جبینش شد عیان
بحر نوش و تشنه لب قعر موج عشق حق — ساقی او بر مرادش کار رو دار د سر زمان
هر که یک جرعه کشید از جام عشق او ز دل — تا ابد مخمور ماند تا قیامت سرگران
یا الهی کیست این فرخنده اختر در زمین — رشک میدارند بر وے اهل عرش و آسمان

و آخر دعوانا ان الحمد لله رب العالمین و الصلوة علی رسوله محمد و آله و اصحابه اجمعین ۵

خاتمہ

الحمدللہ علی احسانہ کہ نسخہ متبرکہ لاثانی موسوم بہ مناقب سلیمانی جو حالات اور کمالات ظاہری و باطنی شمس العارفین قدوۃ السالکین غوث الصمدانی قطب ربانی مقتدائے جہاں خواجۂ خواجگاں غریب نواز حضرت خواجہ شاہ محمد سلیمان تونسوی چشتی رضی اللہ تعالیٰ عنہ میں۔ اپنا آپ نظیر ہے بحسن انتظام کارپردازان مطبع مسلم پریس جھجر ماہ ربیع الثانی سنہ ۱۳۱۵ ہجری میں چھپکر شائع ہوا۔ نسخہ متبرکہ ہذا کے ملاحظہ سے واضح ہوگا کہ کیسی نایاب کتاب ہے۔ مصنف علام زبدۃ العارفین قدوۃ السالکین سرد فتر عاشقان یزدانی جناب مولانا غلام محمد خاں صاحب سلیمانی دام برکاتہ رئیس جھجر نے مدت تک آستانہ شریف حضرت خواجہ راستان علیہ الرحمۃ والغفران میں حاضر رہکر اور نیز خلفائے نامدار کی زبانی بھی حالات معتبرہ سنکر جمع کیئے ہیں۔ گویا دریا کو کوزہ میں بھرا ہے اہل عالم کو مشکور کیا ہے۔ مجملاً حضرت مصنف باکمال کے کسیقدر حالات ذیل میں درج کیئے جاتے ہیں۔

حضرت مولانا غلام محمد خاں صاحب مدفیوضہم مصنف نسخہ ہذا افغانان یوسف زئی رؤسار قصبہ جھجر نواح دہلی سے ہیں۔ ۲۶ ذی الحجہ سنہ ۱۲۳۳ ہجری میں پیدا ہوئے ۱۲ سال کی عمر میں علوم متداولہ یعنی علاوہ قرآن شریف کے معمولی فارسی کے بعد صرف۔ نحو۔ منطق۔ فقہ۔ طب۔ وغیرہ سے فارغ ہوئے اور سنہ ۱۲۴۹ھ سے سنہ ۱۲۸۲ھ تک مختلف عہدہ ہائے سرکاری پر ممتاز رہے۔ اب بفضلہ تعالیٰ تحصیلداری درجہ اول کی سرکار ابد قرار سے پنشن پاتے ہیں دنیاوی کروفر وزیبائش کو کبھی عزت کی نگاہ سے نہ دیکھا ابتدائے عمر سے اہل اللہ کی خدمت کا شوق رہا چنانچہ اول مرتبہ سنہ ۱۲۵۴ ہجری میں بحضور خواجہ خواجگان قدوۃ السالکین افتخار العاشقین حضرت خواجہ شاہ محمد سلیمان تونسوی رحمۃ اللہ علیہ حاضر ہوکر شرف بیعت سے مشرف ہوئے اور بیس روز قیام فرماکر اپنے کار متعلقہ میں مصروف ہوئے دوسری مرتبہ چالیس روز حاضر آستانہ شریف رہے۔ تیسری مرتبہ سنہ ۱۲۶۴ ہجری میں ایک سال تک خدمت بابرکت میں حاضر رہکر طرح طرح کی نعمت و برکت

حاصل کی اور بعد اجازت بیعت فائز المرام تشریف فرمائے وطن ہوئے اور تمام عمر بظاہر دنیاوی لباس اور کام میں مصروف رہے لیکن ابتدا سے آجتک لذت فقر و معرفت سے بہرہ یاب ہیں۔ الحمد للہ کہ انفاس متبرکہ سے ہمیشہ حاضرین خدمت اور متعلقین کو فیضیاب فرماتے ہیں۔ اسوقت عمر شریف ۸۱ برس سنے زائد کی ہوئی۔ مگر اکثر باوجود درد پا وغیرہ نماز پنجگانہ باجماعت مسجد میں ادا فرماتے ہیں۔ اللہ تعالیٰ ذات بابرکات کو تادیرگاہ سلامت باکرامت رکھے ۔ ای دعا از من واز جملہ جہاں آمین باد ۔ راقم فقیر محمود حسین نازاں

قطعہ تاریخ از نتیجہ فکر خاکپائے درویشاں فقیر محمود حسین خاں نازاں چشتی سلیمانی برادر زادہ حضرت مصنف دام برکاتہ

ہو چکی طبع جب مناقب پاک — انتخاب نکات مرضیہ
سال ہجری لکھا یہ نازاں نے — گل فیض نفوس قدسیہ

۱۵ ھ ۱۳

اطلاع

نسخہ ہذا کے جملہ حقوق محفوظ ہیں کوئی صاحب قصد طبع نہ فرمائیں جس قدر جلدیں مطلوب ہوں مطبع مسلم پریس جھجر یا دہلی۔ اور کارخانہ مسلم کمپنی دہلی سے طلب فرمائیں۔ فوراً تعمیل ارشاد کی جائے گی۔

والصلوٰۃ والسلام علی رسولہ محمد وعلی آلہ واصحابہ واہل بیتہ اجمعین۔

برحمتک یا ارحم الراحمین ۵